ماهوار

سهڻي

فيبروري ١٩٧٣ع

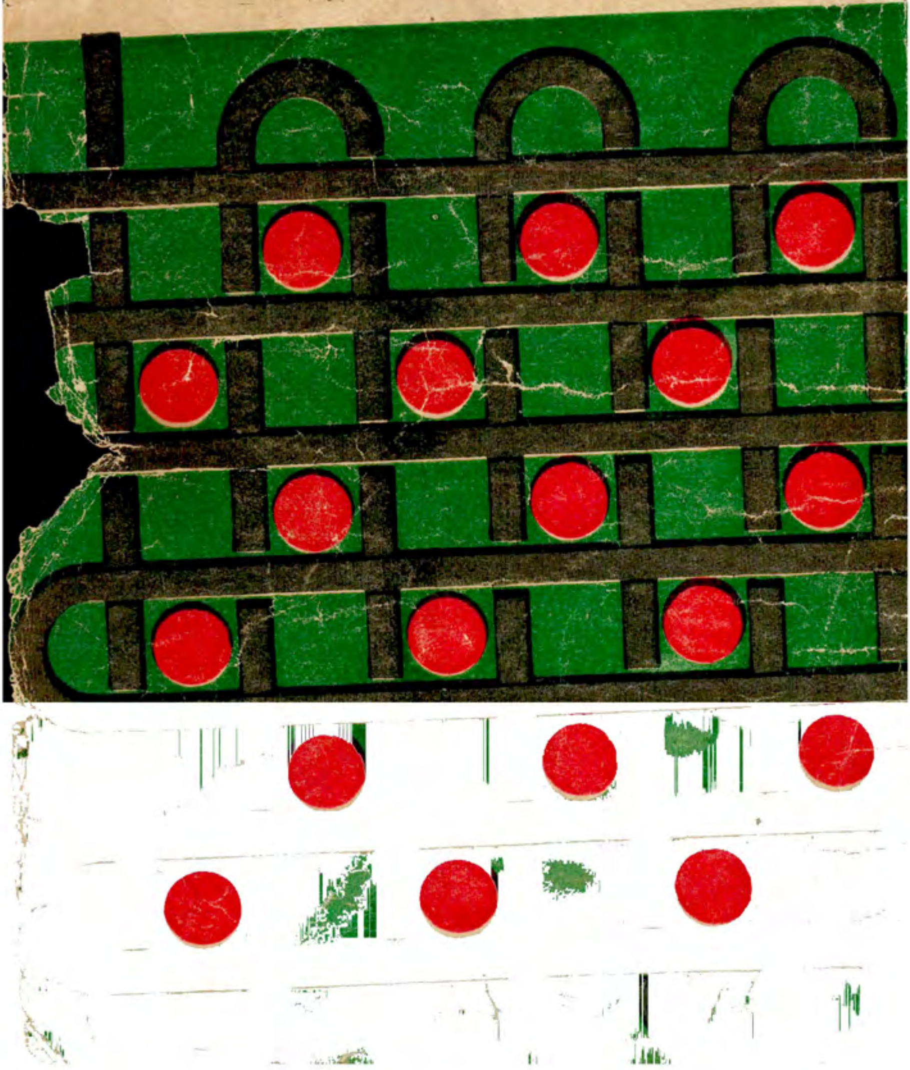

معياري ادب پيش ڪندڙ

ماهوار

سُهڻي

فيبروري – ۱۹۷۳ع

سکينه ميمڻ ڪاليج لائبريري
ڪتاب نمبر (683)

سال: ۴

نمبر: ۲

ايڊيٽر

طارق اشرف

قيمت: ۲–۰۰

سال لاءِ: ۲۰–۰۰ رپيا

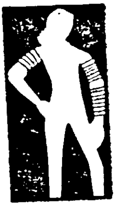

SOHNI PUBLISHERS
F/45-750 WEST KUTCHA
HYDERABAD. SIND.

سهڻي پبلشرس
الهندو ڪچو
حيدرآباد، سنڌ.

ترتيب

پنهنجي طرفان....	طارق اشرف	٣

ڪهاڻيون

صاحب آنيسٽ ٿي ويو....	غلام نبي مغل	١٤
مؤرتي	زيب پٽي	٢٠
شادي	عبدالحليم بروهي	٢٩
بي ذاتيو	منظور	٣٦
ايمان لوڏن ۾	الطاف شيخ	٤٤
خدا ۽ سرمايو	انور	٥٣

شعر

نظم	شيخ اياز	٥٦
نظم	إمداد حسيني	٦٠
وائي	فتاح ملڪ	٦٥
وائي، نظم	قمر شهباز	٦٦
نظم	منظور قريشي	٦٨
نظم	پير بخش پياسي	٧٣
نظم	انور	٧٤
نظم	سرفراز راڄڙ	٧٦

مضمون

١٩٤٧ ڪانپوءِ....	ڊاڪٽر غلام علي الانا	٧٨

پرک

رهبر ڊائجسٽ (تبصرو)	طارق اشرف	٨٨

تنقيد ۽ رايا

پڙهندڙن جا خط	پڙهندڙن وٽان	٩١

(سڀئي حق ۽ واسطا قائم)

سيد سليم شاه قادري، شاهد پرنٽرز، صدر حيدرآباد سنڌ، مان ڇپرايو.
ٽائيٽل سهڻي پريس الهندو ڪچو، حيدرآباد سنڌ ۾ ڇپيو

پنهنجي طرفان....

حق جي جيت

▲ اهو دنيا جو دستور آهي، جيت هميشه حق جي ٿيندي، پوءِ چاهي انهيءَ جيت لاءِ ڪيترا ورهيه انتظار ڪرڻو پوي، ڪيتري قرباني ڏيڻي پوي. حق کي شروع ۾ شروع ۾ هار ٿيندي نظر ايندي آهي. اها هار چاهي ڪيتري به گهڻي عرصي لاءِ هجي، پر جڏهن به اها هار، جيت ۾ بدلبي آهي، ته اها جيت ابد تائين هوندي آهي. جڏهن به حق جي جيت ٿي، ته پوءِ وري انهيءَ جي هار نه ٿيندي آهي. اِهو قدرت جو قانون آهي.

▲ ويٽنام جو مظلوم عوام، ويٽنام جو بهادر عوام، ويٽنام جو غيرتمند عوام هڪ طويل عرصي کان ظالمن سان جنگ جوٽي بيٺو هو. انهن پنهنجا لکين ڪونڌر ڪُهرايا، لکين زالون بيواه ٿيون، لکين ٻار يتيم ٿيا، لکين مائرون بي اولاد ٿيون، پر انهن جو عزم ۽ حوصلو قائم رهيو، بلڪ هر نئون ڏينهن انهن لاءِ نئون حوصلو ۽ نئون عزم کڻي ٿي آيو.

▲ ويٽنام هڪ ننڍڙو ملڪ آهي، جنهنکي سامراجين ٽن حصن ۾ ورهائي ڇڏيو آهي. ويٽنام جي هيءَ موجوده جنگ گذريل ٽيٽيهن سالن کان هلي رهي هئي. پر ويٽنام جي تاريخ ڏسبي ته ويٽنام جو مظلوم عوام گذريل ٽيٽيهن سالن کان نه، بلڪ سوين سالن کان آزاديءَ لاءِ وڙهي رهيو آهي، پر پوين ٽيٽيهن سالن کان اُتي جنگ نئين صورت اختيار ڪئي ۽ پوين ٻارنهن سالن ۾ جنگ شدت اختيار ڪئي. هڪ پاسي ويٽنام جو مظلوم، مسڪين، غريب عوام هو، ٻئي پاسي پهرين جاپان، پوءِ فرانسسي ۽ هاڻ آمريڪا جهڙو دنيا جو امير ترين ملڪ هو. آمريڪا پنهنجي پوري فوجي قوت سان انهيءَ جنگ ۾ ٽپي پيو. ٻارنهن سال خونريز جنگ هلي، ۽ نتيجي ۾ آمريڪا کي خوار خراب ٿي ويٽنام مان نڪرڻو پيو. چوڻ ۾ ته اهو آهي ته آمريڪا ۽ ويٽنام ۾ امن معاهدو ٿيو آهي، پر در حقيقت اهو امن

معاهدو آمريڪا جي شڪست آهي، هڪ ايڏو وڏو ملڪ هڪ انتهائي ننڍي ملڪ سان امن جو معاهدو ڪري اها امريڪا جي شڪست ئي ته آهي. پر آمريڪا کي اها شڪست انهيءَ ڪري آئي جو نه فقط ويٽ نام مظلوم هو، حق تي هو، بلڪ انهن ۾ اتحاد هو، انهن جو عزم مضبوط هو، انهن کي پاڻ تي اعتماد هو، اهي بهادر ۽ موت سان مقابلو ڪندڙ هئا، تنهنڪري ئي اهي ايڏي وڏي ملڪ کي شڪست ڏئي سگهيا.

▲ اڄ ويٽ نام ۾ امن آهي، هاڻ ويٽ نام تان جنگ جا بادل ڇنجي ويا آهن. هاڻ ويٽ نام ۾ رات جو توپن جي گجگوڙ ڪانهي. هاڻ تينڪن مان باهه جا آلا نه پيا نڪرن. اُتي جي ننڍي ٿهي، جنهنکي امن جي معنيٰ ئي خبر نه هئي، امن سان زندگي گهاريندو. اڄ هتي هوچي من جو جسم برابر ڪونهي، پر هوچي من جي ڏنل تعليم، هوچي من جو ڏنل عزم ۽ ارادي . پختگي موجود آهي. هوچي من مرڻ کانپوءِ به هميشه لاءِ زنده , ي . ۽ آمريڪا جو صدر نڪسن جيئرو رهڻ جي باوجود به مري چڪو آهي. نڪسن لاءِ اهو چوڻ بنهه غلط آهي ته هو امن پسند آهي. هن ويٽ نام ۾ امن قائم ڪيو آهي. نه، نڪسن امن پسند ٿي نٿو سگهي. جيڪڏهن هيءُ امن پسند هجي ها، ته پنهنجي پهرين صدارتي دور ۾ ئي امن جي ڪوشش ڪري ها، هن ته پاڻ ويٽ نام ۾ وڌيڪ آمريڪي فوج موڪلي، پر جڏهن ڏنائين ته ويٽ نام جي عوام جو حوصلو ٽٽي نٿو سگهي. اُتي جو عوام آمريڪا جو ساٿ نٿو ڏئي. ويٽ نام جو عوام پنهنجي دشمن آڏو ڪڏهن به نه جهڪندو، تڏهن آمريڪا کي جهڪڻو پيو. سڄي دنيا ۾ راءِ عامه آمريڪا جي خلاف ٿي پئي. آمريڪا امن جو معاهدو ڪرڻ لاءِ مجبور هو. ڇاڪاڻ ته جيڪڏهن اڃا به جنگ جاري رهي ها، ته آمريڪا کي عبرتناڪ شڪست ملي ها، تنهنڪري ئي آمريڪا امن جو معاهدو ڪيو. نڪسن ويٽ نام تي ڪوبه احسان نه ڪيو آهي. اسين نڪسن کي انهيءَ معاهدي تي داد نه ڏينداسين. اسين سلام ڪنداسين ويٽ ڪانگ کي. اسين سلام ڪنداسين اتر ويٽ نام کي. اسين سلام ڪنداسين ويٽ نام جي عوام کي. اسين سلام

ڪنداسين هوچي من ڪي. اسين سلام ڪريون ٿا انهن جي حوصلي، همت ۽ اتحاد ڪي. اهي قومون ڪڏهن شڪست نٿيون کائي سگهن، ڪڏهن به مري نٿيون سگهن، جنهن ۾ مقابلي جي قوت هجي. زنده رهڻ جي خواهش هجي.

▲ ويٽ نام جي اها فتح ڪا معمولي ڳالهه ڪانهي. اهو هن صديءَ جو سڀ ڪان اهم واقعو آهي. هڪ تمام ننڍڙي قوم، دنيا جي عظيم ملڪ کي شڪست ڏني آهي. اسانکي ويٽنام مان سبق پرائڻ گهرجي. اسانکي پرکڻ گهرجي انهن تي. اسين ڇا پيا ڪريون، اسانکي ڇا ڪرڻ گهرجي. ماضيءَ کي ياد ڪرڻ ڪان علاوه اسان ڪيو ئي ڇا آهي. اسان پنهنجو ڪو مطالبو، ڪو مسئلو حل ڪيو آهي؟ نه – سبب؟ فقط اهو ته اسان ۾ اتحاد ڪونهي. اسان ۾ حوصلو ڪونهي. اسانکي پاڻ تي ۾ يقين ڪونهي. اسان ۾ جيڪڏهن ڪنهن چڱي ڪم ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي، ته سندس مخالف، اهو چاهيندي به، ته اهو چڱو ڪم آهي، سندس مخالفت ڪندا.

▲ اختلاف چاهي ذاتي هجي يا نظرياتي. اختلاف ڪٿي نٿا ٿين. پر وطن جي مفاد جو خيال سڀ ڪان اڳ هئڻ گهرجي. اسانکي سڀئي ويڇا وساري، بهرين وطن جي مفاد ڪارڻ ڪم ڪرڻ گهرجي. پر اسين وطن جي مفاد کي، پنهنجي مفاد، سو به ذاتي مفاد تي قربان ڪيو ڇڏيون. جيڪڏهن ائين ٿيندو رهندو ته اسين پنهنجا حق ڪيئن حاصل ڪري سگهنداسين. اسانجي اختلافن مان سنڌ جون دشمن جماعتون فائدو حاصل ڪري رهيون آهن، ۽ انهنکي اهو موقعو اسين ئي ڏئي رهيا آهيون.

نئون آئين

▲ پاڪستان دنيا جو شايد واحد ملڪ آهي، جنهن ۾ ساڍن پنجويهن سالن ۾ عوامي آئين نه ٺهي سگهيو. هڪڙو آئين ٺهيو پر دفتر داخل ٿي ويو. ٻيو ۽ ٽيون عوامي نه هئا، تنهنڪري ٽڏجي ويا. هاڻ وري جڏهن آئين ٺهي پيو ته وري رنڊڪون آڏو آڻڻ جون ڪوششون شروع ٿي ويئون آهن. اسين مڃون ٿا، ته اسين لکي به چڪا آهيون ته هن آئين ۾ ڪافي اڻاٺيون آهن ۽ ننڍن صوبن کي آهي

حق حاصل ڪونهن، جيڪي ملڻ گهرجن ها. پر اڄ جيڪي آئين جي مخالفت ڪري رهيا آهن، آهي ئي اهو آئين قبول ڪري، معاهدو ڪري، صحيحون ڪري آيا هئا. اسين انهن کان پڇڻ گهرون ٿا، ته جڏهن انهيءَ آئين ۾ اوهانکي ايتريون خاميون نظر اچي رهيون آهن، ته ڇا اوڏيءَ مهل اوهانجي اکين تي ڪوپا، ۽ ڪنن ۾ ڪپهه پيل هئي، جيڏي مهل انهيءَ آئين تي صحيحون ڪيون هيون. درحقيقت اوهانکي اوڏي مهل آهو آئين قبول ئي نه ڪرڻ گهرجي ها، جنهن ۾ صوبن کي ڪوبه اختيار ڪونهي، پر جڏهن اوهان سوچي سمجهي، انهيءَ تي معاهدو ڪيو آهي، ته پوءِ اصولي طرح هاڻ اوهانکي مخالفت جو ڪوبه اختيار ڪونهي. هاڻ اوهانجي ڪوشش اها هئڻ گهرجي ته آئين جلد ۾ جلد ٺهي، جيڪڏهن اوهانکي ڪي اعتراض آهن، ته آهي قومي اسيمبليءَ ۾ پڌايا وڃن، انهن تي بحث ڪيو وڃي، اسيمبلي جي ميمبرن کي قائل ڪري آئين ۾ آهي تبديليون آنديون وڃن. باقي بيان بازي ۽ جلسن جلوسن سان ڪهڙو ملڪ کي فائدو رسندو. انهيءَ کان بهتر آهي ته اوهين ايندڙ اليڪشن ۾ عوام ۾ پنهنجين پارٽين کي مقبول ڪريو، جو انتخاب ۾ اوهانجيون پارٽيون اڪثريت حاصل ڪن، پوءِ عوام جا نمائينده آئين ۾ مناسب ڦير گهير ڪن. اسين ته اهو سمجهون ٿا، ته اوهين چاهيو ئي نٿا ته ملڪ ۾ آئين نافذ ٿئي، ڪا قانوني حڪومت وجود ۾ اچي، اوهان ملڪ ۾ ڏقير پکڙيندا رهيا آهيو، معاهدي کانپوءِ آئين جي مخالفت انهيءَ جي هڪ ڪڙي ٿي پائنجي. ائين به نعپ شروع کان چڱن ڪمن جي مخالفت ۽ غلط ڪمن جي حمايت ڪندي آئي آهي. بنگلا ديش ۽ معاهدي شملا جي هن پارٽيءَ ڪڏهن به ڪنهيءَ طرح مدد نه ڪئي، پر سنڌ ۾ سنڌي زبان جي بل جي باري ۾ مهاجرن جو پاسو ورتائين ۽ بنگلا ديش جي خلاف ٿيل مظاهرن ۾ جماعت اسلاميءَ جو پاسو ورتائين. نعپ پاڻکي عوامي جماعت سڏي ٿي، پر هر آهو ڪم ڪري ٿي، جنهن مان عوام کي نقصان رسي سگهي.

صحيح فيصلو

▲ بلوچستان جي حڪومت اڄ تائين ڪو صحيح فيصلو ڪيو آهي،

ته اُهو آهي- ڪوئٽيا ريڊيو تان اردو پروگرام گهٽائي بلوچي پروگرام وڌائڻ. اسين بلوچستان حڪومت کي مبارڪباد ٿا ڏيون، انهن ڏاڍو سٺو فيصلو ڪيو آهي. بلڪ انهن کي گهرجي ته بلوچي پروگرام وڌائي ٩٠ سيڪڙو ڪن ۽ اردو ١٠ سيڪڙو. جنهن حالت ۾ صوبي ۾ اڪثريت بلوچن جي، صوبي جا اصلي وارث باوچ، پئسو انهن جو، ريڊيو اسٽيشن انهن جي، ته پوءِ اردو زبان ۾ ڇو وڌيڪ پروگرام پيش ڪيا وڃن؟

▲ پر افسوس آهي، اسانجي سنڌ گورنمينٽ تي، جتي اهڙو انڌير پيو ٿئي، ۽ حڪومت تي انهيءَ جو ڪوبه اثر ڪونهي. حيدرآباد ريڊيو تي اڌو اڌ، بلڪ وڌو اڌ پروگرام اردوءَ ۾ پيش ٿئي، ڪراچي ريڊيو تان فقط روز اڌ ڪلاڪ جو پروگرام چئنل ٢ تان، جيڪو ڪراچيءَ ۾ ڪي ٿو ٻڌجي، ۽ ٢٠ منٽ خبرون چئنل ١ تان. ۽ ٽي- ويءَ تي ماڳهين هفتي ۾ پنجويهه منٽ. ڇا حيدرآباد ريڊيو، ڪراچي ريڊيو ۽ ڪراچي ٽي- وي سنڌ ۾ قائم ٿيل ڪونهن؟ پئسو سنڌين جو، ملڪ سنڌين جو، اڪثريت ۾ سنڌي، پر وڌيڪ پروگرام اچي اردوءَ ۾. جڏهن بلوچستان جي حڪومت اردو پروگرام گهٽايو آهي، ته پوءِ سنڌ حڪومت اردو پروگرام ڇو نٿي گهٽائي، جڏهن اها حڪومت عوامي ٿي سڏائي ته پوءِ هڪي عوام جي مطالبي جو به احساس ٿيڻ گهرجي، يا سنڌ جو عوام، عوام ئي ڪونهي، انهن جو ڪم هو فقط ووٽ ڏيڻ. سيني شئين جا وارث اُهي آهن، جيڪي پاڪي پاڪستان جو اصلي وارث ٿا سمجهن.

▲ ڪيڏي ناانصافيءَ جي ڳالهه آهي ته هڪ عرصي کان سنڌ جو عوام ريڊيو، ۽ خاص ڪري ٽي- ويءَ تي سنڌي پروگرام وڌائڻ جي گهر ڪري رهيو آهي، پر سندن ٻڌڻ وارو ڪوبه ڪونهي. ٻڌجي ٿي ته وري به سنڌ جي دشمن جي. ڇا سنڌ جي حڪومت چاهي ٿي ته انهيءَ ننڍڙي مطالبي لاءِ به سنڌ جو عوام رستن تي نڪري اچي ريڊيو ۽ ٽي- وي جو گهيراءُ جلاءُ ڪري، پوءِ سندن انهيءَ جائز مطالبي تي سوچبو. حقيقت ۾ اسين سنڌي امن پسند آهيون، اسين نٿا چاهيون ته گوڙ گهمسان ڪريون. ۽ اهو به نٿا چاهيون ته سنڌي حڪومت جي خلاف

مظاهرا ڪري، انهيءَ کي ڪمزور ڪريون. اسين اِهو ٻه چاهيون ٿا، ته اسان پنهنجي انهيءَ جائز مطالبي لاءِ مظاهرا ڪيا ته اسان لاءِ ڪاٽ ڪهاڙا ڪنيا ويندا. ڇاڪاڻ ته هر آرڊيننس فقط سنڌين لاءِ آهي، باقي ڪو به پيچ گهڙي ڪري، ڪنهن به زبان، فرقي جي متعلق ڳالهائي ته ڪو به قدم نه کنيو ويندو. انهيءَ جو مثال مشهور تعصبي اردوءَ اديب رئيس امروهيءَ جا اهي ڪالم آهن، جيڪي هو هر آچر تي 'جنگ' اخبار ۾ لکي ٿو. هيءُ انهن ڪالمن ۾ فرضي خط ڇپيندو رهندو آهي، ڪڏهن خط فرضي سنڌيءَ جي نالي ۾ ڇپيل هوندو آهي ته مهاجر ۽ سنڌي ته هڪ ٻئي جا دشمن ڪونهن، پر پنجابي، مهاجرن ۽ سنڌين کي ويڙهائڻ چاهين ٿا. ڪڏهن ڪنهن فرضي پنجابي جي پاران خط ڇپيو آهي تہ مهاجر ۽ پنجابي ته پاڻ ۾ ڀائرن وانگر رهڻ چاهين ٿا، پر سنڌي ويڙهائين ٿا. مطلب ته جيڪڏهن ڪو ڏوهه آهي ته اُهو ٻين جو. ويچارو مهاجر ته مسڪين، اڻڄهڻ ۽ اڻ ڄاڻ آهي. نه فقط هيءُ، بلڪ رئيس امروهيءَ جا ڪالم بنهه تعصبي ۽ باهه ٻارينڙ آهن. پر انهن تي ڪو به قدم نٿو کنيو وڃي، جسارت اخبار ڪي جيڪو وٽي سو لکي. پر خبردار جو ڪو سنڌي رسالو لکي، پوءِ يڪدم آرڊيننس تحت قدم کڻبو. جيستائين موجوده حڪومت کي سيني ڪان وڏيڪ سنڌين جو ئي ساٿ آهي. ڪٿي ڪيترا به نظرياتي اختلاف ڇو نه هجن، پر جڏهن به غير سنڌي موجوده حڪومت جي خلاف مظاهر ڪن ٿا، يا سازش ڪن ٿا، ته ڪهڪاءُ وري به سنڌين کي اچي ٿو.

▲ اسين حڪومت سنڌ کي وري به گذارش ڪريون ٿا، ته آهي ريڊيو ۽ خاص ڪري ٽي - ويءَ تان اردو پروگرام گهٽائي سنڌي پروگرام وڌائين. جيڪڏهن حڪومت اسانجو ساٿ نه ڏيندي ته پوءِ اسين حڪومت جو ساٿ ڪيئن ڏينداسين. ظلم ته اهو آهي ته فلمي گانن جي فرمائش ۾ پنجابي گانا ريڊيو ۽ ٽي- ويءَ تان پيش ڪجن ٿا، پر انهيءَ فرمائش ۾ سنڌي گانا نٿا وڄايا وڃن. ٽي - ويءَ تي 'هر تان هيءِ ديپڪ' ۾ پنجابي فلمن جا گانا ڏيکاريا آهن، پر سنڌي نه. ائين وقت بوقت لاهور ٽي - وي جا پنجابي زبان جا ڊراما ڪراچي

ٽي- وي تان پيش ٿين ٿا، پر سنڌي پروگرام لاءِ پنجويهن منٽن جو وقت مقرر ٿي ويو آهي. ڇا ڪراچي ٽي - وي وارا پڌائيندا ته لاهور، راولپنڊي، ۽ پشاور ٽي - ويءَ تي سنڌي زبان ۾ ڪيترو پروگرام پيش ٿيندو آهي؟

ٿر ڪٿي آهي؟

▲ ٿر جو علائقو اڄ به سنڌ جي نقشي ۾ ڊيڪاريل آهي، پر جڏهن انهيءَ علائقي جو جائزو وٺبو، ته پتو پوندو ته اهو علائقو شايد پاڪستان ۾ ئي ڪونهي. پاڪ - ڀارت جنگ ۾ ٿر جي علائقي کي سخت نقصان رسيو ۽ ٿر جا لکين ماڻهو ڏتڙجي ويا. هاڻ ڀارتي فوجين جڏهن ٿر جو علائقو خالي ڪيو آهي، ۽ ٿر جا اهي بي گهر پنهنجن ڳوٺن ڏانهن وڃن پيا ته انهن جي پوريءَ ريت مدد نه به ڪئي ويئي آهي. انهيءَ جي ڀيٽ ۾ پنجاب جي جنگ وارن علائقن ۾ وڌيڪ مدد ڏني ويئي آهي.

▲ اڄ به جنگ کان پهرين به، ٿر سان سدائين کان ناحق آهي. ٿرپارڪر ضلعي ۾ ٿر انهيءَ علائقي کي چئجي ٿو، جنهن ۾ چار تعلقا — مٺي، ننگرپارڪر، ڏيپلو ۽ ڇاڇرو آهن. اهي چار تعلقا ٿرپارڪر ضلعي جو وڏو حصو آهن. پر اهي چار ئي تعلقا سڄي پاڪستان ۾ سڀ کان پٺتي پيل آهن، ۽ انهن کي ڪا به سهوليت ڪانهي. اتي پاڻيءَ جو انتظام ڪونهي، انهن تعلقن ۾ ڪا به عدالت ڪانهي. سيئي عدالتون ميرپورخاص ۾ آهن، جنهن کان اهي تعلقا سوين ميل پري آهن. مٺي وارن جو عرصي کان هڪڙو مطالبو آهي ته هتي ڪاليج کوليو وڃي، پر انهن جي مطالبي کي ڪڏهن به پورو نه ڪيو ويو. هر حڪومت فقط واعده ڪندي آهي، پر انهيءَ مان فائدا ٻيا حاصل ڪندا آهن. پهرين مٺيءَ لاءِ ڊگري ڪاليج منظور ٿيو، پر مٺيءَ جي بدران ٽنڊي جانمحمد ۾ قائم ٿيو. مٺيءَ لاءِ ٻيو ڪاليج منظور ٿيو، پر مٺيءَ کي عين وقت تي نظرانداز ڪري سڄاول ۾ کوليو ويو، ڇاڪاڻ ته سڄاول وارا بااثر ماڻهو هئا. ۽ حالت اها آهي ته سڄاول واري ڪاليج ۾ فقط ست شاگرد آهن. انهيءَ جي مقابلي ۾ مٺيءَ جا سوين شاگرد حيدرآباد، ميرپور ۽

ڪراچيءَ جي ڪاليجن ۾ پڙهن پيا. مٺي لاءِ ٿيون پيرو ڪاليج ڏادي مشڪل ۽ مٿن ڪان پوءِ منظور ٿيو ، پر اُهو به مٺيءَ جي بدران عمرڪوٽ ۾ قائم ڪيو ويو . سڄي ٿر ۾ ڪو به پڪو رستو ڪونهي. ۽ نه ئي گورنمنٽ ٽرانسپورٽ جون بسون آهن. پبلڪ بسون هان ٿيون، انهن ڪي جيڪو ٿو وٺي، سو ٿيون ڪرايو وصول ڪن. ٿر ۾ پاڻي نه هئڻ ڪري زماني ڪان مسلسل ڏڪر پوندو ٿو رهي، پر ڪنهن به حڪومت انهيءَ ڪي منهن ڏيڻ جي ڪوشش نه ڪئي آهي . انهن تعلقن ۾ ننڍن آفيسرن ۽ پوليس جو راڄ آهي، جنڪي جيڪو ٿو وٺي سو ٿا ڪن، نڪو داد، نڪو فرياد.

▲ اسين موجوده حڪومت ڪان مطالبو ٿا ڪريون، ته ٿر جي عوام جي مطالبن تي فوري طور تي عمل ڪيو وڃي. جڏهن ٿر جوءِ علائقو ڀارت جي قبضي ۾ هو ته صدر ڀٽو پنهنجي تقريرن ۾ چوندو هو ته — 'هي اسانجي ملڪ جي سرزمين آهي، اسين هنجي هڪ انچ زمين به نه ڇڏينداسين.' بيشڪ زمين ته اسانجي آهي، پر فقط زمين تي قبضو نه ڪرڻو ڪونهي. انهيءَ جي سار سنڀال به ته حڪومت ڪي ڪرڻي آهي، يا ڪو ٻيو ملڪ اچي انهن جا مطالبا پورا ڪندو. اسين حڪومت ڪان مطالبو ٿا ڪريون ته مٺيءَ ۾ هڪ ڊگري ڪاليج ڪوليو وڃي. ٿر ۾ پاڻي پهچائڻ جو انتظام ڪيو وڃي. ٿر ۾ گورنمنٽ ٽرانسپورٽ جون بسون هلايون وڃن، مٺي، ڇاڇرو، ڏيپلو ۽ ننگرپارڪر ۾ عدالتون قائم ڪيون وڃن. ۽ ڪامورا شاهي جي ظلمن ڪان ٿرجي غريب عوام ڪي نجاعت ڏياري وڃي.

سهڻيءَ جو گڏريل پرچو

▲ سهڻيءَ جو گڏريل پرچو خاص پرچو هو. اسان هُن پرچي ۾ به لڪيو هو، ۽ هيئنر به لڪي رهيا آهيون ته جهڙو پرچو اسان ڪيڏن گهريو ٿي، اهڙو پرچو نه ڪڍي سگهياسين ، پر اهو واعدو ضرور ڪريون ٿا ته سهڻيءَ جي ايندڙ مالنامي ۾ اها ڪثر پوري ڪبي.

▲ سهڻي جو گڏريل پرچو ٻن حصن ۾ هو ۽ گڏيل تعداد ست هزار هو. اسين پڙهندڙن جا ٿورائتا آهيون جو انهن سهڻيءَ ڪي تمام گهڻو پسند ڪيو ۽ پرچو هٿون هٿ ختم ٿي ويو . سنڌيءَ ۾ اهو

نئون تجربو هو، جو هڪ ئي وقت، هڪ مخزن جا ٻه الڳ الڳ نمبر ڪڍيا ويا. اسانجي سدائين ڪان اِها ڪوشش رهي آهي ته پڙهندڙن کي نه فقط سٺو مواد ڏيون پر پرچي ۾ نواڻ پڻ هجي. اِهو ئي سبب آهي جو ٻين سڀني رسالن ڪان هٽي اسان سهڻيءَ جي اِها سائيز رکي جنهنجي ڪري هاڻي انهي سائيز جو نالو ئي 'سهڻي سائيز' پئجي ويو. سهڻي ئي اُها پهرين مخزن آهي، جنهن اَڳاڻو ادب، هڪڙو شاعر، ادبي خبرون، خبرن تي تبصرا، طويل ڪهاڻيون ــ تنهنکان علاوه سهڻيءَ اُها مخزن آهي، جنهن ۾ طويل سياسي ايڊيٽوريل پڙهندڙن آڏو پيش ڪيا ويا. اسانکي خوشي آهي ته نه فقط سهڻيءَ جي پڙهندڙن اِهي سڀئي ڳالهيون پسند ڪيون، بلڪ ٻين رسالن ۽ ڪتابي سلسلن به آهي ساڳيون ڳالهيون اپنايون. ڪيترن ته سهڻيءَ جي ايڊيٽوريل 'پنهنجي طرفان....' سان ملندڙ جلندڙ عنوان به رکيا، ۽ سهڻيءَ وانگر سب هيڊيڪنس ڏنيون. ڪن ته ماڳهين سهڻيءَ جي. ونو گرام کي به اپنايو آهي. اسانکي خوشي آهي ته سهڻيءَ جي ڪنيل وڪ تي ٻيا رسالا ۽ ڪتابي سلسلا هلي رهيا آهن. اسين واعدو ڪريون ٿا ته اسين پڙهندڙن کي ڪڏهن به مايوس نه ڪنداسين، اوهانکي سهڻيءَ جي مواد سان، يا ٻي ڪا به شڪايت هجي، اوهين اسانکي لکو، اسين اُها شڪايت دور ڪرڻ جي پوريءَ طرح ڪوشش ڪنداسين.

درستي

▼ هن پرچي ۾، 'پرک' ۾ رهبر ڊائجسٽ تي ڪيل تبصري ۾ رسول بخش پليجي جي ڪتاب 'مائوزي تنگ' جي نالي لکجي ويو آهي ته ــ اِهو ڪتاب ترجمو آهي. در حقيقت اِهو ترجمو ڪونهي، بلڪ پليجي صاحب جي پنهنجي تصنيف آهي. پڙهندڙ مهرباني ڪري اِها درستي ڪري وٺن.

جيئي سنڌ ـ جيئي سنڌي ٻولي

ــ طارق اشرف

سهڻيءَ جو ايندڙ پرچو

٤- مارچ

پرچو هوندو

انهيءَ پرچي ۾ سنڌ جي عظيم شاعر شيخ اياز، امداد حسيني، قمر شهباز، نثار بزمي، زيب پنهور، پيربخش پياسي، انور، مير محمد پيرزادو، خاڪي جويو ۽ ٻين گهڻن شاعرن کان علاوه-

سنڌيءَ جي عظيم ڪهاڻيڪار آمر جليل ۽ نجم عباسي جون ڪهاڻيون-

٤- مارچ جي جوڌي يوسف لغاري ۽ مجيب پيرزادي جا مضمون ۽ ٤- مارچ جي جوڌن جون تصويرون شامل هونديون.

سهڻيءَ جو اهو پرچو دستاويز جي حيثيت رکندو.

مئي ١٩٧٣ع ۾

ماهوار

سهڻي

جو

سنڌيءَ جي عظيم ڪهاڻيڪار

امر جليل

جي اعزاز ۾ هڪ شاندار نمبر شايع ڪيو ويندو. سهڻيءَ جي انهيءَ نمبر ۾ آمر جليل جون پنج اڻ ڇپيل ڪهاڻيون، سندس تصويرون، ٻين ليکڪن جا جليل جي فن ۽ شخصيت تي لکيل مضمون شامل هوندا.

عام پڙهندڙن کي پڻ آمر جليل تي لکڻ جي نيند ڏجي ٿي، ته اهي آمر متعلق پنهنجا تاثرات لکي موڪلين.

صاحب آنيسٽ ٿي ويو ...
موٽي
شادي
بي ذاتيو
ايمان لوڏن ۾
خدا ۽ سرمايو

ڪهاڻيون

غلام نبي مغل
زيب پنهور
عبدالحليم بروهي
منظور
الطاف شيخ
انور

م نبي مغل

صاحب آنيسٽ ٿي ويو....

سڄي آفيس ۾ اها خبر باهه وانگر ڦهلجي ويئي. سڀني جا منهن لهي ويا. ائين ڪيئن ٿي سگهي ٿو؟ آفيس ۾ ڄڻ راڪاس گهمي ويو. هيڊ ڪلارڪ جو منهن هيڊو ٿي ويو. اڪائونٽنٽ کان سڀ اڪائونٽ وسري ويا. ڳالهه هئي به اهڙي! زندگي ۽ موت جو سوال هو. ڳالهه واقعي ڳري ٿي پيئي هئي. اصل ۾ ڳالهه اها هئي جو صاحب حج تي ويو هو. پر اصل ڳالهه اها به ڪانه هئي. صاحب ته گذريل سال به حج ويو هو. اصل ڳالهه اها هئي ته صاحب سڳوري، حج تان موٽڻ شرط، ڪراچي جي بندرگاهه تي جهاز مان پاڪ سر زمين شاد باد تي پير رکندي ئي اهو اعلان ڪيو ته: ”اڄ کان مان آنيسٽ آفيسر آهيان!“

اسٽاف ميمبر جيڪي صاحب سڳوري کي جهاز مان لاهڻ ويا هئا، تنکي ائين لڳو، ڄڻ صاحب عربي سمنڊ مان ترندو اچي پهتو آهي ۽ پاڻ هڙيئي وڃي سمنڊ ۾ ڪريا. آنيسٽ ٿيڻ جون ظاهري ۽ باطني نشانيون صاحب ۾ پيدا ٿي چڪيون هيون. حج وڃڻ مهل صاحب کي ڏاڙهي نه هئي ۽ هاڻ ٻن ٽن مهنن ۾ وڏيل ٺاهوڪي ڏاڙهي ڪٽي آيو هو. پيٽ ته صاحب جو اڳ ئي آنيسٽ آفيسرن جهڙو هو، باقي- باقي درود شريفن جو اصل ڏوڙيو هو. تسبيح پڻ جز لازم ٿي پئي. اکين ۾ نوراني دهشت پيدا ٿي چڪي هئي.

صاحب سڳورو اڃا ڪراچيءَ ۾ هو، هيڏانهن آفيس ۾ خبر پهچڻ شرط ڇڳو ڇڙبول ٿي ويو.

سينئر ڪلارڪ محمد خان مُلي چيو، ”الله جو شان آهي. الله ڪري سڀني کي حج نصيب ٿئي. پر ... پر صاحب آنيسٽ ٿي پيو...“ مُلو محمد خان ڄڻ ٻيرڪڻ لڳو.

هيڊ ڪلارڪ هيڊي منهن سان جهيڻي آواز ۾ چيو، ”صاحب ماڻهو ته سٺئون سڌو هو، پر ويهي ويٺي اهو پور ڪيئن پيس...“

”مونکي ته ڪا سازش ٿي ڏسڻ ۾ اچي.“ پورل بروچ نهايت سوچ ويچار کانپوءِ پنهنجي راءِ پيش ڪئي. پورل بروچ جونئر ڪلارڪ آهي. سياست سان ڏاڍو شوق اٿس. خاص ڪري سازشن واري سياست

سان. انهيءَ ۾ پورل جو ڪو ڏوهه ڪونهي. اردو اخبارون پڙهي پڙهي پاڪستان جي سياست بابت پوريءَ ريت ڄاڻ ٿي ويئي اٿس.

”صاحب آنيسٽ ٿيڻ ڪانپوءِ لڳندو ڪيئن؟ مونکي ته ڪل ٿي اچي،“ محمد ملوڪ لٽل بوٽ سان چيو.

”هاڻ ڪلي ڏنگ، ڪر انهيءَ ڦلڙي بوٽ سان،“ پورل بروچ چيو. ”صاحب رڳو پهچي، خبر پئجي ويندي گهٽي وڃڻ سؤ آهي.“

گلو پٽيوالي، جنهنکي نوڪري ۾ چڙهئي سس ٻه مهنا ٿيا هئا، تنهن ڊڄي ڊڄي پڇيو، ”صاحب ڪي ڇا ٿي ويو آهي؟“

”ٿيندو ڇا، صاحب آنيسٽ ٿي ويو،“ محمد ملوڪ ٻڌايس.

”آنيسٽ ڇا آهي؟“ گلوءَ پڇيو.

”اڙي پوڪ، آنيسٽ معنيٰ ڏوڪڙ پائي بند. رشوت نه وٺندو.“

”چو پيلا؟“ انهيءَ ڳالهه گلوءَ کي حيران ڪري ڇڏيو، ”پئسا الاهي ٿي پيا اٿس ڇا!“

پورل بروچ احتجاج ڪيو. ”آنيسٽ لفظ جي اها غلط معنيٰ آهي. ڪنهن به ڊڪشنري ۾ وڃي ڏسو، آنيسٽ جي معنيٰ اها نه آهي ته رشوت نه کائي. اسان غلط معنيٰ ٿا ڪيون. اسانجو ڏوهه نه آهي. جڏهن کان سيڪنڊري بورڊ قائم ٿيا آهن، انگريزيءَ جا لاهه نڪري ويا آهن. انگريزن کي خبر پوي ته اسان آنيسٽ لفظ سان اهڙي تعدي ڪئي آهي ته هو انهيءَ لفظ کي ڊس-اون ڪري ڊڪشنريءَ مان ئي ڪيي ڇڏين.“

پريان ڪنڊ ۾ چاچو نورمحمد چپ ڪيو ويٺو هو. هو سينئر ڪلارڪ پر تمام تجربيڪار، جهونو ۽ خفتي هو. ڪنهن ڪم جي بيڙي بوڙٽي هجي ته چاچي نورمحمد سان صلاح ڪجي ۽ ڪنهن ٻڌل کي جيارڻو هجي تڏهن به هڪ ٽِڪ علاج ٻڌائيندو آهي.

”چاچا نورمحمد تون به ڪا روشني ڦينڪ،“ محمد ملوڪ چيو.

”چاچي نورمحمد جو جنريٽر اڄڪلهه سائيٽڻ ڏانهن ويل آهي. انهيءَ ڪري ڪرنٽ فيل آهي،“ پورل چيو.

چاچو پاڻ تمام سنهڙو هو. الائي هلندو به ڪيئن هو. باقي جوٽس ٿرمل پاور لڳي پيئي هئي ۽ پنجاهي ڪوهن ۾ سندس ڪرنٽ وڃي سگهندو هو. جنهن پاڙي ۾ رهندي هئي، اتي اصل روشني ئي روشني هئي. چاچي نورمحمد کي چار پنج سال ٿيا هوندا، انهيءَ ٿرمل پاور سان شادي ڪئي. ٿرمل پاور جي عمر چاچي کان ويهه سال گهٽ هئي.

"خير آنيسٽ ٿيڻ ڪا وڏي ڳالهه نه آهي پر-،" چاچو نورمحمد شروع ٿيو، "صاحب اچي ته خبر پئي ڪهڙي قسم جو آنيسٽ آهي. آفيسر ته آنيسٽ ۽ بس- آنيسٽ ٿيندا رهندا آهن. جي Reasonable آنيسٽ ٿيو آهي ته پوءِ مڙيئي خير آهي. صاحب پٽي ڪنهنجي پيٽ تي لت نه هڻندو. پاڻ کٽي خوف خدا جي نه وٺندو. باقي دنيا جو چرخو پيو هلندو..."

"الله، الله جو رسول ڪري ته ائين ٿئي-" محمد ملوڪ رڙ ڪئي، "صاحب جو شيئر به اسان ۾ ورهائجي ويندو."

"چڱو بڪ بند ڪر. تون ته چوويهه ڪلاڪ پوڪ آهين." منٽ ڪن جي خاموشيءَ کانپوءِ چاچو وري چوڻ لڳو. "باقي جي ٿي پيو ٽيپ آنيسٽ ته سائين بدلي ڪرائڻ جي سوچيو."

"پر چاچا،" پورل پروچ چيو. "آخر اهو راز ڪهڙو آهي؟ پنهنجي ڪاتي جا سڀ صاحب آنيسٽ ٿيندا وڃن. سکر ضلعي وارو صاحب ته اڳئي آنيسٽ. لاڙڪاڻي وارو صاحب ڊپ منجهان آنيسٽ ٿي پيو. خيرپور ضلعي واري صاحب لاءِ به پڌون پيا، بس جاڻ آنيسٽ ٿيڻ وارو آهي. ڪنهن مناسب موقعي تي آنيسٽيءَ جو شاندار افتتاح ڪندو."

چاچي نورمحمد کان اڳ محمد ملوڪ وري رڙ ڪئي، "اهي قيامت جي اچڻ جون نشانيون آهن. مونکي جيڪڏهن آفيسر ٿاهيئون ته آءٌ رٽائرمنٽ کانپوءِ آنيسٽ ٿيندس."

"بڪ بند ڪر،" چاچو وري ڪاوڙجي پيو. "تنهنجي ستن پيڙهين ۾ ڪو آفيسر ٿيندو ۽ نه وري ڪو آنيسٽ. خير، حج جي سَٽَ به ڪو ڪو آفيسر جهلي، نه ته اسانجي صاحب وارا پرڪار..."

"پر چاچا، صاحب ته پر سال به حج ويو هو. تنهنجي معنيٰ هن صاحب کي آنيسٽ ٿيڻ لاءِ گهٽ ۾ گهٽ ٻن حجن جي ضرورت هئي. پهرين حج کي صاحب منهن ڏيئي ويو هو..." پورل چيو.

نيٺ اها گهڙي به اچي پهتي جڏهن صاحب پنهنجي آفيس ۾ اچي نازل ٿيو. اسٽاف سڄو ڀڪرجي ويو. ڇا شان هو. ڇا مان هو. اڌ منهن نور سان پريل ۽ اڌ منهن ڏاڙهيءَ سان. اکين ۾ جلالت ۽ نيڻن ۾ سلامت سان گڏ گهرائپ! منهن کان هيٺ ڳچي ڍڪيل- ڏاڙهيءَ سان، پيٽ دنيا جو اڌ گول! باقي آنيسٽ آفيسر ٿيڻ لاءِ پيو ڇا کپي. سيني واري واري صاحب جا هٿ چميا ۽ هڪ عجيب طلسماتي خوشبو صاحب

جي جسم سان پئي آئي. صاحب ايندي شرط ضلعي جي ڊپٽي ڪمشنر ۽ ٻين ڪلاس ون ۽ خفتي ڪلاس ٽو آفيسرن سان نئڙت سنجهان مليو ۽ کين الله جا ڪرشما ٻڌايا. چوڏهين صديءَ جي هڪ معجزي جو پڻ گهڙيءَ گهڙيءَ هر ڪنهن اڳيان ذڪر ڪيو، ”سائين هيءَ گناهگار هيچمدان ڪمتر بندو- رڳ رڳ ۾ رشوت ۽ بوٽيءَ بوٽيءَ ۾ پيلائن جا بول هئا. يعني آئو اور لائو- پنهنجو قومي ترانو هو، ڏنو پٽ چٽي جو- هاڻ رب جا لک شڪرانا آهن، سڀ برايون ڪيدي ورتئين ۽ دعا ڪريو بس آخرت سنوارجي-“ پيا ننڍڪو مڙڪو ڪلاس ٽو آفيسر پاڻهي صاحب ڏانهن پير پيري آيا ۽ پنهنجي برادريءَ جي هڪ فرد جي شيشهن ڪلهي چڙهڻ جا قصا ٻڌا. سبحان الله! پر الله کان دعا ڪنهن به ڪانه گهري ته ڪو پاڻ به صاحب سڳوري جهڙو ٿي پوي.

صاحب جي سلطنت جو پيو سونهري دؤر شروع ٿيو. تاريخ لکڻ وارا اڳتي هلي پاڻهي سچيون ڪندا ته شير شاهه سوري، التمش ۽ اورنگزيب جي حڪومتي دؤر جون مڙئي خوبيون صاحب جي نئين دؤر ۾ هيون. صاحب التمش کان وڌ سادو ٿي پيو، (سواءِ ماني کائڻ واري معاملي جي) اورنگزيب کان وڌ الله سائين جي ويجهو ٿيو! صاحب شهر جي سڀ کان آوچي ماڙيءَ ۾ رهڻ لڳو هو، جيئن الله سائين ۽ صاحب جي وچ ۾ دوري گهٽجي ۽ فضا شهري زندگي کان پاڪ صاف هجي. صاحب پنهنجي شيئر مان، پنهنجي ڳوٺ ۾ مسيتون ٺهرايون، کوهه کوٽايا، رستن تي وڻ پوکرايا، يتيم خانا کولرايا. تار ۽ ٽپال جي بهتر انتظام لاءِ اختياري وارن سان لهه وچڙ ۾ آيو. مسيتن ۾ قرآن شريف جا سيپارا رکرايا. صاحب هاڻ سڌارن واري معاملي ۾ شير شاهه ثاني بنجي چڪو هو. آفيس ۾ سک سانت! ٻين آفيسرن ۽ عام ماڻهن ۾ صاحب جي آنيسٽي جا هُل- عروج تي هئا. غريب غربو ڊاول هو. فقيرن، الله لوڪن ۽ درويشن جي الله ٻڌي هئي. اصل جاوا پئي ڪيائون. صاحب، درويشن ۽ الله لوڪن جي پنگ پي لال ڪيل اکين جي دهشت ڏسي ڪنڌ نوائي درود شريف پڙهندو هو ۽ هيڊ ڪلارڪ کي اشارو ڪندو هو. اشارو فيض جو هوندو هو ۽ هيڊ ڪلارڪ جو سنهن لهي ويندو هو. هڪ نجوڙي کوليندا هئس ۽ ڏوڪڙ ڪيدي کين ڏيندو هو. هونئن به، جنهن مهل ڪو ملنگ ڏاڍيپ ماڻهو صاحب آڏو آيو نه آهي ۽ صاحب ولي درود شريف شروع ڪندو. هيڊ ڪلارڪ جو هاڻ ۽ ٻڌڻ لڳندو. هڪ ڀيري هيڊ ڪلارڪ چئي ڏنو: ”صاحب جي درود

۽ شريف لاءِ ڪيدي چڙيا آهن. اسان به هيڊ ڪلارڪي ڇڏي وچي درويشي شروع ڪيون."

صاحب جي هن نئين دؤر کي ٻه سال گذري ويا هئا. ضلعي جو ڪاروبار ساڳي ريت هليو پئي. ڪا به نواڻ محسوس نه پئي ٿي سواءِ صاحب جي آنيسٽي ۽ جي. آنيسٽي به بي ضرر! اڻِن ڪٽي چئجي تعميري آنيسٽي (Constructive honesty) اسٽاف جا ماڻهو سڀ خوش هئا. پورل بروچ هن نئين دؤر کي "دين سان گڏ دنيا آهه يار جنت" چوندو هو. چاچي نور محمد جي خيال موجب صاحب جو ڇي روپ نهايت سيچوئر Mature ۽ سيزنڊ Seasoned هو. ڪلارڪ ڪڙا، پٽيوالا پڙا، پبلڪ پبلڪ مطلب ته سڀ سکيا هئا. صاحب انهن ٻن سالن دؤران پنهنجي شيئر جي هڪ پائي به اجائي وڃڻ نه ڏني ۽ پنهنجي ڳوٺ کي ماڊل ڳوٺ بنائڻ ۾ رڌل هو. صاحب پنهنجي ڳوٺ جو هڪ وڏو نقشو ٺهرايو هو جيڪو ٽيبل تي رکي سيني کي ٻڌائيندو هو ته ڳوٺ ۾ هنن هنن هنڌن تي چار مسيتون، ٽي کوهه، ٻه يتيم خانا، ڪجهه رستا پڪا، گندگي بلڪل صاف، هڪ ديني لائبريري، هڪ اسلامي تعليم جو مدرسو – سڀ ٻن سالن ۾ ٺهي ويا آهن – هاڻ پنهنجي ذميداري لٿي – هاڻ ڪهي بجلي –"

صاحب هڪ ڏينهن بعد از نماز جمعي جي اهو به فرمايو ته:
"في الحال هن نظام ۾ سڀ آنيسٽ ٿي نٿا سگهن. اڻ ٽيٽي آهي. سيني جا پيٽ وڏا آهن – پر جيڪي آفيسر آنيسٽ آهن، سي پنهنجو شيئر سؤ في صد ڪنهن هڪ ڳوٺ جي ڀلائي لاءِ خرچ ڪن ته هوند هن گناهگار دؤر ۾ به ڪجهه چڱائي ٿي سگهي ٿي. الله تعاليٰ سيني کي ڪا اهڙي ست ڏي."

صاحب پنهنجي دوردراز ڳوٺ کي اجا به وڏيڪ سنواري ها – پر خدا ڀلو ڪري عوام جو جنهن انقلاب آڻي ڇڏيو. اليڪشن ٿي. عوام جا نمائندا چونڊجي آيا. نمائندن کي حڪومت ملي.

هڪ ڏينهن صاحب سنهن منٿو پٽڻ اڳو. صاحب جي اڳيان ميز تي سندس ڳوٺ جي نقشي بدران، اخبار رکي هئي جنهن ۾ سندس ڳوٺ جي پيپلز پارٽي جي چيئرمن جو بيان هو ته: سندن ڳوٺ انسان جي رهڻ ڪان بدتر جاءِ آهي، نه پاڻي پيئڻ جو انتظام، نه اسڪول، نڪو رستو نڪا سچي مسجد – مطلب ته صفا اونڌهه لڳي پئي آهي. اها خبر پڙهي صاحب

نهايت سنجيدو ٿي ويو ۽ سمورو اسٽاف پڻ روئڻهارڪو پئي لڳو. الزام جيئن ته صاحب تي هو انهيءَ ڪري ڪين ٿو جيترو به يقين نه هو. صاحب به ڪاوڙجي ويو ۽ چيائين، ”بابا ڇا ڪجي. اختيار آهن بيدين ماڻهن وٽ - ڪنهنجي پڳ سلامت ناهي. پيشان پهرين مان اڇي ڦاٽا آهيون . اهي اٿئي قيامت جون نشانيون.“

اسٽاف جا سڀ ميمبر پڻ قيامت جون نشانيون ڏسڻ لڳا.

ڪراچيءَ جي مصروف مرڪزي ۽ ڪاروباري علائقي صدر ۾
(بوهري جماعت خاني جي سامهون)

سنڌين جي ٻيڪري

نيو پاڪ بٽر سپلاءِ

ستاويهن سالن جو وسيع تجربو

ڪيڪ - مکڻ - ڪريم ۽ ڏڄ گيهه

واجبي اگهن تي

زيب ڀٽي

مورتي

شمس چئمبرس جي ٽهرين فلور تي اڄ چڱو ڇهڇٽو هو، اسانجي فرم جو نئون چيف انجنيئر مسٽر اقبال اختر خان انگلنڊ کان اچي رهيو هو. سليم بيگ، جونيئر انجنيئر سان گڏ حيدرآباد جي هوائي اڏي تي ملڻ لاءِ مونکي به موڪليو ويو. پوري اٺين لڳي پلين اچي پهتو. ماڻهن ۽ مسافرن ۾ ڊڙ ڊوڙ ٿيڻ لڳي ۽ اعلانن جي سريلي آواز جي گونج گوڙ ۾ گم ٿيندي پئي وئي. جهاز جي در کلڻ سان مسافر ڏاڪڻ تان لهڻ لڳا. ٿوري وقت اندر اسانجو نئون باس اچي اسانجي ويجهو ٿيو. اڌڙوٽ عمر جو، ٺاهوڪيءَ پرسنلٽيءَ فيلٽ هئيٽ ۽ اوورڪوٽ ۾ مسٽر سليم بيگ سان اچي مليو ۽ مون [illegible] هٿ ملايائين. سندس پويان هڪ ساڙهيءَ سان، سفيد ۽ سرخ رنگ، اپريل آرهه ۾ آنڊ ماند ۽ منهن تي مرڪ واري ڇوڪري اچي بيٺي، جنهنجو تعارف ڪرائيندي چيائين: هيءَ آهي منهنجي ڌاٽر سيما اختر. جنهن اسانکي ديسي نموني سادگيءَ سان سلام ڪيو.

سليم بيگ ڪار هلائڻ لاءِ اڳيان آيو ته باس به ساڻس اڳين سيٽ ورتي ۽ پوئين سيٽ تي سيما سان گڏ مونکي وهڻو پيو. موٽر هوا سان ڳالهيون ڪندي هلي. باس ۽ بيگ پاڻ ۾ ڪچهري شروع ڪئي ۽ سيما انگريزي لهجي واري اردو، عربي ۽ فارسي گاڏڙ لفظن ۾ مون سان ڳالهائڻ ۾ مشغول ٿي وئي.

مون کانئس پڇيو، "يورپ ۾ رهڻ جي باوجود توهين پنهنجي زبان به چڱيءَ طرح ڳالهائي ٿا سگهو؟"

هلڪو ٽهڪ ڏيندي چيائين، "ٻوليون سکڻ ۽ ڳالهائڻ منهنجي هابي آهي. مونکي خوشي ٿي آهي جو آءٌ اڄ سنڌ جي سرزمين تي لٿي آهيان، جتي خوش قسمتيءَ سان سنڌي ٻولي عوامي زبان آهي جيڪڏهن توهان سنڌي آهيو ته مان توهان کان سنڌي ٻولي به سکنديس ۽ ڳالهائينديس."

"مونکي خوشي ٿيندي،" مون کيس وراڻيو. هوءَ ٻوليءَ جي ڏاڍ کان ٿيندي سنڌي ثقافت ۽ سنڌي سنگيت مان لنڊن ۾ لڳاءَ جون دلچسپ ڳالهيون ٻڌائيندي رهي. وري هڪ انوکو سوال ڪيائين.

"ڇا حيدرآباد سنڌ ۾ ڪي اهڙيون وڏيون هوٽلون آهن، جن ۾ ڪئبري شو يا نائٽ ڪلب هجن؟"

مون کيس ٻڌايو، "محترمه، هتي هڪ 'هوٽل اورينٽ' هئي پر اُن ۾ اِهي شغل شروع ڪرڻ ڪياءِ بند ٿي ويئي. البت ڪراچي اِنهيءَ سلسلي ۾ اڳتي آهي."

چيائين، "ها، ڪراچي جي ساراهه ولائت وارن کان مون ٻڌي آهي. اُتي منهنجي ڀيڻ جو گهر پڻ آهي. اسين شايد ايندڙ هفتي ئي ڪراچيءَ وڃون."

ايتري ۾ جنرل هوش محمد روڊ تي اچي وياسين ۽ هڪ ئي جهٽڪي سان گاڏي شمس چيمبرس وٽ اچي بيٺي. اسين سيڙهي لهي اچي پهرين فلور تي پهتاسين. باس ۽ بيگ سيما ساڻ ڪري 'چيف انجنيئر روم' ڏانهن روانا ٿيا ۽ آءٌ پنهنجي آفيس ۾ اچي ويٺس. سيما جي سونهن جي سرهاڻ منهنجي روح سان رهاڻ ۾ رچي وئي ۽ سندس آواز جي مٺاج جي مزي منهنجي من ۾ ميلاپ پيدا پئي ڪيو. سندس سنڌي سکڻ جو ارادو منهنجي اندر جي اُڃَ کي اُجهائڻ لڳو. مونکي اُهي سڀ سنڌي ڪند جهڪيل محسوس ٿيا، جيڪي سنڌي هوندي به سنڌي ٻولي ۽ ادب سان ڪو به سٻنڌ نٿا رکن. سميا جو سينو ڪيڏو نه ڪشادو هو، جنهن ۾ سنڌي ٻولي سکڻ ۽ ڳالهائڻ جو ايڏو اتل ارادو سمايل هو. آءٌ اڃان سنڌي زبان جي سلسلي ۾ سوچي رهيو هوس ته پٽيوالو در پٽيندو اندر آيو ۽ چيائين، "سائين، وڏي صاحب توهانکي سڏيو آهي ۽ پنهنجا فائيل ڊيڪارڻ لاءِ چيو آهي." مون نون ڪمن جا فائيل ڪڍي هلڻ لاءِ چيو ۽ آءٌ ٻويان باس جي روم ڏانهن روانو ٿيس. اندر آيس ته صاحب جي پاسي ۾ سيما ويٺل ڏٺم جا Life رسالي ڏسڻ ۾ مگن هئي. منهنجي اچڻ سان سندس نندا ڪڙا نيڻ مٿي کڄي ويا ۽ آءٌ صاحب جي سامهون ويهي کيس نون مليل ڪمن جو تفصيل ڏيڻ لڳس. آخري فائيل تي ڪجهه بحث ڪرڻ ڪانپوءِ ڪم بند

ڪيوسين ته ٽيبل تي چانهه لڳي.

چانهه جون چسڪيون پريندي صاحب، سميا جي سنڌي سکڻ واري ڳالهه کي ڪنيو ۽ ٿڌو ساهه کڻندي چيائين، ”مسٽر سهيل، مونکي وطن ڇڏيندي ورهيه تي ويا آهن. هندستان ڇڏي پاڪستان ڪراچيءَ آيس. جتي پرائيويٽ فرم ۾ ملازمت ڪندي سميا ڄائي. سميا ڇهن سالن جي هئي ته سندس ماءُ موڪلايو ۽ آءٌ اڪيلاين جي اونداهين کان نڪري انگلنڊ آيس، جتي پڻ هڪ فرم ۾ ڪانٽريڪٽني ڪم ڪيم. سميا اسڪول داخل ٿي، سينئر ڪئمبرج ڪيائين. انگريزي ۽ فرينچ ۾ چڱو اپياس ٽيس. سميا سان ساري يورپ ۽ آمريڪا جو سئر سفر ڪيم ۽ اهڙيءَ طرح سميا کي ساهه سان سانڍيو اٿم. چار پنج سال اڳ انگلنڊ ۾ پروفيسر مرزا، منهنجو هم ڪلاسي مليو، جو لنڊن يونيورسٽيءَ ۾ پارسي پاڙهيندو هو. جنهنجي ڪرم نوازيءَ سان اردو عربي ۽ پارسي پڙهي سکي وئي. پاڪستان ايندي جڏهن مون ڪيس ٻڌايو ته پاڻ پاڪستان جي اهڙي علائقي ۾ پيا هلون، جتي سنڌي عوامي ٻولي آهي ته ڏاڍو خوش ٿي ۽ چيائين، 'ابا، ته پوءِ سنڌ ۾ سنڌي سکنديس ۽ ڳالهائينديس.' هوائي اڏي تان ايندي مون اوهان ٻنهي جون ڳالهيون ٻڌيون هيون.

”سهيل صاحب، مونکي خبر پئي آهي ته توهان فرم جو هڪ مصروف ۽ محنتي نوجوان انجنيئر آهيو، پر تنهن هوندي به ڪڏهن وقت بچائي سگهو ته اچي سيما کي سنڌي سيکاريو. سيما کي سکي رکڻ ۾ ڪا ڪسر ڪانه ڇڏي اٿم، سندس سڀ مرضيون مڃيندو آهيان. اُميد اٿم ته سندس سنڌي سکڻ جي تمنا به تو کان پوري ٿيندي.“

مون ڏاڍي سرهائيءَ سان ورائيو، ”سائين، سيما کي سنڌي سيکارڻ لاءِ ڪلاڪ اڌ ضرور ڏيندس، اهو منهنجو قومي فرض آهي. منهنجو فلئٽ به لطيف آباد ۾ توهان جي بنگلي کان مس پنڌ مس پريان آهي. توهان ڪوبه فڪر نه ڪريو، آءٌ ايندو رهندس.“ سيما جي چهري تي خوشيءَ جون ريکائون سرخ رنگ ۾ رچي ويون. شام جو ٿي اچڻ جو انجام ڪري اُٿس ۽ ڪمري ۾ پنهنجي ڪم کي لڳي ويس. نئين عمارت لاءِ نقشي تي ليڪا ڪڍندو رهيس ۽ ڊزائين کي

فائنل اسڪيچ ۾ آڏي بورڊ تي پن ڪيم ته آفيس وقت به اچي پورو ٿيو ۽ آتان اُٿي اسٽاف گاڏي ۾ گهر آيس. ذهن تي سيما کي سنڌي سيکارڻ جو ويچار وڪوڙيل هو. سنڌي ادب سان ته لهه وچڙ ۾ رهندو ئي هوس، پر سنڌي پڙهائڻ جي مسئلي پي پريشان ڪيو ته اوچتو ياد آيو، ننڍي محمد خان جي هاءِ اسڪول ۾ مسٽر قاضي غير سنڌين کي لازمي سنڌي سيکارڻ لاءِ ٺيٺ سنڌي اکر ۽ اردو اکرن ۾ فرق ڪڍي ڏيکاريندو هو ته پوءِ سنڌي سمجهڻ سولي ٿي پوندي هئي. سو مون به سوچيو ته سيما کي به سنڌي سيکارڻ جو پهريون سبق اردو ۽ سنڌيءَ اکرن جي فرق سمجهائڻ سان شروع ڪندس. لنچ ڪري ليٽي پيس.

شام ٿي. باس جي بنگلي تي وڃڻ جي تياري ڪيم. سڌ پڌ ڪري اچي پهتس. صاحب ۽ سيما لان ۾ ڪرسيون ڪڍيو ويٺا هئا. مونکي ڏسنديئي بنهي پاڻ ڏانهن اچڻ جو اشارو ڪيو. صاحب هٿ ملائيندي چيو، "سهيل صاحب، توهان سيما سان ويهي ڪچهري ڪريو، مونکي اندر هڪ ضروري ڪم ڪرڻو آهي." ائين چئي ڪرسي منهنجي لاءِ خالي ڪري پاڻ اندر هليو ويو.

سيما سنڌي پڙهڻ لاءِ ڪاپي ۽ قلم نوڪرياڻي کان گهرايو ۽ کيس چانهه لاءِ به چيو. تيسيتائين سيما سان سنڌ جي پراڻي تهذيب موهن جي دڙي جو تاريخي تذڪرو ڇيڙي ڇڏيم ته هن هڪدم مشهور ناچڻيءَ جي مورتي بابت ڪيترا سوال پڇيا، جا لنڊن جي عجائب گهر ۾ هن ڏٺي هئي ۽ موهن جي دڙي متعلق مختصر ڄاڻ کيس اُتان ئي پئي هئي. ناچڻيءَ جي مورتيءَ کان ايڏو ته متاثر هئي، جو چيائين، "مون اِها مورتي ڏسي، سنڌ جي ماڻهن جي خوشحالي ۽ فن سان ايڏي پيار جو اندازو لڳايو هو. سنڌي سکڻ جو ارادو به مونکي انهيءَ مورتي مان مليو هو."

ڪچهري ڪندي چانهه جي چُسڪي به ٿيندي رهي. اهڙيءَ طرح پهريون ڏينهن سنڌي الف - ب ۽ اردو الف - ب جي اکرن جو فرق ۽ سنڌيءَ جا ٺيٺ سنڌي اکر کيس سمجهايم.

سنڌي سکڻ جو سلسلو روزانو شام جو هلندو هو. ڪچهري ڪندي سنڌي ثقافت تي خيالن جي ڏي وٺ به ٿيندي هئي. کيس

هالا جي جنڊي ۽ ڪاشي، گمبٽ ۽ ٺٽي جا کيس ۽ لونگيون. نصرپور جون سوسيون ۽ هنري سامان اجرڪون، گج ۽ سنڌي ڀرت جو ڪم ڏيکارڻ جو به پيو موقعو ملندو هو. هڪ هفتو پورو ٿيو ته سيما ڪراچيءَ وڃڻ جون تياريون ڪيون جو کيس پنهنجي پڦيءَ وارن سان ملڻو هو. اختر صاحب سيما ساڻ ڪري ٽي ڏينهن موڪل تي هليو ويو.

انهيءَ عرصي ۾ آءٌ سنڌ جي ادب، تاريخ ۽ ثقافت تي وڌيڪ مواد ميڙڻ ۾ مصروف رهيس. روز آفيس کان آجو ٿي اچي سنڌي اديب ۽ شاعر دوستن سان ڪچهريون ڪندو هوس ۽ ڪائنن سيما جي لاءِ مفيد معلومات حاصل ڪندو هوس.

ٽن ڏينهن کانپوءِ سيما پڻس سان گڏجي ڪراچيءَ مان موٽي آئي. ٻئي ڏينهن آءٌ پنهنجي آفيس ۾ ڪنهن نئين نقشي جي ڊزائين تي سوچي رهيو هوس ته اوچتو دماڪي سان در کليو. سامهون منهنجي سيما سنڌي لباس ۾ بيٺي هئي. کيس سوسيءَ جي شلوار، گج تي ڀريل سنڌي چولو ۽ مٿي تي اڇين قلين واري ڳاڙهي عشق پيچ اجرڪ، سينڌ سڌي، پاسن کان ٻه ويڪريون چوٽيون ڏسي، مونکان ڇرڪ نڪري ويو. پاڻ کلندي چڱن گلن جي ورڪا ڪندي اچي منهنجي سامهون ڪرسيءَ تي ويٺي. پوءِ پاڻ اٿپوري سنڌيءَ ۾ پڇيائين،
”سهيل، مان سنڌي عورت لڳان ٿي نه؟“

مونکي حيرت وٺي وئي ته منهنجي سنڌي سيکارڻ جو سيما تي ايڏو اثر! هوءَ مونکي اڄ ايڏو ته وڻي هئي، جو دل جي دنبوري جون تارون ڇيڙي ڇڏيائين. مٿن مندر جي ديويءَ اڳيان مون سيس نمائي کيس پنهنجن خيالن ۾ پنهنجو آئڊيل بڻائي ڇڏيو. ها منهنجو آئڊيل! ڪيڏو نه سهڻو، ڪيڏو نه پيارو.

پاڻ پنهنجي ۾ ويڙهيل هڪ شيءِ کولي منهنجي ميز تي رکيائين، جا موهن جي دڙي واري ناچڻيءَ جي مورتي هئي.
”سهيل، هيءَ مورتي مون تنهنجي لاءِ سوکڙي ڪري آندي آهي. هنکي سنڀالي رکج.“ پوءِ ڇڻ هنکي پاڻ تي قابو نه رهيو، هيءَ مورتي تنهنجي ۽ منهنجي پيار جو بندڻ آهي. هيءَ مورتي اڄ کان سيما آهي.... فقط سيما. سيما جو سارو ساهه ان مورتيءَ منجهه مڙهيل

آهي سهيل!“

سيما جي جذبات ڀريل جملن ۾ دل جي گهراين جو آواز هو، سندس آواز جي ترنم ۾ سنڌ جي سک جا سڪون ڏيندڙ سڏ هئا ۽ سندس سيني مان ڇڙ هلڪيون هلڪيون درد ڀريون دانهون ٿي آڀريون. مون پنهنجا نيڻ کڻي سندس نيڻن ۾ نهاريو. هنجي اکڙين ۾ پيار جو پيغام پڙهيم ته شرمائيندي، هلڪي مشڪ ڇڏيندي، ڊوڙ پائي ڪمري کان ٻاهر نڪتي، پر وري موٽ ڪائي در جي اوٽ مان پڇيائين، ”سهيل، شام جو ايندين نه؟“ مون مشڪندي هلڪي ڪنڌ ڏوڻ ۾ هاڪار ڪئي ۽ هوءَ هلي وئي.

سيما جي وڃڻ سان ڪمرو وردنهن سان واسجي ويو ۽ هوءَ هڪ اڻ مٽ خوشبوءِ ڪي ڇڏي وئي. پر منهنجو پروفيشن ڪجهه اهڙو آهي، جو سيما جي سونهن کي ڪجهه وقت وساري وري نقشي جي ڊزائين تي ليڪا ڦيرڻ ۾ لڳي ويس. هڪ بي انتها خوشيءَ جي ملڻ ڪري، ڪم ۾ ايڏو ته وڃائجي ويس جو پاڻ وساري ويٺس. وقت ڏينهن جي ويران وادين ڏانهن وڪون وڌائيندو ويو ۽ جنهن شام جو انتظار هو، سو ڪن پل ۾ اچي پورو ٿيو. آفيس مان اٿي گهر آيس. سيما جي سوکڙي مورتيءَ کي پنهنجي ڊرائينگ روم ۾ رکيم ۽ ترت تيار ٿي باس جي بنگلي تي پهتس. سيما اڪيلي انتظار ۾ اوسيڙي ۾ لان تي اچ وڃ پئي ڪئي. ڪيس سادي ۽ سرخ رنگ جي ساڙهي، جنهن تي سنڌي پانڊڻي وانگر اڇيون ۽ پيليون ڦلڙيون ڇُريل هيون ۽ ٺٽي جي لونگيءَ مان نهيل بلائوز پاتل هوس. ساڳي سنڌي سينڌ ۽ ٻه چوٽيون ڪلهن تي واسينگن وانگر وراڪيل.

سنڌي سبقن جو سلسلو شروع ڪيوسين. اڄ کان اسانجي پڙهائي جو نئون موڙ شروع ٿيو هو. حجاب جون ديوارون ڊاهي پٽ ڪيونسين ۽ پيار جي پاڇن ۾ روحن جي راند رچائيسين. ٻئي ڏينهن تي ٻن ڏينهن لاءِ سنڌ جي تاريخي هنڌن جو سير ۽ سفر شروع ڪيوسين. پٽ شاهه ۾ ڀٽائي گهوٽ جي درگاهه، درازا شريف ۾ سچل مرمست جي حاضري، سکر ۾ معصوم شاهه جو منارو، لاڙڪاڻي ۾ موهن جو دڙو ۽ آخر ۾ ٺٽي جي آثار قديمه ۽ سسئي پنهون جي پيار جو آستانو

پنهور به پيٽيوسين. سيما کي ساري سنڌ جي سونهن جو واس ونايم. سنڌو دريا جي ڪنارن تي ڪيتريون شامون گذريون. جتي سچ لهڻ جون لهرون سنڌوءَ جي سيني تي ڇوليون ڇلڪنديون ڏسي سيما جي سيني تي پڻ لهرون اڀرنديون هيون. هڪ ٻئي تان سرگھور ٿيڻ ۽ وڇڻ ويڙهيچڻ سين پارڻ جو سوڳند ڪنيوسين.

وقت گذرندي ويرم ئي ڪونه ٿي لڳي. هڪ سال اندر سيما سنڌي زبان، ادب ۽ ثقافت ۾ مهارت حاصل ڪري ورتي. دستور موجب سيما پڻس سان ڪجھه ڏينهن لاءِ ڪراچيءَ هلي وئي. اوچتو آفيس ۾ ٽيليگرام آيو ته چيف انجنيئر ڏهه ڏينهن وڏيڪ موڪل ورتي آهي. ساڳي ڏينهن رواجي ٽپال ۾ فرم جي سيٺ سائين ڪي سيما جي شاديءَ جا دعوت نامه پڻ اچي پهتا. مون پنهنجي دعوت نامي کي کولي ڏٺو ته سيما جي شادي سندس پڦيءَ جي پٽ ڊاڪٽر جمال سان ٿي رهي هئي، جنهن تازو ڊؤميڊيڪل ڪاليج ڪراچيءَ مان ايم. بي. بي. ايس پاس ڪئي هئي. منهنجي دل جي دنيا ويران ٿي وئي. ڪمري جون ديوارون سيما جي آواز جو روپ ڌاري هلڪي کِل جو جلترنگ وڄائي رهيون هيون. اکين آڏو اونده اچي ويم، هڪدم آفيس مان اُٿي سڌو گھر آيس ۽ ڊرائينگ روم ۾ رکيل سيما جي سؤُ ڪڙي مورتيءَ ۾ سيما کي ڳولڻ لڳس. سيما جو ساهه اُن مورتيءَ مان موڪلائي ويو هو ۽ اها مورتي منهنجي سامهون سيما جو روپ وٺي نچڻ لڳي. ايڏو ته زور سان نچي جو مون تي مدهوشي ڇانئجي وئي ۽ منهنجو روح اڻ ڇاتل رَنگ ۾ سيما کي سَڏَ ڪندو رهيو. هوءَ ايڏو ته پري هلي وئي، جو منهنجو آواز به ڪيس واپس آڻي نه سگھيو. اوچتو ٻتي ٻري، سوجھرو ٿيو. مون هوش ۾ اچي ڪنڌ مٿي ڪنيو ته سج لهي چڪو هو. ها منهنجي زندگيءَ جو سج! سيما جي پيار جو پويون سج.

ساري رات رُئندي گذاريم. ٻئي ڏينهن صبح سويل ڪار کاهي ڪراچيءَ روانو ٿيس. الفي اسٽريٽ مان سازهيءَ ڪجھه پيو سامان ۽ شاهه جو رسالو شاديءَ جي تحفي ڏيڻ لاءِ خريد ڪيم. شام جو

ناظم آباد ۾ نڪاح پڙهيو ويو ۽ رات جو بيچ لگزري هوٽل ۾ ماني جو انتظام هو. دعوت واري هال کي سينگارڻ ۽ سنوارڻ جو ڪم به منهنجي حوالي هو. هلڪي ڦلڪي راڳ جي محفل لاءِ خميسي خان کي چيل هو. جنهن الغوزي تي سنڌي ڌنون وڄائي محفل کي مست ڪري ڇڏيو. جڏهن راڳ جي ڌن اڌ رات خميسي خان ڇيڙي ته منهنجي روح جون ڏکويل تارون ڇيڙي ڇڏيون ۽ سيما جو سور سوز ۾ سمائي ڇڏيائين. راڳ جي رهاڻ ڪانپوءِ سيڪو موڪلائڻ لڳو. فرم جا سيپٽي انجنيئر رات جو ئي روانا ٿي ويا ۽ مونکي اختر صاحب روڪي، صبح جو سويل وڃڻ لاءِ چيو.

صبح جو سادي ڇهين لڳي ڪراچي ائير پورٽ تي پهتاسين. جتان ڊاڪٽر جمال سيما سميت PIA جي 707 بوئنگ جهاز ۾ بيروت لاءِ روانو ٿيڻو هو. ڊاڪٽر جمال پنهنجن دوستن کان موڪلائڻ ۾ مصروف ٿي ويو. سيما جمال پڻس کان موڪلائڻ لاءِ اسانجي ويجهو آئي، پاڻ جڏهن ساڙهيءَ جو پالئو مٿي ڪمائين ته سندس نگاهن جو ٽڪراءُ مون سان ٿيو. اُداس چهري جي اُداس سُونهن! اکيون آليون اکين ۾ اوجاڳي جي ٿڪاوٽ! ڄڻ ساري رات رُني هجي. مون تي نظر پوندئي هلڪي رڙ نڪري ويس.

"سهيل...!" ۽ پوءِ پڻس کي ڇهتي چمبڙي پئي، نيڻن مان نيسارن وانگر ساوڻ وٺو، منهنجي ڳلن تي ڳوڙهن جون لارون لڙي پيون. ايتري ۾ ڊاڪٽر جمال سيما کي ساڻ ڪري ۾ پري جهاز جي ڏاڪڻ ڏانهن وڌيو ۽ ۽ آخري هٿ هلائيندي وڃي اندر ويٺا. جهاز زمين جي سيني تان سُرڻ لڳو. ريڙهيون پائيندو مٿي چڙهي وئي اُڏامڻو ۽ سيما جي ياد جي جوت جهڪي ڪندو ويو.

مون هوائي اڏي کان ٻاهر اچي اختر صاحب کان موڪلايو ۽ سڌو حيدرآباد سنڌ وارو رستو ورتم. گهر اچي ڪپڙا بدلائي شمس چيمبرس ۾ آفيس آيس ۽ نقشن جي فائيلن ۾ گم ٿي ويس. وقت جون گهڙيون گذرنديون رهيون. شام ٿي وئي.... اُداس شام.

آءُ آئي اچي ڪار ۾ ويٺس. گاڏيءَ کي جنرل هوش محمد روڊ کان براءِ حيدربخش جتوئي چوڪ نان شام واري اخبار 'سنڌ نيوز' ورتم.

گاڏي هلندي اخبار جي مٿين خطرناڪ خبر اِها هئي ته:
اڄ صبح جو، ڪراچيءَ کان جيڪو PIA جو 707 بوئنگ
جهاز بيروت لاءِ روانو ٿيو هو سو بيروت جي هوائي اڏي کان
اڌ ميل ويجهو حادثي ۾ تباهه ٿي ويو ۽ سڀ مسافر اجل
جو شڪار ٿي ويا.

مون گاڏي کي تيز ڊوڙائي گهر آندو ۽ پنهنجي ڊرائينگ روم ۾ سيما جي ڏنل سو ڪڙي مورتيءَ آڏو آيس ته مونکي سيما جا جذبات ڀريل جملا ياد پيا. 'هيءَ مورتي منهنجي ۽ تنهنجي پيار جو ٻنڌڻ آهي! هيءَ مورتي اڄ کان سيما آهي.... فقط سيما. سيميءَ جو سارو ساهه هن مورتيءَ ۾ مڙهيل آهي سهيل.'

سرحد جي هن پار

سورٺ پبليڪيشن

جو ڇهريون ڪتاب

ڀارت جي مشهور سنڌي ڪهاڻيڪارن: موهن ڪلپنا، گنو سامتاڻي، وشنو ڀاٽيا، شيام جيسنگاڻي، ناري پدم ۽ لڇمي امسر جون بهترين ڪهاڻيون.

وڻندڙ گيٽ اپ، صفحا ڪسو

قيمت ڏيڍ رپيو

گهرائڻ لاءِ لکو:

سورٺ پبليڪيشن

معرفت

ماهوار سهڻي، الهندو ڪڇو

حيدرآباد، سنڌ

عبدالحليم بروهي

شادي

جيڪڏهن ڪو ٻيو شادي ڪري، ۽ پاڻ فقط دعوتي هجون، ته پوءِ شاديءَ جهڙي سٺي شئي ٻي ڪابه ڪانهي. باقي پاڻ شادي ڪرڻ، ٻين لاءِ عبرت جو مثال قائم ڪرڻ آهي. اهوئي سبب آهي جو شاديءَ کي انگريزيءَ ۾ The great contradiction به چيو ويندو آهي (۽ جيڪڏهن نه چيو ويندو آهي، ته چوڻ گهرجي.)

هر ڪنهن شاديءَ ۾ هڪڙو ڊگهي ڏاڙهي وارو بزرگ شخص وچ ۾ ٽپي پوندو آهي، ۽ تنهن ڪانپوءِ حق مهر تي هڪڙو ڊگهو جهيڙو ڪڙو ٿيندو آهي. اها هن بزرگ شخص جي ڪرامت هوندي آهي، جنهنجي نتيجي ۾ نڪاح ڪلاڪ به دير سان ٿيندو آهي. اها عجيب ڳالهه آهي ته اهو بزرگ شخص نڪاح کان ڪلاڪ اڳ نظر نه ايندو آهي، نڪاح کان اڌ ڪلاڪ اڳ به نظر نه ايندو آهي، نڪاح کان اڌ منٽ اڳ به نظر نه ايندو آهي، ۽ نڪاح کان اڌ سيڪنڊ اڳ به نظر نه ايندو آهي. عين نڪاح وقت اوچتو سڄي پنڊال کي خبر پئجي ويندي آهي ته اهو بزرگ نمودار ٿي نڪاح ۾ پنهنجي ٽنگ اڙائي به چڪو آهي. اها خبر پوندي ئي پنڊال ۾ سياست تي بحث شروع ٿيو پوي، ۽ پوءِ جڏهن اوچتو نڪاح شروع ٿيندو آهي، تڏهن مهمان تاڙيون وڄائيندا آهن. سست مهمان تاڙيون وڄائڻ لاءِ پاڻ سان گڏ ڪدڙا به وٺي ايندا آهن. جيڪي نڪاح مقرر وقت تي ٿيندا آهن، تن ۾ ڏاڙهي واري بزرگ شخص کي اڳيئي رشوت ڏنل هوندي آهي، يا کيس ڪٿي ٻڌي ويهاري ڇڏيو آهي. اهڙين شادين ۾ وچڻ اجايو آهي، ڇو ته اهڙين شادين ۾ سياست تي بحث نه ٿيندو آهي.

انهيءَ ڳالهه تي وڏي تحقيق ٿي آهي، ۽ وڏا مراسلا لکيا ويا آهن، ته آخر هن ڏاڙهي واري بزرگ شخص جو مقصد ڇا هوندو آهي. اسانجو پنهنجو خيال آهي ته ڏاڙهي واري شخص جو مقصد

فقط اتڪاءُ وجھڻ هوندو آهي. ڏاڙهي واري بزرگ شخص کي به، اسان وانگي، خبر هوندي آهي، ته نڪاح آسمان ۾ ٿيندا آهن، ۽ ڪجهه به ٿي پوي، ٿي ويندا آهن. نڪاح کي ڪوبه روڪي نٿو سگهي، ڏاڙهي وارو بزرگ به نه. اهوئي سبب آهي جو هرڪو شادي شده مرد نڪاح جي ڳالهه تي رويو ڏئي. اهو ياد رکڻ تمام ضروري آهي ته ڏاڙهي وارو بزرگ شخص گهوٽ يا ڪنوار جو پري جو مائٽ هوندو آهي، ڇو ته فقط اهائي ڳالهه ياد ڏيارڻ لاءِ هُو نڪاح ۾ اتڪاءُ وجهندو آهي. جن شادين ۾ ڏاڙهي واري بزرگ شخص جو انتظار ڪيو ويندو آهي، تن ۾ نڪاح ۾ دير جو سبب ڪو ٻيو هوندو آهي، جهڙوڪ بئنڊ باجي وارن جو ڪنهن ٻي شادي ۾ هليو وڃڻ، يا مولوي جو انتظام ڪرڻ ئي وسري وڃڻ.

نڪاح کان اڳ دنيا عجيب نظر ايندي آهي. عجيب ڳالهه اها آهي ته نڪاح کانپوءِ به دنيا عجيب نظر ايندي آهي، پوءِ ڪئي نڪاح پنهنجو هجي يا پرائو. جنڪي نڪاح کانپوءِ دنيا عجيب نظر نه ايندي آهي، سي گهڻو ڪري اُهي هوندا آهن جنجو اهو ٻيو نڪاح هوندو آهي. هنن جو وسيع تجربو هنن کي حيران ٿيڻ جي لائق به نه ڇڏيندو آهي. اهو ياد رکڻ گهرجي ته پهرين زال حيرت ۾ وجهيو ڇڏي، ۽ ٻي زال پاڻ حيرت ۾ پئجيو وڃي.

جيڪي ماڻهو چوندا آهن ته نڪاح هڪ نهايت عجيب ۽ غريب شئي آهي، تن ماڻهن جو مطلب فقط ايترو هوندو آهي ته نڪاح کانپوءِ ڪنوار عجيب نظر ايندي آهي ۽ گهوٽ غريب ٿي ويندو آهي. نڪاح وقت ڪنوار روئندي آهي، جيتوڻيڪ رئڻ لاءِ هرڪو سبب فقط گهوٽ وٽ هوندو آهي. مڙس جي حق تي زال جو اهو پهريون حملو هوندو آهي، پر سمجهو گهوٽ دلگير نه ٿيندا آهن. هنن کي اڳيئي خبر هوندي آهي ته نڪاح وقت ڪنوار رُئندي آهي، ۽ پوءِ سڄي حياتي گهوٽ رُئندو آهي. نڪاح وقت گهوٽ پنهنجي دوستن سان گڏ ويهي فوٽا ڇڪائيندو آهي، ۽ پوءِ سڄي حياتي دوستن جي شڪل ڏسڻ لاءِ سڪندو آهي. انهن فوٽن مان ئي ڪنوار کي خبر پوندي آهي ته اهي ڪير آهن. جن هيل تائين گهوٽ کي نڪاح کان پري

رکيو هو. پوءِ به ماڻهو نڪاح ڪرڻ کان نٿا مڙن. ۽ نڪاح وقت فوٽا ڇڪائڻ کان به نٿا مڙن. تنهنمان ثابت آهي ته انسان تقدير جي هٿن ۾ هڪ رانديڪو آهي. تنهن مان اها ڳالهه به ثابت آهي ته انسان خاڪ جو پتلو آهي.

نڪاح ڇهن قسمن جا آهن. هڪڙا آهي، جن ۾ مائٽن جو هٿ هجي، ٻيا آهي جن ۾ مائٽن تنگ اڙائڻ جي ناڪام ڪوشش ڪئي، هجي ۽ ٽيان اهي جيڪي بس ٿيو پون. باقي رهيل نڪاحن کي نڪاحن جو چوٿون قسم چئبو. جن نڪاحن ۾ مائٽن جو هٿ هوندو آهي، تن ۾، ٿورن ڏينهن کانپوءِ، گهوٽيتا ڪنواريتن کي ٻڌائيندا آهن ته: 'اسان اها شادي اوهانجي زور ڀرڻ تي ڪئي. هونئن اسانجي پنهنجي مرضي نه هئي،' ۽ ڪنواريتا وري گهوٽيتن کي چوندا آهن ته: 'هلي هلي جتيون ڪنهن گسايون هيون؟' جن نڪاحن ۾ مائٽ تنگ اڙائڻ جي ناڪام ڪوشش ڪندا آهن، تن ۾ پهرين ته مائٽن جون شڪلون ڏسڻ جهڙيون ٿي وينديون آهن، ۽ سال ڏيڍ کانپوءِ وري گهوٽ ۽ ڪنوار جون شڪليون ڏسڻ جهڙيون ٿي وينديون آهن . جيڪي نڪاح بس ٿيو پون، مي نڪاح بس ٿيو پون.

نڪاح کانپوءِ هرڪا زال پنهنجي مڙس ۾ اهي ساڳيا سڌارا آڻڻ جي ڪوشش ڪندي آهي، جيڪي شير شاهه سوري ۽ هندُستان ۾ آندا هئا. نتيجي ۾ مڙس جو به اهو ساڳيو حشر ٿيندو آهي، جيڪو شير شاهه جي سڌارن کري هندستان جو ٿيو. جنکي اها چاڻ کانهي ته هندُستان جو ڪهڙو حشر ٿيو هو، تن لاءِ فقط ايترو چاڻڻ ڪافي آهي ته هندُستان ٿورن ڏينهن لاءِ سڌري ويو هو.

شاديءَ کانپوءِ، ڪنوار پنهنجي گهوٽ کان قسم کڻائيندي آهي ته: ”سگريٽ نه پيئندس، دوستن کان پري رهندس، گهران سڌو آفيس ويندس، آفيس کان سڌو گهر ايندس، رستي ۾ ڪٿي به نه ترسندس، هيڏانهن هوڏانهن نه ڏسندس، سڌو آفيس ويندس ، ۽ آفيس کان سڌو گهر ايندس.“ پوءِ سڄي حياتي مڙس انهن قسمن کي اورانگهڻ جي ڪوشش ڪندو آهي، ۽ زال ڇهڪ ڪٽي مڙس کي انهن قسمن تي هلائڻ جي ڪوشش ڪندي آهي.

شادي‎ء جي هفتي ڏيڍ کانپوءِ مڙس لڪي لڪي سگريٽ چڪڻ شروع ڪندو آهي، جيئن نناپڻ ۾ ماءُ کان لڪي لڪي سگريٽ چڪندو هو. ٻئي ٽئين هفتي دوستن سان به لڪي ملڻ شروع ڪندو آهي، جيئن ننڍپڻ ۾ ماءُ کان لڪي دوستن سان ملندو هو. پوءِ هڪڙي ڏينهن سڄو راز فاش ٿي ويندو آهي، ۽ مڙس پنهنجي زال اڳيان شرمسار ٿيندو آهي، جهڙو ننڍپڻ ۾ ماءُ اڳيان ٿيو هو. پوءِ زال پنهنجي مڙس کي چوندي آهي ته: ”تون نه سڌرندين“، ۽ مڙس کي اهو ننڍپڻ وارو زمانو ياد ايندو آهي جڏهن ماڻس کيس چئو هو ته: ”تون نه سڌرندين.“

نڪاح وقت ڪنوار جي ماءُ اهڙي زبردست ايڪٽنگ ڪندي آهي، جو مهمان خواتين (لفظ آهي) رويو ڏين. دراصل مهمان خواتين رئڻ لاءِ تيار ٿي ايندديون آهن، ۽ پوءِ گهر وڃي مڙسن کي ٻڌائينديون آهن ته: ”ڪنوار جي ماءُ غريب ايترو ته رني جو مونکي به رئڻ اچي ويو.“ نڪاح کانپوءِ گهوٽ جي ماءُ ڪنوار کي ڳراٽڙي پائي پاڻ سان گڏ وٺي ويندي آهي. سَس ۽ ننهن جو اهو جهڙو، جنهنجو انتظار سڄي راڄ کي هوندو آهي، سو نڪاح جي ٻئي ڏينهن نيرن ٽان شروع ٿيندو آهي، ڇو ته نيرن تي ڪنوار جا مائٽ به اوچتو اچي حاضر ٿيندا آهن. ان وقت سَس، حج تي وڃڻ جو ارادو غيرمعينه (لفظ آهي) مدت تائين ملتوي ڪندي آهي، ۽ هميشه لاءِ ننهن مٿان نانگ وانگي لهرائڻ جو فيصلو ڪندي آهي.

هرڪا ڪنوار شادي‎ء جي ٻئي ڏينهن صبح سوير نماز ضرور پڙهندي آهي، ۽ پوءِ سڄو هفتو باقاعدگي‎ء سان نماز پڙهندي آهي. پوءِ بيقاعدگي شروع ٿيندي آهي، جنهنجي جوابداري مڙس تي مڙهيندي آهي. ٻن ٽن هفتن کانپوءِ نماز جو نالو نشان به نه رهندو آهي.

شادي، مڙس ۾ انقلابي تبديليون آڻيندي آهي. مڙس پهرين ٽن مهنن تائين پنهنجن دوستن کي چوندو آهي ته، ”شادي تمام سٺي شيءِ آهي. هرڪنهنکي ڪرڻ گهرجي. گهر ٺهيو وڃي. ماني وقت تي ٿي ملي. ڪپڙا وغيره سنڀالجيو وڃن، ۽ خرچ گهٽجيو وڃي. ٽن مهنن کانپوءِ دوستن کي چوندو آهي ته: ”ڪجهه به آهي، گهٽ

۾ گهٽ گهر نهيو وڃي، ۽ ماني وقت تي ٿي ملي.“ سال ڪانپوء پنهنجن دوستن کي چوندو آهي ته: ”شادي ڪانپوء ماڻهون وقت جو پابند ٿيو پئي.“ ٻن سالن ڪانپوء مڙس چريو ٿيو پئي، ۽ رڙيون ڪري سڄي جهان کي ٻڌائيندو آهي ته: ”مصيبت آهي. وقت جي پابندي منهنجو خانو خراب ڪري ڇڏيو آهي.“

جيئن مرڻ ڪانپوء منڪر ۽ نڪير پڇاڻي تي ايندا آهن، تيئن شادي ڪانپوء ڪنوار سان گڏ ٻه سوال ٻه گهرڻ جي پڇاڻي تي ايندا آهن. اُهي ٻه سوال مڙس کي ٻن ٽن سالن ۾ چريو ڪيو ڇڏين. انهن ٻن سوالن مان هڪڙو آهي ته– ”ڪيڏانهن پيو وڃين؟“ ۽ ٻيو سوال آهي ته– ”ڪٿان پيو اچين؟“ جڏهن به مڙس هٿ منهن ڌوئي تيار ٿيندو، تڏهن زال ضرور پڇنديس ته: ”ڪيڏانهن پيو وڃين؟“ ۽ جڏهن به مڙس گهر ۾ داخل ٿيندو، تڏهن زال ضرور پڇنديس ته: ”ڪٿان پيو اچين؟“ انهن ٻن سوالن ۾ اهڙو اثر آهي جو فقط ٻن ٽن سالن ۾ مڙس چريو ٿي پنهنجي مٿي جا وار پٽيندو پڃي ويندو آهي. اهو ئي سبب آهي جو شادي شده حضرات (اهو به هڪ لفظ آهي) گهڻو ڪري گنجا هوندا آهن.

شادي ڪانپوء پهريون جهيڙو سَس ۽ ننهن جي وچ ۾ ٿيندو آهي، جنهن ۾ ڪُڙ جي آگر جو پارٽ نڻان ادا ڪندي آهي. عجيب ڳالهه آهي ته نڻان سدائين معصوم نظر ايندي آهي. پوء جڏهن ان جهيڙي ۾ سهرو به ٽپي پوندو آهي، تڏهن ڪنوار پنهنجي مڙس کي ياد ڏياريندي آهي ته: ”نون به مڙس ماڻهو آهين.“ پوء گهوٽ ۽ ڪنوار پنهنجي نئين دنيا قائم ڪرڻ لاء روانا ٿيندا آهن، ۽ باقي سڄي حياتي ڦوٽ ڦاٽ تي گذاريندا آهن.

نڪاح جو وڏو فائدو اهو آهي، جو هڪڙي زال ملندي آهي. نڪاح جو ٻيو ڪوبه وڏو فائدو ڪونهي. نڪاح جي ننڍن فائدن مان هڪڙو اهو به آهي ته خواهمخواهه، بنان گهرڻ جي، هڪڙي سَس به ملندي آهي، جيڪا بنا ڪنهن سبب جي ٽورا ڏيندي ونندي آهي، ۽ تنهن ڪانپوء خوابن ۾ اچي ڊيڄاريندي آهي.

ڇهه ست سال الائجي ڪيئن گذري ويندا آهن، ۽ پوء اهو زمانو

شروع ٿيندو آهي، جڏهن مڙس لاءِ زال ۽ ماءُ ۾ ڪو بہ تفاوت باقي نہ رهندو آهي. ڪا پريشاني هوندس تہ زال وٽ اٿين ويهي رُئندو، جيئن ننڍپڻ ۾ ماءُ وٽ ويهي روئندو هو. پئسا ڏوڪڙ کپندس تہ زال اڳيان پنهنجي بيمار هجڻ جو بهانو اٿين ڪندو، جيئن ننڍپڻ ۾ ماءَ اڳيان ڪندو هو. زال بہ جڏهن ٻارن لاءِ ساڻي وڏائيندي، تڏهن هڪ رڪابي مڙس لاءِ بہ وڏائي مڙس کي احساس ڏياريندي آهي تہ: ”تو ۾، ۽ ٻارن ۾، ڪو بہ تفاوت ڪونهي.' مڙس جي رڪابي ۾ سڀئون ٻوٽيون وجهي کيس احساس ڏياريندي آهي تہ: 'تون منهنجو مربي پٽ آهين.' زال ۽ مڙس جي جهيڙي ۾ سچو ڏوهہ مڙس جو هوندو آهي. اهوئي سبب هو جو مهاتما گانڌي پنهنجي زال کي ماءُ جو درجو ڏنو هو.

اهو بلڪل سچ آهي تہ شادي شده زندگي ۾ اهڙو وقت ضرور ايندو آهي، جڏهن نڪاح جو ورجائڻ ضروري ٿيو پئي، پر ٽيسٽائين تمام گهڻي دير ٿيو وڃي، ۽ گهوٽ ڪنوار جو نڪاح تان ارواح اٿيو وڃي. شاديءَ کان گهڻو پوءِ هڪڙي ڏينهن اوچتو گهوٽ کي خبر پوندي آهي تہ نڪاح پڙهائڻ وارو مولوي سندس زال جي ويجهن مائٽن مان هو. اها خبر گهوٽ کي تڏهن پوندي آهي، جڏهن هُو ڪورٽ ۾ دعوي داخل ڪرائڻ لاءِ نڪاح نامو غور سان پڙهندو آهي ۽ ڏسندو آهي تہ نڪاح نامي جو هر هڪ فقرو سندس زال جي حق ۾ آهي. ڪورٽ ۾ دعوي داخل ٿيڻ کانپوءِ گهوٽ کي خبر پوندي تہ قاعدا ۽ قانون ٺاهڻ وارا بہ سندس زال جي ويجهن عزيزن مان هئا. پوءِ آهستي آهستي گهوٽ کي خبر پوندي ويندي آهي تہ ڪورٽ جا ڪلارڪ، پٽيوالا بيلف، ۽ سرشتيدار وغيره بہ سندس زال جي ويجهن عزيزن مان هئا اهوئي سبب آهي جو جنهن ڏينهن دعوي جو فيصلو ٿيندو آهي، تنهن ڏينهن گهوٽ جو وڪيل غير حاضر هوندو آهي. ڪنوار جو وڪيل ڪنوار جي ويجهن عزيزن مان هوندو آهي.

اهي شاديون، جن ۾ ٽريون ڪورٽن تائين نہ پهچن، اجايون آهن. اهڙين شادين کي شادي چوڻ لفظ 'شادي' تان ٺٺو ڪرڻ آهي، ۽ ڪورٽن قائم ڪرڻ جو مقصد ئي فوت ٿيو وڃ

گهوٽن کي سمجهڻ گهرجي ته اهي ڪورٽون، جيڪي سندن ڪنوارن پنهنجن عزيزن کي ڇٺي قائم ڪرايون آهن، سي فقط سندن انتظار ڪرڻ لاءِ ٺي ڪليل آهن. جيڪڏهن ڪنهن گهوٽ ۽ ڪنوار جو ارادو ڪورٽ ۾ وڃڻ جو نه هجي، ته اهڙو اطلاع ڪورٽن کي ڏجي، ته جيئن ڪورٽون بند ڪيون وڃن، ۽ ڪنوار جا ويجها عزيز وڃي ڪنهن ٻي ڌنڌي سان لڳن.

نڪاح وقت فقط نڪاح نامو تيار ٿيندو آهي. اهو ڪنوار سان سراسر دوکو ۽ فريب آهي. نڪاح وقت، نڪاح نامي سان گڏ، بلڪ نڪاح نامي کان اڳ، دعوي تيار ڪرڻ گهرجي، ڇو ته نڪاح ڪانپوءِ ڪنوار کي فقط اها دعوي ٺي ڪم ايندي آهي، ۽ نڪاح نامو فقط Exhibit 'A' ٿي رهجي ويندو آهي.

۴- مارچ ۱۹۶۷ع سنڌي شاگردن جي جدوجهد جو ڏينهن
۴- مارچ ۱۹۶۷ع سنڌي سپوتن جي سجاڳيءَ جو ڏينهن
۴- مارچ ۱۹۶۷ع سنڌي جوڌن جي، آمر خلاف هلايل تحريڪ جو ڏينهن

۴- مارچ ۱۹۶۷ع

مشهور شاگرد اڳواڻ

مسعود نوراني

جي لکيل تاريخ، جيڪا ماهوار سهڻيءَ ۾ ڇهن قسطن ۾ شايع ٿي.
هاڻ ۴- مارچ ۱۹۷۳ع تي، وڌيڪ معلومات ۽ ناياب
تصويرن سان، ڪتابي صورت ۾ شايع ٿي رهي آهي.

مـنـظـور

بي ڏاتيو

شهر جي هڪ مشهور چوڪ تي جتي سنڌ جا عظيم سپوت پنهنجي سنڌڙيءَ جي مانَ خاطر ڪڏهن ڪڏهن بک هڙتال تي ويهندا آهن، اُتي هڪ جوڳي اچي ويٺو. ڏٻرو جسم ۽ چهري تي زماني جي ظلمن جي وڪاءُ هئس. سڄي چهري تي ايترا ته گهنج هئس، ڄڻ ڪنهن ڪپڙي کي ڌوئي نپوڙيو هجي. هيڊو رنگ، ڳلن جي جاءِ تي ٻه ڪڏون پئي نظر آيس، اکين مان اُداسي پئي بکيس. پر جنهن مهل چوڪ جي چوڌاري تي نهاريائين ته هنجي اکڙين ۾ اميد جي رمڪ نري تي آئي.

پر جڏهن اکيان رکيل پٽاريءَ تي نظرتي پيس ته اها رمڪ ايئن تي غائب ٿيس، جيئن هوا جي هڪ تيز جهوٽي مان ڏيئي جي وٽ اُجهامندي آهي. ۽ ائين محسوس ٿي ٿيو ڄڻ چهري تي پيل گهنجن ۾ هڪ جو واڌارو ٿي ويو هجي ۽ پوءِ ڪڇ ۾ پيل بينَ تي آهستي آهستي هٿ ڦيرڻ ٿي لڳو، ڄڻ اندر مان اٿندڙ اُڌمن کي سانت ڪندو هجي.

جوڳيءَ کي ويٺل ڏسي ٻار آهستي آهستي هنجي چوڌاري گڏ ٿيندا ويا. ٻارن کي گڏ ٿيندو ڏسي ڪي وڏا به دل جهلي چونڪ اندر گهڙي آيا. ميڙ گڏ ٿيندو ڏسي جوڳيءَ بينَ وڄائڻ شروع ڪئي. پُرسڪون ۽ اُداس ڌُنَ، اهڙي اُداس جهڙي اماس جي شام، جيڪا ايندڙ ڪاريءَ ۽ هيبت ناڪ رات جا اهڃاڻ ڏيندي آهي. ميڙ وڌڻ لڳو ۽ ميڙ مان گڏو گڏ بينَ جو سُر به وڌڻ لڳو، جوڳيءَ پنهنجي بينَ ۾ محو ٿي ويو. سُر ۾ ويتر تيزي آئي، ڄڻ سنڌوءَ جي بيقرار لهرن اُڇلون پئي ڪاڏيون. اوچتو پٽاري لڏڻ لڳي، جوڳيءَ ڇرڪي پٽاريءَ ڏي ڏٺو، سُر ماٺ ٿي ويو، سڀني انبوه جون نظرون جوڳيءَ ۾ ڪپيل هيون. جوڳيءَ بين پر ۾ رکندي ميڙ ڏي نهاريندي چيو، ”منهنجا سڄڻو، هي پٽاري، جيڪا اوهان ڏسو ٿا، تنهن ۾ هڪ نانگ،

آهي. اوهان مان گهڻن نچڻين جو به ناچ ڏٺو هوندو، آهي نچڻيون، جنجي سڄي ڄمار نچندي گذري هجي ۽ پنهنجي فن ۾ به تاک هونديون آهن، پر آهي به ڪڏهن ڪڏهن ساز جي آئتڙ يا غلط پير کڻي وينديون آهن، پر منهنجا سڄڻو، منهنجا مهربانو، اوهين ڏسندا ته هي نانگ، بين جي سُر سان گڏوگڏ جهومندو رهندو ۽ ڪٿي به پنهنجي بدن کي غلط لهرو نه ڏيندو، ڇو جو مون هن سان پنجويهہ سال محنت ڪئي آهي.“

انهن ڇئي جوڳيءَ نانگ جيپٽاريءَ جو پڙلاٿو، هڪ ڪارو ۽ ٿلهو نانگ آلر ڏيئي آيو ٿي بيٺو. سندس ڪارو جسم چلڪيو پئي، انتي اهڙا ته سهڻا چِٽ هئا، جڻ ڪنهن اورمي سان ويهي گل ناهيا هجن، اکين ۾ دهشت، جڻ باهہ جا آلا پئي نڪتا. سندس زبان ر کي رکي ٻاهر ٿي نڪتي ۽ اک ڇنڀ ۾ غائب ٿي ٿي ويئي. ماڻهو شوق ۽ دلچسپيءَ سان نانگ کي ڏسي رهيا هئا. جوڳي پنهنجي بين کڻي آهستي آهستي وڄائڻ لڳو ۽ پوءِ سُرَ اٿين ٿڙڻ لڳا، جڻ مکڙي ٽڙي گل ٿيندي هجي. شروع شروعِ ۾ نانگ تي ڪو اثر نه ٿيو، هو بلڪل سانت هو، پر نظرون بينَ ۾ کتل هئس، جتان سُر جون لهرون پئي نڪتيون. ڪجهہ دير ڪانپوءِ هنجو صبر ختم ٿيندو ويو، پر جهومڻ بدران پنهنجي جسم کي به ٿي دفعا کڻي زور سان زمين تي ستيائين، جڻ ناراضگيءَ جو اظهار ڪندو هجي. جوڳي تشويش جي نگاهن سان هن ڏي نهارڻ لڳو. ويتر بينَ جي لئہ ۾ تيزي اچي وئي، نانگ جي حالت ڪُنَ ۾ قاتل ٻيڙيءَ جهڙي ٿي ويئي، جيڪا رکي رکي ٻاهر نڪرڻ لاءِ ستون ڏيندي هجي، پر نڪري نه سگهندي هجي. نانگ جي مخالفت ختم ٿيندي ويئي ۽ ماڻهن واقعي ڏٺو ته بينَ جي سُرن سان نانگ جي جسم لهرا پئي ڏنا. بن تي اهڙو مست ٿي ويو، جهڙو مُغرمان تي شيدي، جهڙو جهنگ ۾ مور نچي. ۽ رکي رکي لنگ ڪانداريندڙ ڦوڪون ٿي ڏنائين. ماڻهن جون شوق ڀريل نگاهون نانگ جي هڪ هڪ لهري ۾ اٽڪيل هيون. جڻ هڪ طاقتور چقمق هجي، جو هُنن جون نگاهون پاڻ ڏي ڇڪيو ويٺو هجي. زماني کان بي پرواهہ ۽ ماحول کان بي نياز فقط هڪ جوڳي هو.

جنهنجون اکيون بند هيون. ڪُلَ ڦوڪيل هئس ۽ نانگ وانگر لهرا ڏيئي بينَ وڄائي رهيو هو. بين وڄندي رهي، ماڻهو وڌندا رهيا، چؤنڪ ٿيٽار ٿي ويو. چؤنڪ جي ٻاهران به خلق بيهجي وئي، ۽ جوڳيءَ جي وڄايل پرسوز صدا، آهه صدا جيڪا جوڳي ڪڏهن ڪڏهن وڄائي پنهنجي بربادي‌ءَ جو داستان سڻائيندو هو ۽ ويندڙ به هڪي بيهي رهندا هئا. ۽ جڏهن جوڳي پٽاري‌ءَ جو پڙ لاهيندو هو ته ماڻهو پٽاري‌ءَ ۾ هڪ نئون نانگ ڏسندا هئا. جوڳي هر نانگ ۾ اميد رکي هنجي پرورش ڪندو هو. بين‌ڪان مختلف، پر جڏهن ڪو نئون صدمو ڏسندو هو ته هنجي بينَ مان ڏکوئيل سُرَ نڪرندا هئا.

بينَ وڄائيندي وڄائيندي جوڳيءَ اکيون کوليون پنهنجي چوڌاري نگاهه وڌي، هيترو انبوهه، ايترو هجوم، جوڳيءَ انهيءَ ڪان پهرئين ڪڏهن به پنهنجي چوگرد محسوس نه ڪيو هو. جوڳيءَ جي اکين ۾ خوشيءَ تجلا پئي ڏنا، پر هاڻ جوڳي ٿڪجي چڪو هو، هنجا ڪُلَ چڻ ڦاٿا ٿي، ايئن پئي لڳو، چڻ سڄي جسم جو رت چڪجي منهن تي اچي گڏ ٿيو هجي، اکيون ڪاڙهيون جهڙيون رت، ۽ پوءِ بين جو آواز بند ٿي ويو. فضا تي ڇانئيل خاموشي ختم ٿي ويئي. نانگ به ٻاڪي وڙهي سڙي پٽاري‌ءَ ۾ ويهي رهيو.

"واهه ... واهه...." جا آواز گونجڻ لڳا، ماڻهو جيڪي هڪ هنڌ سڪ ٿيا بيٺا هئا، تن ۾ چوبول سان گڏوگڏ چُرپُر پيدا ٿي ۽ نانگ جي ناچ ۽ جوڳيءَ جي بين تي تبصرا ڪرڻ لڳا. جوڳي هنن کي ۽ هنن جي تبصرن کي حيرانيءَ سان ڏسي ۽ ٻڌي رهيو هو. هنجي نيڻن ۾ جيڪو نور هيڏو ماندائڻ ڏسي پرجي آيو هو، سو جهڪو ٿيندو ويو. پر اوچتو چڻ ڪا ڳالهه ياد اچي ويس، سو ميڙ ڏي نهاريندي چيائين، "منهنجا مهربانو، سڄڻو ۽ قدردانو، اوهان نانگ جو ناچ ڏٺو، هڪ انسان دشمن جو ناچ. پراوهانکي ڏاڍو پسند آيو،" جوڳيءَ جي چپن تي هڪ زهريلي مرڪ تري آئي. "مونکي خبر آهي ته اوهان ناچ جا شوقين آهيو، پوءِ ڀلي اهو ناچ موت جوئي ڇو نه هجي، انڪاءَ منهنجا سپاجها سڄڻو، هينئر مان اوهانکي نانگ جو اهڙو ناچ ڏيکاريندس، جو هين ڪان پهرئين ڪنهن به ذات جي

نانگ نہ ڏيکاريو هوندو.“

ماڻهن جي اکين مان شوق ڇلڪڻ لڳو، هُو پنهنجي شوق آڏو، جوڳيءَ جي ٺوڪ کي بہ وساري ويٺا .

جوڳيءَ پٽاريءَ کي هلڪو ڌونڌاڙو ڏنو. نانگ وٽجي سٽجي وري ويهي رهيو. جوڳيءَ ٻيهر ڪجهہ وڏيو ڌونڌاڙو ڏنو. نانگ ٿورو ڳاٽ مٿي ڪيو.

”ڇو پٽ، تڪجي پيو آهين ڇا؟“ جوڳيءَ نانگ ڏي ڏسندي چيو.

نانگ هڪدم اُٿيو ٿيو ۽ جوڳي ڏي ڏسندو آهستي آهستي مٿي وڌڻ لڳو، هڪ فٽ.... ٻہ فٽ، ٽي فٽ، ماڻهو اچرج ۽ ڊپ مان هيبت ناڪ بلا کي ڏسي رهيا هئا. ۽ جوڳي، جيستائين سمجهي ٿي سمجهي، تيستائين ڇڙ ڪنوڻ تجلو ڏنو. ماڻهو بہ حيران نگاهن سان ڏسي رهيا هئا. ڪن ويرم تہ ڪجهہ سمجهہ ۾ نہ آيو تہ ڇا ٿيو، پر جڏهن سرت ۾ آيا تہ ڏٺائون تہ جوڳيءَ جو هٿ، جنهن ۾ بين جهليل هئي، سو زخمي هو ۽ بين زمين تي پئي هئي.

”اڙي جوڳيءَ کي هِن نانگ ڏنگي وڌو!“ هڪ آواز اُڀريو، پوءِ تہ مختلف آواز اچڻ لڳا. ”نانگ ڏنگيندو نہ تہ ٻيو ڇا ڪندو... پر نانگ ويو ڪيڏانهن.... ڪمال آهي، ڪنهن ڏٺو بہ نہ.... ڳولهيوس ماريوس.... ڏسجو متان پڇي نہ وڃي.... ادا، پڇي ڪيڏانهن ويندو.“

ماڻهن جي اکين ۾ نانگ لاءِ نفرت پيدا ٿي هئي، اُنهيءَ نانگ لاءِ جنهنجو ناچ هو هيترو وقت مزي سان ڏسندا پئي رهيا، پر سچائون تڏهن، جڏهن نگاهن کان پري وڃي لڪو هو. سڄو انبوه ڇڙ ٻاهہ ۾ پئي پڇريو. انهيءَ قوم لاءِ ڪنهن انگريز، چرچ ۾ دعا گهرندي چيو هو تہ: خدايا هِن قوم کي جيڪو ٻهرڌين عقل ڏين ٿو، سو منهنجي ڪتي کي بہ نہ ڏجانءِ ۽ هنجو پويان عقل منهنجي آل اولاد کي ڏجانءِ.

ماڻهو نانگ کي ڳولهڻ لڳا، دُڪاندارن تہ پنهنجا دُڪان اِن ڊپ کان بند ڪري ڇڏيا تہ متان نانگ هننجي دڪان ۾ نہ گهڙي اچي. ڪن نوجوانن کي هننجي بزدلي تي ڏاڍي ڪاوڙ آئي ۽ هڪ نوجوان اُنهن کي چيو، ”بزدلو، ڊڄڻو، نانگ کان ٿا ڊڄو، اسين ويٺا آهيون، نانگ جي ڇا مجال جو دُڪان ۾ گهڙي اچي.“ جڏهن

ماڻهو نانگ ڳولهڻ ۾ ناڪام ٿيا، تڏهن وري جوڳيءَ جي چوگرد ميڙ ڪري اچي ويٺا. جوڳيءَ پنهنجي ئي پاليل جو زهر پاڻ ڪيڻ ۾ مصروف هو. ڏنگيل جاءِ تي چپن سان زهر چوسي ٻاهر ميدان تي پئي اُوڳاڇيائين. جڏهن سڄو زهر چوسي ڪڍيائين ته ڪن جوانن هڪ لوهي شيخ گرم ڪري ڏنگيل جاءِ تي رکي. جوڳيءَ ڏند پڪوڙي چڏيا ۽ سڄو پگهرجي ويو. ماڻهو جوڳيءَ جي تڪليف تي ڦٿڪي پيا. هڪ ڪارو ۽ بدنما داغ جوڳيءَ جي هٿ تي اُڪري پيو. ماڻهو ڪومايل ۽ اُداس هنجي. چوگرد پنهنجي ئي شرم ۾ پُڏا ويٺا هئا.

جڏهن جوڳي ڪجهه سامت ۾ آيو ته هن ميڙ تي نگاه وڌي. سڄي ميڙ ۾ اداسي ۽ نفرت ڦهليل هئي، جا هُن منڪان اڳ ڪڏهن نه ڏٺي هئي. ڪن جي اکين مان ته چڻ ٻاهر جا اُلا پئي نڪتا ۽ ڪي سوچي رهيا هئا ته: 'ڪاش، اُوڏيءَ مهل نانگ کي ڳپا ڳپا ڪري وجهون ها، جنهن مهل هو بين تي مست هو.' ۽ جوڳي جي نيڻن ۾ جڻ تارن جي جهرمر لڳي وئي ۽ جوڳي سوچڻ لڳو ته نيٺ اِها قوم پنهنجي پوئين عقل تي پهچي وئي. پر اڃان به ڪن ڪن وڏن جي اکين ۾، جيڪي هڪ ڪنڊ پاسي ويٺا هئا، تنجي اکين ۾ جوڳي لاءِ فقط رحم جا تاثر هئا. هيترن سالن ۾، هيترن صدين ۾ جوڳيءَ کي ٻهريون دفعو ڪاوڙ آئي.

”مونکي جيڪي رحم جي نظرن سان ڏسن ٿا، سي هتان هليا وڃن. منهنجو سڄو جسم داغدار آهي. پر مون اِهي زخم انهيءَ لاءِ نه سٺا آهن، ته مونتي رحم جي نگاهه وجهي هليا وڃو. مان اوهانجو پنهنجو آهيان، مونڏي ڏارين وانگر نه نهاريو....“ جوڳيءَ ايترو چئي مات ٿي ويو، سندس ڪمزور جسم ڏڪي رهيو هو.

”جوڳي، ڀلا تون نانگ ڇو ٿو پالين؟“ هڪ معصوم نينگر حقيقت ڀريو سوال ڪيو.

اِهو سوال اِن کان اڳ ڪنهن به جوڳيءَ کان نه پڇيو هو. سڄو انبوهه ڇرڪي پيو ۽ اُن معصوم سپوت ڏانهن اچرج مان نهارڻ لڳا.

”ها، مان جوڳي آهيان. منهنجو ڪم ئي نانگ پالڻ آهي،

پيو ته منهنجن سڄڻن کي نانگ جو ناچ وڻندو آهي، سو انهن جو مان خيال نه رکندس ته پيو ڪير رکندو،" جوڳي مشڪندي جواب ڏنو.

سڄي ميڙ جو ڪنڌ جهڪي ويو.

"اسين توکي نانگ نه پالڻ ڏينداسون جوڳي،" يوسف دانهن ڪئي.

"ها جوڳي، اسين توکي هاڻ اڪيلو نه ڇڏينداسون جو نانگ تو تائين پهچي سگهن،" مسعود، يوسف جي پٺڀرائي ڪندي چيو.

اسين نانگ کي ڳولهي ڳولهي مارينداسون،" مجيب ميڙ کان اڳتي وڌندي چيو.

نوجوان رت آهستي آهستي ٽهڪڻ لڳو. چونڪ جو وچ جيڪو خالي هو، سو هڪدم پرجي ويو.... ماڻهن جا حشام اچي گڏ ٿيا. زمين هنن جي قدمن هيٺان لڏي ويئي، ۽ ايڏا نعرا لڳا جو آسمان به خوشيءَ مان ڦاٿو ٿي.

"اسين جوڳيءَ کي نانگ نه پالڻ ڏينداسون."

"اسين نانگن کي ڳولهي ڳولهي مارينداسون."

"اسين ڪنهن نانگ کي به نه بخشينداسون."

"جيڪڏهن اوهان نانگن کي مون تائين نه پهچڻ ڏنو ته پوءِ مان به نانگ نه پاليندس، جوڳيءَ به خوشيءَ مان دانهن ڪئي."

سڄو ميڙ ڇڻ نچڻ لڳو. پر ڪن جي اکين ۾ انهيءَ خلاف ناراضگي نظر آئي پئي. اوچتو اقبال جي نگاهه اُنهن تي پئجي ويئي، ڪاوڙ ۾ منهن ڳاڙهو ٿي ويس، سهي نه سگهيو، "هتان ٻاهر نڪرو غدارو....." ڇڻ ڇينهن گجگوڙ ڪئي. "هتي غدارن لاءِ ڪا جاءِ نه آهي." اقبال هنن ڏي آڱر ڪندي چيو.

"نه چئو اقبال.... هنن کي ڪجهه نه چئو ....! اِهي به منهنجا ٻچا آهن .... رڳو خدا کان دعا گهر ته خدا اِنهن خود غرضن کي نيڪ توفيق ڏئي،" جوڳيءَ اقبال کي جهليندي چيو.

پر آهي اقبال جي هڪ ئي دڙڪي سان چونڪ مان ڀڄي ويا هئا.

"جوڳي توکي هي نانگ ڪٿان مليو،" اُنهيءَ معصوم نينگر

وري جوڳيءَ کان سوال ڪيو.
قصن، ڪهاڻين ٻڌڻ جو شوقين سڄو انبوهه هڪدم ماٺ ٿي
ويو ۽ وڏي دلچسپيءَ سان جوڳيءَ ڏي نهارڻ لڳا.
جوڳيءَ سڄي ميڙ جو شوق ڏسي چوڻ شروع ڪيو: ”اها
اڄ کان پنجويهه سال پهرئين جي ڳالهه آهي، جڏهن اڳيون اڇو ۽
مڪار نانگ مونکي آنهيءَ ڏينهن آخري ڏنگ هڻي ڇڏي ويو هو. هيءَ
نانگ مونکي سرحد تي، ڪيٽيهن وانگر سرندو نظر آيو. هنجي حالت
ڏاڍي خراب هئي. سڄو ڦٽيل هو، ايترو جو هيءَ چُري به نه ٿي سگهيو
مونکي هنتي ڏاڍو رحم آيو ۽ اُتان کڻي آچي پاليو مانس. ڏاڍي
پيار ۽ محنت سان مون هنجي پرورش ڪئي. شروع شروع ۾ هيءَ
مونسان ۽ منهنجن ٻچن سان ايڏي ته فرمانداريءَ سان پيش آيو، جو
مان اچرج ۾ پئجي ويس، هين ذات جو مون پهرئين نانگ ڪڏهن
به نه ڏٺو هو. مون ڏاڍي ڪوشش ڪئي ته هنجي ذات جي خبر پوي. انهي
لاءِ مون پاڙڪان جهونن جوڳين کان پڇيو، پر ڪير به ٻڌائي نه سگهيو
نيٺ هڪڙي پير مرد چيو: ته هيءَ ’بي ذاتيو‘ آهي. ها، سو ڳال
پئي ڪيم ته هنجي ايڏي فرمان برداري هوندي به مان ڪوشش ڪر
پنهنجن ٻچن کان پري رکندو هوس. اوهانکي ياد هوندو ته هنک
پهرئين جيڪو آچو نانگ هو، تنهن ڏاڍي مڪاريءَ سان وڌهه و
منهنجي هڪ ڪونڌر کي ڏنگي وڌو هو.... جنهن سپ کان پهرڏ
آنکي مونتائين پهچڻ کان روڪيو هو. منهنجو شيدي پٽ.... منهن
سڄو سپوت.“ جوڳيءَ جي اکين ۾ لڙڪ تري آيا. جوڳي لڙ
اگهيا ۽ وري چوڻ شروع ڪيو: ”ها ته منهنجا سڄڻو، مان اوهان
هن ’بي ذاتئي‘ جي باري ۾ ٻڌائي رهيو هوس. هن سان مون ڏا
محبت ڪئي. ايستائين جو هنکي مون پنهنجن ٻچن.... پنهنجي
جي ٽڪرن جي حصي جو به ڪير پياريو، ۽ پنهنجورت ۽ ست
هيءَ تندرست ٿيندو ويو ۽ منهنجا ٻچا ڪير پوري نه ملڻ ڪري
سڪندا رهيا ۽ جڏهن هي پوري ٻود ۾ آيو ته هينجو نمونو بد
ويو ۽ منهنجن ٻچن کي اکيون ڏيکارڻ ۽ آهستي آهستي
پنهنجو قبضو ڄمائيندو ويو. منهنجا ٻچا پري ٻيهي مونڏي

مان نهاريندا هئا ۽ سوچيندا هئا ته آچي نانگ مان جند ڇڏي سهڻ ته هيءُ آچي سر تي چڙهي ويهي رهيو. پر جيئن ته هي ڪاڏيڪوه جوان هو ۽ ٻين سيني نانگن کان ٿلهو، سگهارو ۽ هيبت جهڙو ٿي پيو هو ۽ ٻيو ته منهنجن ٻچن جي پاڻ ۾ ٺي روائتي اٿبت هلندي ٿي آئي، تنهنڪري هنُو بيوس ٿي پيا، پر جيڪڏهن منهنجو ڪو ٻچو دل جهلي ۽ هنجي اڳين ۾ اکيون ملائي ڳالهائيندو هوس ته مونکي چوندو هو ته: 'سمجهائي پنهنجي ڪي، نه ته اڙوڏنگ هٿندوسا س جو پائي به نه گهرندو.'

"جو ڳي، هنجي ٻولي سمجهندو آهين ڇا؟" معصوم نينگر اچرج مان پڇيو.

جو ڳي مشڪيو ۽ چيائين، "ٻچا، جيڪي نانگ پاليندا آهن، آهي اُنجي ٻولي به ڄاڻيندا آهن، مان به سندس ٻوليءَ ۾ هنکي جواب ڏيندو آهيان ۽ ڪڏهن پنهنجيءَ ٻولي ۾ هنکي جواب ڏيندو آهيان، هو منهنجي ٻولي سمجهندو آهي، پر جواب ڪڏهن به منهنجي ٻوليءَ ۾ نه ڏيندو آهي. ڪجهه ڏينهن اڳ منهنجن ڪجهه سڄڻن ۽ همدردن اِها ڪوشش ڪئي هئي ته نانگ کي پنهنجي ٻولي سيکاريندا سون. ته مرڳو ئي مچرجي پيو ۽ مونکي چيائين: ته هاڻ مان ته پنهنجي زبان ۾ ڳالهائيندس، پر تنهنجا سڄڻ، جيڪي ڪڏهن مونسان سندن ٻوليءَ ۾ ڳالهائيندا هئا، سي به هاڻ ڪڏهن منهنجي اڳيان پنهنجي ٻوليءَ ۾ نه ڳالهائيندا ۽ نه تون ڳالهائيندين."

"پر جو ڳي هنُن توکي ڇو ڏنگيو؟" اُنهيءَ معصوم نينگر وري سوال ڪيو.

"منهنجا معصوم ٻچا، مونکي انهيءَ ڪري ڏنگينءَ، جو مان هنُن 'بي ذاتي' جي آڏو پنهنجي ٻوليءَ ۾ اوهان سان ڳالهائي رهيو هوس.

الطاف شيخ

ايمان لوڙن ۾

اسانکي بيڙيءَ ۾ ڪلاڪ ڪن اچي ٿيو هو. جهاز پري ڪلئي سمنڊ ۾ لنگر ڪيرائي بيٺو هو ۽ اسان ڪنهن ڳوٺ جي ڳولا ۾ ٿائلنڊ جي سرزمين ڪي ويجهو اچي پهتا هئاسين. انجڻ جو ائڪسلريٽر (Accelerator) منهنجي هٿن ۾ هو ۽ اسٽيرنگ ويل، مخدوم، سيڪنڊ آفيسر جي هٿن ۾. اسانکان علاوه بيا ٻه پنج ڇهه جونئر آفيسر جهاز جا هئا. سمنڊ ختم ٿي چڪو هو، ڪناري ڪان هڪ واهه سمنڊ ۾ ڇوڙ ڪري رهيو هو. اسان ان ۾ اندر ڪاهي پياسين.

”يار، اڃا ڪيترو ٻيڙو ڪنديِن، مخدوم؟ ماڻهوءَ جو ته ڪو پاڇو به نظر ڪونه ٿو اچي؟“ محمود ريفريجريشن انجنير ڪک ٿي آخر ڇيو، سندس نظرون تيل جي گيج ۾ ڪتل هيون، جا ٻڌائي رهي هئي ته ڊيزل آئل اجهو ٿو ختم ٿئي.

”هو ڏس ساموهون،“ مخدوم ڇيو. سامهون هڪ جهرڪي اڏامي رهي هئي. ”جهرڪي هميشه گهرن ۾ هوندي آهي، جتي ماڻهو هجن. جهرڪي کو جهنگ جو پکي ڪونهي.“

واقعي به ڪن ميل بيا نديءَ ۾ مس هلياسين ته ٻيڙيون ٻي ٻيڙيون نظر آيون، جن ۾ ٿائي ملاح پاربن پچين رهيل هئا. هي ٿائلنڊ جو ڳوٺ ’پٽاني‘ هو. ڪجهه اڳتي هلياسين ته ڪناري تي ڪاٺ جا جهونا گهر نظر آيا، جنتي گوتم ٻڌ جون مورتون ٽنهيل هيون. گهرن اڳيان اڏ آ گهاڙا پار راند ڪيڏي رهيا هئا. ڪنهن گهر اڳيان ڪا عورت ڪپڙا سٽهي رهي هئي ۽ ٻي ڪپڙا رسيءَ تي سڪائڻ لاءِ وجهي رهي هئي. ڪي عورتون ڪناري وٽ وهنجي رهيون هيون. محمود ڪئميرا هٿ ۾ جهلي اشارو ڪين ته ”فوٽو ٿو ڪيانو.“ ٻين ڪٽي پاڻيءَ ۾ ٽبي هنئي. پر هڪ پاڻيءَ مان وڏيڪ ٻاهر نڪري فوٽو لاءِ پوز ڏاهڻ لڳي. فوٽو ڪيڻ کانپوءِ محمود ڇيو، ”يار، ٿائلنڊ ڇڏڻ وقت سونکي هتي ڇڏي وڃجو.“

تورو اڳتي پٽانيءَ جو بندرگاهه هو. ٻيڙي ڪاٺ جي ڪيلهي

۾ بندي، ڪسٽم ۽ پوليس کي ٿائلنڊ ملڪ ۾ گهمڻ جو اجازت نامون ۽ ضروري ڪاغذ- ڏيکاري، اندر شهر منجهه آياسين ۽ ٽولا ٽولا ٿي گهمڻ لڳاسين. محمود جو سڄي جهاز تي مونکي بي ضرر انسان سمجهندو آهي. بقول سندس جهاز جا ٻيا آفيسر خواري آهن. ڪناري جي هر ڳالهه جهاز تي اچيو زيرن زبرن سان ڪن. حالانڪ ٻاهر جي ڳالهه ڇٽي ٻاهر سان.

”ها پارٽنر، اهو ته صحيح آهي. مونکي ته پاڻ سان گڏ ڪٿين تون، پر آءٌ وري سڀ ڳالهيون اخبار ۾ ڏيندو آهيان.“

”اوه جاني، اخبار ۾ پلي ڏي. بس، اها جهاز تي نه اچڻ کپي، باقي سڄو جهازن پلي پڙهي. ڏيهه کي جاڻ پوي ته پلي پوي، پر ڏيرياڻيءَ کي معلوم ٿيڻ نه کپي.“

اسان حيدرآباد جهڙي سنهي بازار لتاڙي، ٻاهر چوواٽي تي آياسين، جتي ڪجهه خوبصورت دڪان، هوٽلون ۽ جڳهيون نظر آيون. مونکي خط پوسٽ ڪرڻا هئا. پوسٽ آفيس جي خبر ڪانه ٿي پيئي. ٿائلنڊ اهڙو ملڪ آهي، جتي انگريزي تمام ورلي ڪو ڳالهائي ٿو ۽ سندن پنهنجي ٿائي (سيامني) زبان عام جام هلي. آخر هڪ انگريزيءَ جو جاڻو نوجوان اسڪول جو ماستر گڏيو. پاڻ پوسٽ آفيس تائين گڏجي هليو. چانهه لاءِ ڪيس صلاح ڪئي ماس ۽ اچي هڪ ايراني ٽائيپ هوٽل ۾ ويٺاسين. محمود چانهه پيئڻ جهڙين بيڪار شين ۾ وقت ضايع ڪرڻ نٿي چاهيو، پر هوٽل جي در وٽ، جو هتي جي سياهي ڇوڪرين کي ڪم ڪندي ڏٺائين ته اسانکان به اڳ هلي ويهي رهيو. آءٌ ماستر کان ٿائلنڊ جون خبرون وٺڻ لڳس. محمود ڦيرين ته هيڏانهن هوڏانهن نهاري ڇوڪرين جي چڪ‌س ڪندو رهيو، پوءِ اسانجي ڳالهين ڏي ڏيان ڏري بور ٿيڻ لڳو.

”ڇاهي يار، هي اوت پٽانگ ڪهڙيون ڳالهيون پيو پڇين؟ ٿائلنڊ کو اسانجي چاچي جو ملڪ آهي، جنهنجي جاگرافي، تاريخ يا سياست معلوم ڪرڻ ضروري آهي،“ محمود مونکي چيو.

”پارٽنر، چپ ته ڪر. اخبار لاءِ هنجو انٽرويو ۽ ملڪ جو حال احوال وٺي رهيو آهيان،“ مون سمجهايو ماس.

محمود شايد مون سان ڦيريون دفعو ئي گڏ هلڻ جي پنهنجي غلطي محسوس ڪري رهيو هو. پنهنجي نرڙ تي ڏک هٽي خفگي جو اظهار ڪري اڙدوءَ ۾ چوڻ لڳو، ”يار، ڪا ڪم جي ڳالهه پڇينس،

نه ته آئي؟“ پوءِ بنا رک رکاءَ جي اسانجي ميزبان کان پڇڻ لڳو، ”هتي ڇوڪريون آهن ڇوڪريون؟! گرلس؟ گڊ گرلس؟!“

مون سوچيو ته اسانجو ميزبان ان اوپري سوال تي پڪ ڪاوڙبو ۽ ست سُريون ٻڌائيندو. پر هنجي چهري تي ٿلهي ليک به ڪانه آئي. هن لاءِ اهو سوال ائين هو، جڻ ڪنهن کان پڇجي ته ڪريم بسڪٽ کٽان ملندا يا بي-پي جي ٽافين جو ڏس ڏي.

”ڇوڪريون، اوه هتي ٿائلنڊ ۾ ته جام آهن،“ ٿائي ماستر ورائيو.

هوٽل جي ڇوڪريءَ اچي ٿڌيون ٿڌيون ڪوڪا ڪولا جون بوتلون رکيون. پاڻي لاءِ جڳ بدران ڪٽلي هرهڪ جي ٽيبل تي رکيل هئي، جنهن ۾ هتي جي رسم مطابق گرم سليماني چانهه پيل هئي ۽ پاڻيءَ بدران هنن ملڪن ۾ عام طرح استعمال ٿئي. ساڳيو رواج هانگ ڪانگ جي چيني هوٽلن ۽ جپان ۾ پڻ آهي.

”شو اس گرلس (Show us girls)،“ محمود چيو.

”ڪوڪا ڪولا ته پيءُ. ڪجهه ٿڌو ٿي پوءِ ٿا اٿون،“ مون چيومانس پر سندس خوفائتيون اکيون ڏسي ڪوڪا ڪولا اڌ ۾ ڇڏي اٿي کڙا ٿياسين.

رستي تان به هاٽ پينٽن ۾ ٿائي ڇوڪريون پئي ويون.

”هي وڻناوَ ٿيون،“ ٿائي ميزبان پڇيو. ٿورو اڳتي هڪ ڇوڪري سائيڪل تي اچي لنگهي. ”هنکي سڏ کيان؟“ هن وري اسان کان پڇيو.

ٿورو اڳتي به چار گهر ڇڏي هڪ گهر ۾ وٺي آيو. دروازي وٽ ٽي چار نوجوان ڇوڪريون ٽي-وي ڏسي رهيون هيون. پر ۾ فون به رکيو هو. ڪنهن وڏي ماڻهوءَ جو گهر ۽ سندس ماڊرن ڊيئرون ٿي معلوم ٿيون. اسان جيئن اُي گهڙياسين ته ڪڪر وانگر بدن سان ڇهڻي ويون. عمر ۾ ڪابه ويهن سالن کان وڏي نه هوندي. سندن انگ انگ مان جواني ٻهڪي رهي هئي. سمجهه ۾ نه پئي آيو ته هن ملڪ ۾ هڪ رنڊي ۽ شريف ڇوڪريءَ ۾ ڪهڙو فرق آهي! هر خوبصورت ڇوڪري ڇا هتي رنڊي آهي!

”هائو مچ؟“ محمود سودي بازي ڪرڻ لڳو.

””ففٽي پاٽ“ (پنجويهه رپيا).“

”نو نو.“

”اوڪي فارٽي پاٽ،“ هو سڏڻ لڳيون، پر اسان اتان نڪري

چڪا هئاسين. اهڙيءَ طرح يڪو ڏهن ٻارنهن گهرن ۾ ساڳيو نظارو درپيش آيو. محمود چيو، ”اچ! اچ آءٌ ونڊو شاپنگ پيو ڪريان.“

تائي ميزبان کان پڇيم ته، ”ڇا هتي سوسائٽي ۽ سماج انکي خراب نٿو سمجهي يا بندش نٿي پوي.“ هو وائڙن وانگر نهارڻ لڳو، جڻ ڇئي رهيو هجي ته: ”ان ۾ خراب ڳالهه ڪهڙي آهي. ملڪ ۾ غير ملڪي ناڻو اچي، ڊالر اچن-ڪهڙي به ريت، ڪنهن به طرح“.

محمود ڇوڪرين جي هيڏي وڏي تعداد ۾ منجهي پيو. هتي ته هر هڪ جو نالو ”سون بائي“ هو. لوه خاتون ته ڪا به ڪانه هئي.

”هڪ دل، ڪنهنکي ڏئي ڪنهنکي ڏيان“ محمود چيو.

”دل ڏبي ڪانهي، فقط ڏيکاربي آهي. ڏٻا ڊالر آهن،“ اسانجي ميزبان کِلي چيس.

سامهون ڪتابن واري جو دڪان هو. سج لهڻ تي هو. محمود کي چيم خريداري ڪري وٺون، دڪان بند ٿيڻ وارا آهن، سونکي لفافا ۽ رائيٽنگ پئڊ وٺڻا هئا. ٿائلنڊ، هانگ ڪانگ ۽ جپان جا رائيٽنگ پئڊ ۽ لفافا دنيا ۾ مشهور آهن، ٿائلنڊ ۾ ته سستا پڻ آهن. آءٌ ڪتابن جي دڪان ۾ گهڙي ويس، دڪان ۾ ڪم ڪندڙ ڇوڪريون اسان مان شايد گهڻي خريداري جي اميد رکي مدد ڪرڻ لاءِ پڇڻ لڳيون. پنيان محمود اندر گهڙيو ۽ سونکي وڏن پوڙهن وانگر نصيحت ڪرڻ لڳو:

”هي لفافا، هي، ڪوڙا پنا، هي ڪتاب، هي اخبارن لاءِ ڪوڙيون ڪهاڻيون ۽ قصا، هي جهاز، هي انجڻيون، هي سفر-سڀ فنا آهن، تنهنجا پاءَ، هنن ۾ ڪا رونق ڪانهي، ڪا بقا ناهي. بس فقط حسن زوال آهي. بس هڪ حسن سچ آهي. بس فقط عورت حقيقت آهي.

ڪنهن ڪاري چڳ تي رات ڪٽي،
ڪنهن ڳاڙهي ڳل تي باک ڦٽي،
اينءَ وقت ڪٽيو، اينءَ عمر لٽي،
سڀ ساڱ سڄايو آ پيارا.

”توهانجي ئي ته ڪنهن سنڌي شاعر ساڳي ڳالهه ٻن سٽن ۾ سمجهائي آهي. ڪير آهي اهو شاعر؟“

آءٌ ڪيس جواب ڏيان، ان کان اڳ هڪ ڇوڪريءَ محمود کان ٻي پڇيو، ”ڇا ڪيپي.“

”اوه. مار ڊالو حسينائو،“ هن اڙدوءَ ۾ پنهنجو تڪيو ڪلام ٻرايو. ۽ اسان سڀ سمجهڻ ۽ نه سمجهڻ جي باوجود سندس ادا تي

ڪلمڻ لڳاسين. ميزبان کي پر ۾ ويجهو ڪري چيائينس، ”ڪانئس ٿائي زبان ۾ چئه تہ تون گهرجين جان ين. هيو ڪجهہ نہ ڪڇي.“ محمود جون حرڪتون ۽ سنهنجي صبر جي حد ٽٽي پئي هئي، سو محمودڪان آخر پڇيم، ”هيترن سالن جي جهازي نوڪريءَ ۾ مون ذلالت نہ ڏٺي. اجايو ڏارئين ساڪ ۾ ڪو جهڳڙو نہ ٿي پوي. گهٽ ۾ گهٽ ڪنهن شريف ۽ خراب ڇوڪريءَ ۾ فرق ڪرڻ کپئي.“ مون محمودکي سمجهائڻ جي ڪوشش ڪئي، پر تيسين ٿائي ماستر محمودکي اچي چيو تہ، ”هيءَ محترمہ دُڪان بند ٿيڻ بعد اڏين ڪانپوءِ واندي آهي.“

تعجب ڪائڻ لڳس تہ ڪيئن مشرقي تهذيب، ٿائلنڊ ۾ فٽ پاٿن تي ڏينهن ڏٺي جو چند ڏوڪڙن ۾ وڪامي رهي آهي. اسانکي شام جو ئي واپس جهاز تي ورڻو هو، پر محمود رات اتي ترسڻ ٿي چاهيو.

”۽ جهاز تي ڪير ڊيوٽي ڏيندو تنهنجي؟“ مون پڇيومانس.

”وري ساڳي ڳالهہ جهاز جي! پارٽنر، بس هڪ قرب ڪجانءِ جهاز جي اڳئين حصي جوايئرڪنڊ-يشنگ پلانٽ (Air conditioning plant) جي گهٽي دٻاءَ ڪري ڪٽ آئوٽ تي وڃي تہ رڳو ريسٽ والو (Reset Valve) کي مٿي ڇڪي ڇڏجان. آءٌ سڀاڻي پاڙي تي پهچي ڪري پهچندس.“

آءٌ ٽڪو ٽڪو بندرگاه وٽ پهتس. پڪ هيم تہ ٻيا انتظار ڪري رهيا هوندا. هڪ ٻات (اٺ آنا) ڏئي ماڻهو جي ڇڪڻ واري رڪشا ۾ چڙهيس. پوڙهو ٿائي، رڪشا جون اڳيون حصو ڪَڇُن ۾ ڦاسائي، پٺاني شهر جي رستن تي ڊوڙڻ لڳو ۽ مٿان ري ٽيپن ري ٽوڙيءَ نيلو آسمان هو. پوڙهي جا پير اُ گهاڙا، قميص ڇهون ڇيهون ٿيل، پيٽ پٺيءَ سان لڳل هو. آءٌ ايشيا جي ملڪن جي غربت، بک، بيماري ۽ بيچارائي تي سوچيندو رهيس. پوڙهو ٿائي ڊوڙندو رهيو. ڪٿي ٽرئفڪ جو سنگل ٿي آيو تہ ترسي ڪنگهيو ٿي ۽ پرسان بيون بہ رڪشائون اچي ٿي بيٺيون. ڪنهن تي ڪو ٿلهو سيٺ سامان جو ٿلهو پري اڳيان رکي ويٺو هو. ڪنهن تي ڪا ٿائي ڇوڪري، رڪشا ۾ لڳل آرسيءَ ۾ پنهنجو ميڪاپ درست ڪري رهي هئي. ڪنهن ۾ ڇوڪرو ۽ ڇوڪري مسڪرائي هڪ ٻئي جون ڳالهيون ٻڌي رهيا هئا. هڪ ۾ ڪو غير ملڪي سياح ٿائي ڇوڪريءَ کي پنهنجي زبان ۾ ڪجهہ ٻڌائڻ جي ڪوشش ڪري رهيو هو ۽ ڇوڪري نہ سمجهڻ جي باوجود پنهنجي گراهڪ کي خوش ڪرڻ لاءِ مسڪرائي رهي هئي. شنڪي تہ فقط شروع جي ڳالهہ سمجهہ ۾ آئي

هوندي ته قدردان يورپي ڪيس ڪيترا پات ڏيندو. ميل ڏيڍ جي پنڌ ڪانپوءِ رڪشا اچي بندرگاه وٽ چڙهيو. احمد حسين مخدوم، ريڊيو آفيسر شير علي، ڪئپٽن وسيم ۽ ٻيا بيٺا هئا. ڊڪ ۾ ڪٽل ٻه هئا، جي جهاز تي ڪيرڻ بدران ڪناري تي سمنڊ لاءِ ترسيل هئا.

رڪشا مان لهي پئسا ڪڍيم. پنجن جو نوٽ هو، جو ڏئي رڪشا واري کان ٻاقي چار پات (ٻه رپيا) گهريم. پنهنجي چنل ڪيسي مان ميرو رومال ڪڍي، ڳنڍيون کولي، ڏيڍ پات ڪڍي ٻڌايائين ته فقط هيءَ اٿم. مون سندس منهن ڏي ڏٺو. سندس گهنجن سان ڀريل چهري تان پگهر ٽمي رهيو هو. ڊوڙڻ ڪري سندس اپو ساه اڃا پنهنجي رفتار تي نه پهتو هو. مون اهو ڏيڍ پات به سندس ميرن هٿ تي رکيو ۽ اشارو ڪيومانس ته تون ئي رک. هو هٿ ٻڌي منهنجي اڳيان جهڪڻ لڳو. سڄي عمر بار ڊوڙڻ ڪري سندس چيلهه چڀي ٿي وئي هئي. پر پيٽ اهو ئي خالي خوالي هوس. نه فقط سندس پيٽ، پر ٻيا ٻه چار پنج پيٽ سندس زال ۽ ٻارن جا هوندا، جنکي، هنکي ئي ڀرڻو آهي. ان لاءِ هنکي اڃا ٻه ڊوڙڻو پوندو. اڃا ٻه رڪشا ٿائلنڊ جي سرزمين تي چڪٽي پوندس، جيسين موت هنکي ڇڪي وٺي.

مخدوم پير ۾ اچي چيو، ”اڄ جهاز تي هلي نٿا سگهون. هتي ئي هوٽل ۾ رهڻو پوندو.“

”ڇو، توکي ٻه ڪا ڇوڪري نڪري آهي ڇا؟“

”نه ابا، پاڻ Sailor جي عشق ڪريون ته پوءِ جهاز ڪير هلائيندو.“

”ته پوءِ ٻي ڪهڙي ڳالهه تي آهي؟“

”سمنڊ ۾ تمام گهڻو جوش آهي. رات جي اونداهيءَ ۾ جهاز ڏانهن ڪلئي سمنڊ ڏي وڃڻ خطري کان خالي ناهي“

”ته، پوءِ پلا رات ڪهڙي فوٽ پٿ تي گذاريون؟“

”نه هلي ٿا ڪنهن هوٽل تي رهي پئون.“

سڄي ٿائلنڊ ۾ ٻن شين جي کوٽ تي سگهي ٿي، ۾ ڇوڪرين ۽ هوٽلن جي ناهي. پٽاني جهڙي ننڍڙي ڳوٺ ۾ ٻه اعليٰ کان اعليٰ هوٽلون ٻاهرين سياحن جي رهڻ لاءِ نظر اينديون. اهو سڄو ڪم آمريڪنن جي ڪري ٿيو آهي. جي ويٽنام جي جنگ نه هلي ها ته امريڪي سپاهي موڪلون ملهائڻ لاءِ ۽ ڊالرن کي خرچ ڪرڻ لاءِ ٿائلنڊ، ڪمبوڊيا ۽ آسٽريليا طرف هرگز رخ نه رکن ها. ۽ ڏسنديئي ڏسندي هي عاليشان

هوٽلون ڪڍهن به نه ٿيهن ها. پر هينئر تازو آمريڪا جي پاليسي ۾ رد و بدل ڪري، آمريڪي سپاهي واپس آمريڪا گهرايا پيا وڃن ۽ تمام ٿورا ڪي وڃي بچيا آهن. نتيجي طور ٿائلنڊ ۽ آس پاس جي ملڪن جي هوٽلن جي ڪمائي بند آهي. ڪمرا خالي خالي نظر ايندا. مشڪل سان ڪنهن هوٽل جا ڏهه سيڪڙو ڪمرا ڀريل هوندا. هوٽلن ۾ ماڻهن ڪي رهڻ لاءِ آماده ڪرڻ لاءِ ڪمرن جي مسواڙ گهٽائي وئي آهي ۽ سڄي ڏينهن بدران اڌ ڏينهن يا ويندي ٻن ڪلاڪن لاءِ ڪمرا مسواڙ تي ڏنا ٿا وڃن. جنهن لاءِ تمام معمولي مسواڙ آهي.

اسان پٽانيءَ جي پئلس هوٽل ۾ رات رهڻ لاءِ پهتاسين، جا سڀ کان وڌيڪ خوبصورت هوٽلن مان هڪ آهي. اڪيلي ڪمري جي ويهه رپيا مسواڙ هئي. اسانکي فقط رات جا ٻارهن ڪلاڪ رهڻ لاءِ ٿي ڪتيي ۽ ڏهه رپيا ڏيڻا ٿي پيا. مخدوم ڪي چيم ته اچا ٻه جي ڊبل بسترن وارا ڪمرا وٺون ۽ ٻه ٻه ٿي رهون ته گهٽ پئسا خرچ ايندو ۽ غيرملڪي زرمبادلو ضايع نه ٿيندو.

”ڊبل ڪمرن جي ڇا مسواڙ آهي؟“ شير علي جو اسانجو خزانچي ٿي پئي هليو، تنهن مئنيجر کي اشارن ۽ انگريزيءَ ۾ سمجهائڻ جي ڪوشش ڪئي. مئنيجر حساب ڪري چيو ته، ڊبل جا پنجاه رپيا.

”هي ڏسو هتي ته ماڻهين الٽي گنگا پئي وهي. اسان ته ويهن کان ٻه گهٽ پيا ڏيڻ چاهيون،“ شير علي اسان ڏي اڻ وڻندڙ شڪل ٺاهي تعجب جو اظهار ڪيو ۽ پوءِ انگريزي ۾ مئنيجر سان بحث ڪرڻ لڳو، پر مئنيجر کي انگريزي سمجهه ۾ ڪانه آئي ۽ پنهنجي ضد تي قائم رهيو. ٻئرو اسانکي ڪمرا ڏيکارڻ لاءِ لفٽ ۾ وٺي هليو. ٻي ماڙ تي سنگل ڪمرا هئا. هڪ ٻه کولي ڏيکاريائين ۽ اشارو ڪيائين ته ويهه ڀات (يعني ڏهه رپيا) ۽ پوءِ ڊبل ڪمرو ڏيکارڻ لاءِ پنجين ماڙ تي وٺي هليو. رستي تي شير علي پڇيس بريڪ فاسٽ ۽ ڊنر به ان مسواڙ پنجاهه رپين ۾ آهي.

”نه نه،“ ٻئرو اشاري سان انڪار ڪرڻ لڳو. پنجين ماڙ تي ڪمرا بيڪڙيل هئا. هڪ جو در کولي اندر وٺي آيو. ٻه پلنگ صاف سٿرن چادرن سان ڍڪيا پيا هئا. وچ تي گول ٽيبل تي ٽيليفون رکيو هو. ڪنڊ تي ريڊيو تان ڪنهن گاني جي ميوزڪ هلي رهي هئي. ٻئي پاسي ڪٻٽ جي ڀرسان صوفا سيٽ رکيو هو، جنهن تي ڪير ۾ وهنتل

سيامي (ٿائي) ڇوڪري پنھنجن پٽڪڙن پيرن جي ننھن تي گلابي نيل پالش لڳائي رھي ھئي، اسانکي اندر گھڙندو ڏسي ھن مٿي نھاريو. فقط سندس چپن تي مُرڪ ھئي، باقي سڄي جسم تي ڪجھه به نه! اسان سڀ ھنکي ڏسڻ لڳاسين.

’تنھنجي جسم جي جوت اجاڻ
سھي سگھي ڪير ڪير تجلو ڪير
جي سارو وقت ھجي نگاڻ، ڪاجوراءِ

ٻئي دوشيزه ڏي اشارو ڪندي شير عليءَ کي ٻڌايو، ”ڪمري جي مسواڙ ۾ ھيءَ به شامل آھي.“

ھن ڪن دير لاءِ مسڪراھٽن جي ورڪا ڪئي، پوءِ کٽ تي پيل بيٺنگ ٽاول ڇڪي گوڏن تي رکي اوگھڙ کي ڍڪيو ۽ وري پنھنجن پيرن کي نيل پالش لڳائڻ ۾ جنبي وئي. آءٌ سندس اڇا اڇا، ڪنول جي گلن جھڙا سھڻا پير ڪاري ڪٺڇ رنگ جي غاليچي تي غور سان ڏسندو ئي رھيس.

’ڇون پيا ھي ڇريو ڪير؟
جو ڇڏي پيا سڀ انگ سھڻيءَ جا
تڪي وينو سندس پير!‘

مونکي ڇتائي نھاريندو ڏسي مخدوم ٽوڪيو: ”ابا آھين ته ھتي يا وڃي سڪرنڊڪان نڪتين؟! ڇا پيو سوچين سنو، ايمان ته سلامت آ نه؟!“

”خبر ناھي، باقي جيستائين ٿائلنڊ ۾ ھي طوفان ۽ زلزلا لڳندا رھندا، اسانجي ايمان جي ڪچي گھر جي پيتين ۾ ڏار پوندا رھندا. اڳتي جي سڌ ان مالڪ کي جنھن توکي، مونکي ۽ ھن حسينا کي خلقيو آھي.“

ايتري ۾ ڪئپٽن وسيم ڊوڙندو آيو ۽ اچي ٻڌائين، ”سيڪنڊ صاحب، سيڪنڊ صاحب! ھيٺ ماڙ تي ٽن ٽن بسترن وارا ڪمرا خالي آھن ۽ مسواڙ فقط پنجويھه رپيا آھي.“

شير علي، مخدوم ۽ آءٌ ھڪڙي ڪمري ۾ ۽ ٻيو واري ۾ ڪئپٽن وسيم فورٽ آفيسر جلال بيگ ۽ ففٽ انجنيئر عباسي اچي رھياسين. ڇانور ڍاڇي، گانگٽ ۽ ڊبل روٽي گھرائي ڪائي سمھڻ جي تياري ڪئيسين. بتي وسائي مخدوم کي سنڌيءَ ۾ چيم، ”ابا، ھاڻ سؤ تائين ريڊون ڳڻي سمھي رھه، نند اميد ته اچي ويندءِ.“

”يار ھتي پھچڻ سان مونکي ھر وقت شاه جو ھيءُ شعر ياد پيو

اچي:

ُمن کي مون‌پرين پنڌي وڏو بار ۾
ايا ائين چون متان پاند ٻه پسائين،

”پاڻ پيڙيءَ کي سخت ساسونڊي چولين جي لوڏن‌کان بچائي پنهنجي ايمان کي لوڏن ۾ وجهي ڇڏيو آهي،“ مخدوم چيو.

صبح جو جڏهن جهاز تي پهتاسين ته جهاز جي گئنگ وي (ڏاکڻ وٽ ئي‌کنهن ڏاڏلمڊ جو حال پڇيو. شيرعليءَ ڏڏو ساهه کڻي چيس، ”ڏٺيءَ جا هزار شڪر آهن، جو آن نقلي بهشت ۾ داخل ٿيڻ کانپوءِ ٻه ُوصل حور، جي معاملي کي اصلي بهشت تائين مهمل کري واپس وريا آهيون.“

کوڙي تي ...“ ٻئي مٿي پڇيو.

”اشراف وڏيک نه کڇجان،“ هو کجهه وڏيک چئي، انکان اڳ محمود سندس منهن.تي هٿ رکي کٺي منع کيس.

لاڙڪاڻي جي پڙهندڙن کي گذارش

لاڙڪاڻي جي غير سنڌي نيوز پيپر ايجنٽ

پاڪستان بڪ ڊپو

هڪ سازش تحت سڄي لاڙڪاڻي ۾

ماهوار سهڻي

اچڻ بند کرائي آهي. تنهنکري لاڙڪاڻي جي گهڻن پڙهندڙن کي سهڻيءَ جو **خاص نمبر** پڙهڻ لاءِ نه مليو هوندو، ۽ انهي سنڌ دشمن جي هيءَ کوشش پڻ آهي ته آئينده ٻه‌سهڻي لاڙڪاڻي ۾نه اچي سگهي. اسين سهڻي جي پڙهندڙن کي گذارش کريون ٿا، آهي نه فقط هن سنڌ دشمن جي پاليسيءَ کي نندين، بلڪ پاڪستان بڪ ڊپوکان کوبه ڪتاب، اخبار يا رسالو خريد نه ڪن، ته جئين کين احساس ٿئي، ته سنڌي رسالن يا ڪتابن سان هٿ چراند ڪرڻ جي کين سخت سزا ڀوڳڻي پوندي. جيڪڏهن اسان اڄ انهنکي، سکيت نه ڏني، ته آئنده هيءَ وڏيک شينهن ٿيندا. — **ادارو**

انور

خدا ۽ سرمايو

جنديءَ جي پلنگ مٿان ريشمي فراسي، پٿراٽي، ۽ رلهيون ۽ هڪ گلتيڪس جي چادر پيل هئي. مٿن ڪان پشم جا وهاڻا ۽ پيرن ڪان ريشمي سوڙ پيل هئي. وڏيرو شڪار ڪري، ٿڪو ٿڪو اچي ويٺو هو. هنجي اچڻ سان سڀ ماڻهو فرش تان اٿي بيٺا ۽ جڏهن ويٺو تڏهن به ڪجهه وقت هو بيٺا ئي رهيا. هن سگريٽ دکايو ۽ ماڻهن کي وهڻ لاءِ اشارو ڏنو. هو ويهي رهيا.

ڪوٺيءَ جي پاسي وارين ٻن پٽين سان ڪرسين جي قطار لڳل هئي، جتي سنڌس جهڙا سرتا يا ڪامورا اچي وهندا هئا. مان اوچتو اندر گهڙي آيس. سمجهيم ته وڏيرو ڏاڍ مان پنڌ ڪري ڪو هاڻي ئي اچي ويٺو آهي، چاڪاڻ جو هنجي ڪاري بوٽ تي اڃا رتي چڙهيل هئي.

وڏيرو ۽ مان ننڍي هوندي اسڪول ۾ گڏ پڙهندا هواسون. وڏيري جلدئي پڙهڻ ڇڏي ڏنو هو. مان سائس گهرو هوندس هوس. ڪڏهن ڪڏهن ڇڪي پيرن ڪان وهاريندو هو، پر ڪمدارن جون ڪاوڙيل اکيون ڏسي مان سعيو ڪري لهي ڪرسيءَ تي وڃي وهندو هوس. وڏيرو پنهنجي قوم جو لٺ سردار به هو انڪري انجي راڄ جا ماڻهو هن ڪانسواءِ ڪنهن به ٻئي کي هنجي پلنگ تي وهڻ نه ڏيندا هئا.

هن دفعي مان سڌو وڃي ڪرسيءَ تي ويٺس. وڏيرو مُلن جي خلاف اليڪشن ۾ اسلامي سوشلزم کي ووٽ ڏيارڻ لاءِ اسلام تي ڳالهائي رهيو هو. هو چئي رهيو هو، ”اسلام ۾ اوچ نيچ جو ڪو به فرق ڪونهي. سوشلزم ان مساوات جو ٻيو نالو آهي.“

مان ويٺس ئي مس ته منهنجي پويان وڏيري جو هڪ هاري اندر گهڙي آيو . اندر اچي ادب سان نِوڙي وڏيري کي پيرين پئي ميٺ فرش تي ويهي رهيو. وڏيري جي بوٽ تي ٻن آڱرين جو نشان چٽو ڏسڻ ۾ پئي آيو.

مون هاريءَ ڏي منهن ڪري چيو، ”قرآن شريف ۾ لکيل آهي ته هڪ خدا کانسواءِ ٻئي ڪنهن کي به سجدو روا ناهي. اهو شرڪ آهي، ڪفر آهي. ۽ سجدي يا نوڙت جا به ڪيترائي قسم آهن. سڌو سنئون ٽي با ادب بيهڻ، ٻانهون ٻڌڻ، اڳتي جُهڪي نياز ڪرڻ، گوڏن تي هٿ رکڻ ۽ جهڪڻ يا صفا جُهڪي نرڙ زمين تي رکڻ، مڙوئي سجدو آهي.“

مون چئي بس ڪيو. ڪجهه خاموشي ڇانئجي وئي. وڏيري، جو اسلام تي ڳالهائي رهيو هو، تنهن مون ڏي ڏٺو ۽ ڪنڌ ڌوڻي قبوليت ڏني. هاريءَ چيو، ”بروبر سائين، هو ٻنهي جهانن جو رکوالو آهي....“

ڳالهه نٽائي وڏيرو مون سان شڪار جون ڳالهيون ڪرڻ لڳو. ٿوريءَ دير کانپوءِ اهو هاري پنهنجي جاءِ تان اٿيو. با ادب جهڪي، وڏيري کي پيرين پئي آهستگيءَ سان بنگلي مان ٻاهر هليو ويو. مون نظر ڦيرائي ڏٺو، وڏيري جي بوٽ تي پنجن آڱرين جا نشان هئا. مان سوچي رهيو هوس ته سرمايو، خدا تي حاوي آهي.

سهڻيءَ جي پڙهندڙن جي تعاون سان قائم ڪيل

سهڻي پرنٽرز (پريس)

سنڌي، انگريزي ۽ اردو ۾ ڪتابي ڪم
وزيٽنگ ڪارڊ، شادي ڪارڊ ۽ رائيٽنگ پيڊ
ولائتي رنگن ۾ سهڻي ڇپائي

سهڻي پرنٽرز

الهندو ڪڇو،
حيدرآباد، سنڌ

نظم
نظم
وائي
نظم، وائي
نظم
نظم
نظم
نظم

شعر

شيخ اياز
امداد حسيني
فتاح ملڪ
قمر شهباز
منظور
پيربخش پياسي
انور
سرفراز راڄڙ

نظم

اڄ زندان جي تنهائيءَ ۾
مان ڳولي ٽڙڪا تارن جا
سي دولهه ڀينو دُور ڏسان
جن دَنگ ٽپيا ديوارن جا.

هِنَ آتَ آڄايل ڌرتيءَ جا
جن چَپَ چُميا دريائن جا
تي جِتَ تہ لهُوءَ جا لالُ لڳهہ،
جن وَسَ ڪَئي ويساهن جا.

پو زنجيرن جي ڪَڙ ڪَڙ تي
مان پنهنجا پيرَ نچايان ٿو
۽ بيوس بندي خاني ۾
ڪو گيت نئون مان ڳايان ٿو.

نظم

چا تون مونکي ڪونه سُڃاڻين ؟

ڏُرائيءَ سان ڪيئي ڏَن ڏوهي،
رِڻَ ۾ پهتو هان ٻَن سوهي،
تنهنجو رَتُ هلايان ٻيڻو،
۽ توکي آتساهيان ٻيڻو،
جسين سامهون سينگَ سَڄڻ ٿا،
ڪَڙڪَڙ تُنهنجا ڪانَ وَڄَن ٿا.
لوڙَهه لتاڙي مُنهنجا گهوڙا،
ڪَن ٿا ويڙهين مَنجهه ولوڙا —
ڏِسُ ڪيڏو گهمسانُ مَتو آ !
سارو ڪيتَرُ رَتُ رَتو آ
۽ مان ٻيڻو ساٿُ نباهيان —
هُونءَ ته مان سَنئو آهيان،
اونهي ماٿِ مها ساگر جي،
جنهن ۾ ڪيئي موتي سرجي،
گيتَ ٿيين ٿا، گيانَ ٿين ٿا،
ڇا يا پٽ کان دُور نِيئن ٿا —
ڇا تو مونکي اڳُ نه ڏٺو آ ؟
اڳُ مُنهنجو مارڳُ نه ڏٺو آ ؟
توسان آءٌ نئڻن سير ناهيان،
آءٌ ڪَرمَ جو ڪاڏو آهيان،
چا تون مونکي ڪونه سُڃاڻين؟

نظم

اي ڌرتي! تنهنجا ڏاجَ - ڏَٺي
هيئن ڪيسن ڪاٽيارا رهندا؟
۽ پنڌارن سان بُکَ ڪٽي،
هو ڪيسين ڏُکَ پيا سَهندا؟

انڌير نگر جي دَرَ دَرَ تي،
آنياءَ ترازُو توري ٿو،
ٿي آزاديءَ جي وَٽَ ميلي،
جي گهرُ تڙُ ڪوئي گهوري ٿو!

هين مُرڪَ مهانگيءَ دنيا ۾
مان ڪنهنجا ڪنهنجا اُڙڪَ آگهان!
هين ڏاڍَ ڏمر جي ويلا ۾
مان ڪنهنکي ڪنهنکي ڏَڍُ ڏِيان!

اج بات ٿيئي ٿي گوليءَ سان
سون عُمر وڃائي ٻوليءَ ۾!
مان ڪهڙي مُنهن سان گيت وڄان
اي ديسَ! ڏُکن جي جهوليءَ ۾؟

اج گيت آجايا پاسن ٿا،
اج مان ملان ٿو ميڙي ۾،
چا پيارا نعرا گُونجن ٿا
جهُونجهار وڏن ٿا جهيڙي ۾!

نظم

ڪلهه ڇا نه ڪجاوا ڇمڪيا ها،
۽ ڏينهن تتي ۾ واريءَ تي،
ڇا جهابا جهونڙا جهمڪيا ها!

هو ڇم ڇم گهنگهرو گوڏن تي!
ڇا جهانءِ هئي جهونجهارن ۾،
ڪلهه تيڙڪا تيڙڪا توڏن تي!

هر ورڪ تڪيري تيڪ ڏئي،
ڪيڏانهن نظر مان تيرڪي ويا؟
ڪيڏانهن ويا هو ڏڪ ڏئي!

اڄ واٽن تي واجهائن ٿا،
۽ سڄ - سياپا واريءَ جا،
ٻين ڪرهن لاءِ ڪنائن ٿا!

ڪجهه سانگهي مان ڪوس پريان!
پيا اوڻي ايندا اڄ ڪٿي،
ڪئن ڇنجي ڪهڙي وقت پريان!

امداد حسيني

.... ڏاڍون

سڀ ليکا چوکا لاهيندي
هيءَ ڌرتي توتي داهيندي
ڌرتي ساري ڏان ڏئي ڙي
ٺڪر ٺواهي منجهه پنيو تو
ٽيج لڄائي ٽڪ هڄئي
ڌرتي وڪڻي ڌن ڳنيو تو
ڏندڻ پاڙ جيان او ڳيدي
چڪي هرڪو سڳ چڻيو تو

تو مارن سان سينو ساهيو
هيءَ توسان سينو ساهيندي
هيءَ ڌرتي توتي داهيندي

ستت بهگاڙيءَ سان او ڪتا
گڏجي هين جو ماس پٽيو تو
لوڙي وڪڻي آيو آهين
پنهنجي پرم کيپ ڪٽيو تو
چٽيل چپاڙيل ۽ ٺوڪاريل
او غدار گراهه جهٽيو تو

تو سڀ ليکا ڏاڻا، توکي
هيءَ ناهي ناهي ناهيندي
هيءَ ڌرتي توتي داهيندي

ڏارين کي تہ شراب پيارين
پنهنجن جو ٿو رتُ پيين تون
ڏٺي نِرڏڪا ڪري چڙهيئي ڙي
ٻي ڏوهن کي ڏوهہ ڏيين تون
روهہَ رُليا ڇا ٻوهہَ ڪيا ٿئي
جو ٻہ جيين سو جاڙ جيين تون

تو جو چاهيو سو ٿيو، هاڻي
ٿيندو سو جو هي چاهيندي
هيءَ ڌرتي توتي داهيندي

ڏارين ٻيچَ ڪئي، پنهنجن ڏي
رومڙ ٻاڻئي سوئر وانگر
وچَ سيرَ ۾ سنڌڙي لوڙهي
ميڙي آئين ميچ ۽ مانگر
اڳڙين جو تون گڏو آهين
ڪوڙا سارا نٺ ۽ ٺانگر

تو جو ناهہ نگيءَ جو ناهيو
سو ناهہ نگيءَ جو ڍاهيندي
سڀ ليڪا چوڪا لاهيندي
هيءَ ڌرتي توتي داهيندي
هيءَ ڌرتي توتي داهيندي
هيءَ ڌرتي توتي داهيندي

هن ڌرتيءَ جي ڌيءَ جي ذالي

منهنجي پيءُ مَڪا تو مون ڏي، ويهه پريا ڪي ويڻ:
"تنهنجا سيڻ سَوين ڙي ڀائو! سنڌڙيءَ کهڙا سيڻ؟"

اڱر اڱر تي نير لڳي تو، هينئڙو ڏُکڻ ڀَروُڻ،
منهنجي جيءَ ۾ جهر ڀون ٿا، من ۾ ڀڻي ٿي روُڻ،

تنهنجي هر ڪا سٽ ائين جڻن، سَٽ ڏني ڪنهن سوُر
هيڏا هول حشر هي هاڃا، سچ تي ڪَچ ڪلوُر

منهنجي منڙي پيءُ مُڪي تو، لُڙڪن هاڻي ميٽي
منهنجا بند سمورا رستا، سو گهي هر ڪا گهيٽي

"گهوريا گهوريا ابا ڏاڏا، گهوريا ماءُ ۽ پيءُ"
ڀيتا ڀيتا سڀ پارانيا، او ڌرتيءَ جي ڌيءَ!

"لوڪارين جي لوئي وسرئي، پانهيارين جي پانهين
ڏينهن قيامت تائين رهندي، ڌرتي توتي دانهين"

تنهنجو هر ڪو لفظ ڪري ٿو، ري سيرائيءَ سَلَ
"راتيون ڪاتيون سانجهيون ڏاريون، پَهر پراوا پَلَ"

منهنجي ننڍڙي پيءُ مُڪا تو، ڪَڙا ڪسارا ٻول
مون ته ڪهاڙيءَ لاءِ لکيو هو، ڏني موڪلي تول

واريءَ تي تون ليڪا پائي، ناهي ويٺو ڊاهين
اهڙي گيدي پڙهيل ڳڙهيل کان، جهٽ چڱو تون آهين"

ڏاهپ آهي ڏنگ اسان لئي، ڏات ڏنا سَو ڏنڀ
تو تائين پهتي ني هوندي، روح ڪٿي جا رنڀ

سـاڳا ڪوٽَ ڪڙا زنجيرون، سـاڳا ٽوٽيون ٽنبَ
مان اُڏرڻ چاهيان ٿو پر، ڪسجي ويا ٿم ڪنبَ

توکئن سمجهيو توکئن چاتو، "هو نئن نه آهيان هيئن"
"سنڌي ٻولي قومي ٻولي،" آءٌ وساريان ڪيئن؟

ٻاپاڻن جي ٻوليءَ ڪارڻ، گولي پانيان گُلُ
سوري سمجهان سيج او سانئڻ! پُلَ نه ٻي ڪنهن پُلُ

ٻولي ٽيڪنڪ ڪوس گهرَ ۾، ڪنو ويو جو ويرُ
وار اُڪولي رات رنو هو، چانڊوڪيءَ جو نيرُ

سورج اُڀ ۾ اڀين آڀريو هو، جهڙو گُلُ گلابُ
ڌرتيءَ ڪنهبا ڪپڙا پاتي، ڇيڙيو روحَ رَبابُ

لالئون لال لهو ۾ لت پت، لالُ ڇٽيو جو ماءُ
آهو به تنهنجو پاءُ هُيو ڙي، تنهنجو منهنجو پاءُ

علي محمد (١) کهڙي (٢) جهڙا، نالا ڪوهه ڳڻائين؟
اندر ۾ ڏس جهاتي پائي، ڇو ٿي پاڻ لنوائين؟

جي ايم سيد، حفيظ قريشي، مانجهي مڙس مشيرَ
قاضي (٣) رسول بخش پليجو، دودا ڏِڳَ دليرَ

اقبال ترين ۽ لالا (٤) يوسف (٥)، جوڌا جُنگ جوانَ
سيئي دودا، هوشو، هيمون، دواهه دريا خانَ

---

(١) علي محمد راشدي (٢) ايوب کهڙو (٣) قاضي محمد بخش ڏاهرا
(٤) لالا قادر (٥) يوسف ٽالپر ۽ يوسف لغاري

ڪولاچيءَ جي ڪُن ڪِڙڪايا، گبول (١) ۽ جدگال (٢)
ڪونڌرڪڙڪيا، مانگرمڇ جون، وايون ٿيون بتال

ڪاري ڏامر جي رستي تي، ريلا ريلا رَتُ
مراد بخش بلوچ (٣) جيها ويا پاري پنهنجي پَتُ

ماءُ محمدشاه (٤) پنهور (٥) جي، تنهن کي سو شاباسون
ريتي رت جي ڦُڙي ڦُڙي ۾، جڳمڳ جڳمڳ آسون

اسحاق، بهاول ۽ سوڍو (٦)، ڳيرو ڳاڙها گهوٽَ
موتَ به مات ڏني نه انهن کي، ڪيرائي ويا ڪوٽ

منهنجي پيءُ مُڪا تو مون ڏي، نَوَ لکَ ڏهه ڏوراپا
”شهر وچِي نوري تي باجي، سسئي ٿي وئي آپا“

پراو منهنجي پيءُ او ٻاگهل، او مارل، بختارو!
ڌرتي پيئي چڙهي نپائي، اچا به رياض (٧) اختر (٨)

منهنجي پيءُ مُڪيون تو مون ڏي، چوڙيون رنگا رنگي
”ڏُک دوکو آسُک آسپنو، ساٿي ناهي سنگي“

چنڊ انهن ڳالهين کي سانئڻ، مَڇ مَچائي مَچُ
ڏين ڌرم آ کوڙ نسورو، سنڌڙي سارو سچ

---

(١) شهيد عثمان گبول (ڪراچي)
(٢) شهيد عبدالرشيد جدگال (ڪراچي)
(٣) ڪراچيءَ جو شهيد
(٤) شهيد محمد شاهه (حيدرآباد)
(٥) شهيد اسماعيل پنهور (حيدرآباد)
(٦) شهيد اسحاق خاصخيلي، شهيد بهاول لاشاري
۽ شهيد سوڍو (ٽنڊو الهيار)
(٧) رياض ميمڻ (٨) اختر بلوچ

آ تہ تنين جي تند تنواريون، جن جا ڏيلَ ڏياتي
رُت بسنتَ ھُجي جي نہ ھُجي پر، گھوٽ پين ٿا گھاتي

منھنجي پيڻ مُڪي تو مون ڏي، ٽِڪن ٽانڪيل پوتي
ڇاتيءَ جي چِپَ ھيٺ پُري پيو، منھنجي من جو موتي

ڇو نہ انھيءَ پوتيءَ کي سانڍيان! جھنڊو ڪٽي ٻڌايا
ڏکڻ اُتر اولھہ اوڀر، جھو لايو جھو لايا

فتاح ملڪ

واڏي

ڳات جي اوچو ڳيرو تنھنجو ھردم ھيج ڪري،
منھنجو ھيانءُ ٺري.
ميدانن ۾ مستُ رھن شل ويري ويچ پري،
اک عقابن واري تنھنجي، گھائل گھُور ڪري،
چماھہ چنيسر وارو تنھنجو محبت ڪاڻ مري،
ھَٿُ ھميشہ راڻل تنھنجو ڪُھہ پوڪاڪِ ڪري،
باھہ پنيوران ٻارين جي تون سارو رُڪُ رڙي،
ڪوت ڪٽا قيدي، جي دل مارُن ڪاڻ مري،
منھنجو ھيانءُ ٺري،
منھنجو ھيانءُ ٺري.

قمر شهباز

وائي

جت رُڃ رڙي، جت ساهُ سڙي، ۽ آهه نه ڪو انسان ڪري
ان ڌرتيءَ تي ڪو ڪينءَ رهي، ان ڌرتيءَ تي ڪو ڪينءَ رهي-؟

جت پريت نه ڪو پرياءُ هجي، ۽ گهاءَ مٿان سٿو گهاءَ هجي،
جت راڳ نه ڪوئي رنگ هجي، جت چنگ رڳو پيو ڏنگ سهي،
ان ڌرتيءَ تي ڪو ڪينءَ رهي-؟

جت واڳونءَ جهڙا وات سوين، ۽ ڏائڻ بڻجي ڏات لتوين،
جت ساوڻ آئي ساٿ نه ٿئي، ۽ ڏاوڻ ڏک جو ڪين لهي،
ان ڌرتيءَ تي ڪو ڪينءَ رهي-؟

هي ڪارا ڪارا بادل ها، جي پريتم جهڙا پاڳل ها،
هُو ترسيا هاءِ برسيا ها، جينءَ نينهن وڇان ڪو نارُ وهي،
ان ڌرتيءَ تي ڪو ڪينءَ رهي-؟

مون اوچا اوچا ڪوٽ ڏٺا، مون گهائل گهائل گهوٽ ڏٺا،
ڇا ڇا نه ڏٺو مون دنيا ۾، ڪيئن لوپي ٿو ڳيءَ سان ٿو نهي،
ان ڌرتيءَ تي ڪو ڪينءَ رهي-

رائي جي هن پار

رائـي جـي هـُـنَ پـار ڏسين
شل رائي، جي هن پار ڏسين!

رائـي جــي هــُـن پار اي يــارَ
چٽنگون چٽـنگون ڌرتـي آهــي
آپ جــي آڳنـڌ تــي ڏس ارڏا،
لال - رتــي کا ارڙِـي آهي.

ان ڪـُنهنبي ڪـُنهنبي خون منجهاران
سحر جي سرخي چاڻ تہ اُپري،
رائـي جـي هـُـن پـار او يارُ،
آزادي بـس چـاڻ تـہ اُجري!

رائـي جـي هـُـن پـــار ڏسين،
شل رائـي جي هـُن پار ڏسين!

منظور قريشي

جڏهن تون نہ هوندين

جڏهن تون نہ هوندين،
نہ صدين کان سانديل
سنڌوءَ جي مٽيءَ مان
جڙيل جام پُرندا۔
پُري ڏوڙ ٽپندا
۽ مٽي کي پيهر،
ڳوهي سموهي
سجائڻ وارا
هٿڙا نہ لپندا

جڏهن تون نہ هوندين،
نہ کي قول ڪلندا
نہ کي گيت گهلندا
سدائين سرءُ پٽي
هتي راج ڪندي
سامي، سچل ۽ پٽائي جا بيت
سڪل پنن جيان
مٽيءَ ۾ ملي نيٺ
مٽي ٿي ويندا۔
جڏهن تون نہ هوندين،
تماچيءَ جا تڙ تي
نوان روپ هوندا
ڪينجهر جي ڪپ تان
نوري وڪامي
حويلين ۾ بندبي

۽ ماڇي مهاڻا
رڙندا ٿي رهندا -

جڏهن تون نہ هوندين،
تہ مومل جي مرجهايل
مکڙي تي ڪيٽي
ماضيءَ جي قدمن جا
نيشان هوندا،
سومل جي سڪل
ڪرائيءَ ۾ ڪوئي
گجرو نہ هوندو،
نہ ئي ڪوئي راڻو
رڻ پٽ اورانگهي
واپس ئي ورندو،
۽ اوندهہ انڌاري
پٽي ڪاڪ لڇندي -

جڏهن تون نہ هوندين،
سهاڻي صبح لئي
پٽي سنڌ سڪندي
نياڻ ۽ انيائن جو
اُلجهاءُ هوندو
۽ ڏاڍو ڏکين کي
ڏهڪائيندو رهندو
۽ منهنجا هي جهانگي
سباجها هي سانگي
اگهاڙا ئي رهندا
ڏکيا ئي رهندا
بکيا ئي رهندا
۽ مانيءَ گيهي لئي

روئندڙ ٻچن کي
آلين اکين سان
ڪئي مائرون
ڪئي پيئرون
دلاسا ڏيئي
سمهاري ڇڏينديون.
ايئن ويلا پنهنجا به
ٽاري ڇڏينديون.

جڏهن تون نه هوندين،
اداس اکين جي
اجهائل ڏيئن مان
دونهان پيا اٿندا
هانءَ پيا ٻرندا
۽ اجها پيا جلندا
سوَن سانگيئڙن جا
لوڙها پيا جلندا۔

جڏهن تون نه هوندين،
روز پنوهاريون
کوهن تان ڪڇنديون
۽ دادلا ڦر
وڏا ٽهڪ ڏيندا
اڳتي پيا وڌندا
۽ ميرين اکين سان
ڪروڙي چنبن سان
منهنجن ماروئڙن جون
هنن جهانگيئڙن جون
پنهنجي پيئرن جون
پنهنجي مائرن جون

لويون ليڙون ڪندا
اوچا ڪوٽ هوندا
گهايا گهوٽ هوندا.
۽ ڪڙن ڪلف وارين درن ۽ درين مان
نہ دانهون ئي رسنديون
نہ واهي ئي ورندا
زمين پٽي روئندي
۽ آڪاس روئندو
لهو لڙڪ لڙندا
۽ ڏوٿيڙا پيا
ننگن لاءِ رڙندا—
جڏهن تون نہ هوندين،
نڪي رڻ گجندو
نہ ئي راڙو ٿيندو
رڳو نعرا هوندا
ٺلها نعرا هوندا
هوشو ۽ هيمونءَ پارا نہ هوندا
دودا نہ ورندا
ننگر نہ ورندا
۽ سنڌڙي اياڻي
پٽي رت روئندي
خدائي پٽي روئندي
پٽائي پيي روئندو
۽ پنهنجا ئي هٿ
تکين بڙچين مان
پنهنجن ئي سينن ۾
وڏا گهاءَ وجهندا.
جڏهن تون نہ هوندين،

ساڳيو حال هوندو
ساڳيو ڪال هوندو
ساڳيو ڪيس هوندو-
تون ڇا لاءِ ويٺو
انڌن، گونگن ۽ ٻوڙن ڪارڻ
پاڻ پتوڙين؟
۽ رت ولوڙين؟
ٻڌ منهنجا سائي
ٻڌ منهنجا مانجهي
ساڳيون ڌانهون هونديون
ساڳيون ڪوڪون هونديون
ساڳي پينگ هوندي
ساڳي سڄ هوندي ساڳي رڄ هوندي
سدائين هتي پٽي
سرءُ راڄ ڪندي
نه ڪي قول ڪلندا
نه ڪي گيت گهلندا
ساڳيو حال هوندو
ساڳيو ڪال هوندو
رڳو تون نه هوندين
رڳو مان نه هوندس -

(قمر شهباز جي نظم 'جڏهن مان نه هوندس' جي ورجائي)

پيربخش پياسي

سهڻي

'سهڻي' تنهنجي جيت امر آ،
سنڌ، سنڌين سين پريت امر آ،
سينڌ سينڌو سرهاڻ سگنڌ تون،
صدين جي سڪ پيار سپنڌ تون.
تنهنجي جوت سان گلشن روشن،
مرڪي پيا گل پن پن من من
تنهنکي ڪير مٽائي سگهندو؟
تن جي سونهن گهٽائي سگهندو؟
تنهنجي دل ۾ پور جو جاڳيو،
دل دل جو سو سور آ ساڳيو،
تو ئي گهائل گهور سڃاتو،
نئين نسل جو طور سڃاتو.
جنهن به هيئين تو هنڊايو آهي،
تنهن ويهي درد ونڊايو آهي،
ڪيئن سو جند ڇڏائي سگهندو؟
تون ڇٿو ڪيئن ڀلائي سگهندو؟
تو وائي بيت 'اياز' جو آهي.
گيت نظم 'شهباز' جو آهي،
کهاڻي تنهنجي 'امر' جي آهي،
انتها جنهنجي نثر جي آهي
لفظ لفظ جن تير آ ڀالو.
ست ست تن جي پري مشعالو،
تنهنکان ڪير بچائي سگهندو؟
پنهنجو پاڻ لڪائي سگهندو.

انور

دنيا

هيءَ سچ نگري ناهي
دنيا آهي
هت تون ٿو رهين
هت مان ٿو رهان
هت ماڻهو ماڻهوءَ کاڻ جيئي
ٿو جيئي مري ۽ مري جيئي
ڪو سور پٽي
ڪو جهير سهي
ڪو ڪِري جُهري
تہ بہ دنيا ڪارڻ جيرو رهي
هي دنيا آهي....
جت ساز وڄن
جت ناز ٿين
جت تند پٽلي
جت مور نچي
جت سينڌ وڄي
سر پينڊ لڳي
هيءَ دنيا آهي....
هت ڪاريون اکڙيون ڪاڪ محل
هت شيريون اکڙيون شيش محل

هت نيريون اڪڙيون نيل ڪمل
۽ گهُور اکيُن گهوڙا ڙي گهل

هيءَ دنيا آهي....

هت سونهن مٿيءَ جو سات ملي
هت پونءَ مٿي پرڀات ملي
هت نينهن ملي هت ذات ملي
هت پور نماسي رات ملي

هي دنيا آهي....

هت ڏاڍ ڏمر جو زور ٿئي
هت ماڙهو ڌرتيءَ گهور ٿئي
هت ڪند ڪڏي ۽ ڪُور ٿئي
هت تند تپي هت شور ٿئي

هيءَ دنيا آهي....

هت مغرب، مشرق وچ ايشيا،
هت هند چيني هت آفريڪا،
هت پورا ڪارا آمريڪا
هت سائو سمنڊ ريتي ايشيا

هيءَ دنيا آهي....

هن دنيا جو دستور جيئڻ
آڪوڙي ڏاهپ جيئري مرڻ
چڏ وحدانيت جو روڳ پيڻ
آ جوانڻي ماڻ ۽ سک جيئڻ
هيءَ مڃ نگري نا، دنيا آ
هيءَ دنيا آ، هيءَ دنيا آ.

سرفراز راڄڙ

پيت

تنهنجي محبت ۽ خلوص
قرباني جي سولي تي چڙهي
مون لاءِ تو سيکجهه سٺو
ان جي بدلي ۾ مون
تنهنجو هر ارمان ڪچليو
گهڙي گهڙي ڏنم ڏنم.
مان ڪٺور دل آهيان
تون مون بي درد کي پنهنجي
معصوم دل مان ٻاهر ڪڍ
مان پيار جي قابل ناهيان.

سپنا

منهنجا سپنا ڪوڙا سپنا
تقدير ڏنا ڪهڙا سپنا
هلندي گهمندي ڏسندو آهيان
پاڳل ماڻهوءَ جهڙا سپنا،
ظالم ماڻهوءَ ٽوڙيا آهن
سمجهي جهڙا تهڙا سپنا.
افسوس تو جهڙو ڪٺو ماڻهو
ڪيڏو نه بي درد نڪتو،
ٽوڙي منهنجا سارا سپنا
پيار ۾ خود غرض نڪتو.

آزاديء کانپوء ...

مضمون

ڈاکٹر غلام علی الانا

رهبر ڈائجسٽ

پرک

طارق اشرف

پڑهندڙن جا خط

تنقيد ۽ رايا

پڙهندڙن وٽان

ڊاڪٽر غلام علي الانا

آزاديءَ کان پوءِ (١٩٤٧ع) سنڌي زبان لاءِ جدوجهد

باب ٻيون

١- ادبي سجاڳي

١٤ آگسٽ ١٩٤٧ع تي آزادي ملي. سنڌ مان ڏهه لک سنڌي هندو، هندستان لڏي ويا. آزاديءَ کان اڳ سنڌ ۾ ڇاپخانن ۽ ڪتاب گهرن جا مالڪ هندو هئا، انهيءَ ڪري هندن جي وڃڻ کان پوءِ سنڌ جا ڪتاب گهر بند ٿي ويا ۽ ڇاپخانا به ٻورجي ويا. انهن جي وڃڻ کان پوءِ سنڌي زبان ۾، ڪتابن جي اشاعت جو سلسلو ڪجهه وقت لاءِ رُڪجي ويو.

ڇهن پنجن مهينن کان پوءِ، اڳڀرائي ڪندڙ ڪي سنڌي بزرگ سجاڳ ٿيا. هو هندو اديبن جون خالي ڪيل ادبي ۽ علمي جايون پرڻ لاءِ اٿيا. هونئن به ته انگريزن واري دور ۾، جيئن باب پهرئين ۾ بيان ڪيو ويو آهي، هندو اديبن ۽ شاعرن سان گڏ ڪيترائي مسلمان اديب ۽ شاعر به سنڌي علم ادب جي باغ جي آبياري ڪرڻ ۾ ساڻن همشريڪ هئا. جهونا مسلمان اديب ۽ عالم، جهڙوڪ: مرزا قليچ بيگ، فاضل شاهه، غلام محمد شاهه 'گدا'، 'ماتم'، 'ابوجهو'، 'سانگي' ۽ 'بلبل' ته انهيءَ دور ۾ ئي وفات ڪري چڪا هئا، پر احمد چاڳلا، آغا عبدالنبي، پير حسام الدين شاهه راشدي، پير علي محمد شاهه راشدي، عثمان علي انصاري، ڊاڪٽر دائود پوٽو، محمد صديق 'مسافر'، لطف الله 'بدوي'، خان بهادر ميمڻ، علي خان ابڙو، مولائي شيدائي، ۽ ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ اڃا پنهنجي ادبي جوانيءَ ۾ هئا. انگريزن جي زماني ۾ (١٩٣٥ع کان) ترقي پسنديءَ واريءَ تحريڪ سنڌ جي ڪيترن ئي نوجوان ليکڪن کي به متاثر ڪيو هو. انهن نوجوانن ۾ شيخ مبارڪ 'اياز'، سائينداد سولنگي، اياز قادري، شيخ عبدالستار، شيخ عبدالرزاق 'راز'، ۽ سرائي آميد علي خاص ليکڪ هئا. سرائي

اُميد عليءَ کان سواءِ باقي سڀئي، ورهاڱي کان پوءِ پنهنجي قلم کي تيز هلايو، ۽ جديد مطالعي ۽ فڪر سان، آزاديءَ جي ابتدائي زماني واري ادب کي سيراب ڪيو.

هن دور جي شروع ٿيڻ سان ئي علامہ آءِ . آءِ قاضي، ڊاڪٽر دائود پوٽي، پير حسام الدين راشدي، مرحوم عثمان علي انصاري، مولائي شيدائي، آغا تاج محمد، لطف الله بدوي، محمد صديق مسافر ۽ ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ جهڙن اعليٰ معيار وارن اديبن ۽ ڪن نوجوان ليکڪن ۽ شاعرن، سنڌي ادب، تاريخ، ثقافت ۽ تنقيد تي مقالا لکي، قوم جي سُتل جذبن کي جاڳائڻ، ۽ نوجوانن ۾ ادبي ذوق اُجاگر ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. هن وقت ڊاري ڪي ڪتاب شايع ٿيا، ۽ ساڳئي وقت ماهوار رسالا بہ نڪتا، جيڪي علمي ۽ ادبي بيداريءَ ۽ سنڌي قوم جي زنده هجڻ، ۽ پنهنجيءَ زبان جي بقا ۽ بچاءَ لاءِ جدوجهد جاري رکڻ جو ثبوت ڏين ٿا. انهن رسالن ۾ نئين زندگي، عام راهہ، آفتاب ۽ فردوس قابلِ ذڪر آهن. ڪتابن ۾ مولانا دين محمد وفائيءَ جو 'لطف اللطيف'، مرحوم غلام محمد شهوانيءَ جو مرتب ڪيل 'شاهہ جو رسالو ۽ 'ادبي اصول'، محترم آغا بدرالدين جو حج جو فلسفي ۽ سفر حجاز متعلق 'مسافر حجاز'، محترم ڪريم بخش چنا جو 'تاريخ تمدنِ اسلام'، محترم عبدالڪريم سنديلي جو 'وينجهار'، خان بهادر محمد صديق ميمڻ جي 'سنڌ جي ادبي تاريخ ڀاڱو ٢'، موسوي برادران جا 'ڪچ ڪوڏيون' 'سرهاڻ' ۽ 'سڳنڌ' خاص نمائنده ڪتاب آهن.

ساڳيءَ طرح هن وقت ڊاري ڪيترائي ڪتاب ترجمو بہ ٿيا. محترم محمد ابراهيم جويي جو 'ايميلي عرف تعليم'، روسي جي ڪتاب جو ترجمو، ساقي سجاوليءَ جو 'پيغمبر' خليل جبران جو ترجمو، ۽ قاضي عبدالحيّ 'سليم' هالائيءَ جا ڪتاب 'اسلام' ۽ 'رسول پاڪ' ڪافي اهميت وارا آهن. اهڙيءَ طرح افسانوي ادب ۾ بادام بيگم 'ناتوان' جو 'شڪستہ زندگي' ۽ محترم محمد عثمان ڏيپلائيءَ جا تاريخي ناول اياز قادري ۽ شيخ اياز جا افسانن جا مجموعا سنڌيءَ ٻولي جا مثالي ڪتاب آهن. بلڪل ساڳيءَ طرح سياست تي محترم جي-ايم- سيد

جو ڪتاب 'نئين سنڌ لاءِ جدوجهد' هڪ بهترين ڪتاب آهي. اهڙيءَ طرح ڊاڪٽر بلوچ جو 'ٻيلاڙين جا ٻول' بہ هڪ انمول ڪتاب آهي.

١٩٤٨ع ۾ سنڌي ادب لاءِ 'مرڪزي صلاحڪار بورڊ' جي نئين سر تشڪيل ٿي. هن اداري کي اڳتي هلي 'سنڌي ادبي بورڊ' جو نالو ڏنو ويو. هن ڏس ۾ جمعيت الشعراء سنڌ بہ وڏي خدمت ڪئي. هن اداري جي سهاري هيٺ لاڙڪاڻي، دادو ۽ هالا ۾ ادبي ڪانفرنسون ٿيون، جن سنڌ جي ماڻهن ۾ شعر و شاعريءَ جو چاهہ وڌيڪ جاڳايو.

١٩٤٩ع ۾ سنڌي ادبي انجمن حيدرآباد جو بنياد پيو. مقبول ٻُٽي هن انجمن جو روح روان هو. هيءَ پهرين ادبي انجمن هئي، ورهاڱي کان پوءِ سنڌي ٻوليءَ ۽ ادب جي مسئلي کي جيڪا هٿ ۾ ڪئي ميدان تي آئي هئي ۽ هن انجمن طرفان ادبي ريهاڻين جو سلسلو شروع ٿيو. هر هفتي ادبي ڪڏجاڻيون ڪندي هئي.

١٩٥١ع ۾ سنڌ يونيورسٽي حيدرآباد لڏي آئي. سنڌ يونيورسٽيءَ سڀ کان پهريون ڪم اهو ڪيو جو امتحانن ۾ سنڌي ۽ اردو زبانن ۾ جوابن لکڻ جي اجازت ڏني، ۽ اُن سان گڏ نون سنڌين لاءِ مئٽرڪ تائين سنڌي زبان سکڻ لازمي ڪئي. هن قدم تي آزاد طبيعت رکندڙ نوان سنڌي (مهاجر) تہ خوش ٿيا، پر ڪي سياسي مفاد رکندڙ موقعي شناس ظاهري طور تہ خاموش رهيا، پر اندروني طور هو انهيءَ تاڙ ۾ رهيا تہ ڪنهن بہ وقت غير سنڌيدانن تان لازمي سنڌي کي هٽارايو وڃي. هنن جي نہ فقط اها منشا هئي پر جيڪي اسڪول هندو ڇڏي ويا هئا، اُهي هٿ ڪري اُنهن ۾ اردو ذريعہ تعليم وارا ٻار داخل ڪرڻ لڳا ۽ سنڌي ذريعہ تعليم وارن ٻارن کي اهڙن اسڪولن ۾ داخلا ڏيڻ ممنوع هو. هنن پاڪستان ۾ اچي پاڻ کي سياسي، ثقافتي ۽ ٻڌ ٻوليءَ جي خيال کان اعليٰ ۽ اوچو سمجهيو. هنن جي اها دعوا هئي تہ پاڪستان اسلام ۽ اردو زبان جي نالي ۾ ٺهيو آهي، تنهنڪري ٻين زبانن جو مسئلو ڇيڙڻ پاڪستان ۽ اسلام سان دشمنيءَ جي برابر آهي.

ٿوري وقت کان پوءِ سنڌ جي سڄاڻ عالمن تاڙي ورتو تہ هي ماڻهو پاڻ کي اسان جا فاتح ۽ اسان کي مفتوح سمجهي، اسان ۾ ذهني

غلامي پيدا ڪرڻ لاءِ اردو ٻوليءَ کي اسلام، پاڪستان، ۽ قوميءَ جي نالي ۾ اسان تي زوريءَ مڙهڻ ۽ اسان جي مادري زبان کي هٽائڻ گهرن ٿا، ته جيئن اسان مان خوددي نڪري وڃي، خودداري ڳرتي وڃي ۽ اسين ذهني طرح سندن غلام بڻجي وڃون، پنهنجو امتيازي شان وڃائي ويهون.

ليڪن اسان جا بزرگ ۽ نوجوان سجاڳ هئا. هن دعوا لاءِ ماهوار نئين زندگيءَ رسالي جي ١٩٥١ع واري سال جا پرچا، دليل طور پيش ڪري سگهجن ٿا. فبروري ١٩٥١ع واري پرچي جي ايڊيٽوريل ۾، رسالي جو ايڊيٽر، مولانا عبدالواحد سنڌي لکي ٿو:

”اسان کي خوشي آهي ته سنڌي ادب ۾ هڪ هلچل پيدا ٿي چڪي آهي، سنڌي رسالن ’عام راهه‘ ’فردوس‘ ’آفتاب‘ ’منزل‘ وغيره اسان جي ڊڪ ڊوڙ ۾ اسان جا سنگتي آهن.

اپريل ١٩٥١ع واري پرچي ۾، مولانا عبدالواحد سنڌي صاحب لکيو آهي:

”رسالو نئين زندگي ڏينهون ڏينهن واڌاري ۽ ترقيءَ جي منزل ڏانهن وک وڌائي رهيو آهي. سنڌي ادب، تاريخ، تهذيب ۽ تمدن جي خير خواهن ’نئين زندگيءَ جي مقصد کي سمجهي ورتو آهي.

اسان کي گهڻي قدر خوشي ۽ مسرت آهي ته ڏينهون ڏينهن نوجوانن جو ڌيان پنهنجي ادبي خدمتگوار ڏانهن وڌي رهيو آهي. ڪيترا نوجوان آهن، جو پنهنجي ادبي شاهڪارن سان رسالي جي صفحن کي آراسته ڪري رهيا آهن. اداره نئين زندگيءَ جي نزديڪ اهو چوڻ غلط ثابت ٿي چڪو آهي ته ’سنڌي نوجوانن ۾ غفلت، لاپرواهي ۽ سستي آهي.‘ اسان جو هڪ سال جو تجربو ٻڌائي ٿو ته سنڌي نوجوان بيدار آهن، ۽ انهن ۾ نه ڪا غفلت آهي ۽ نه ڪا لاپرواهي هو وڏا همدرد، مخلص ۽ مستعد آهن.“

مولانا صاحب جون ١٩٥١ع ۾ لکي ٿو:

”قومن جي زنده هجڻ جو اندازو سندن زبان ۽ ادب جي

ٿي سگھيو آهي. قوم لاءِ جن عناصر جو وجود
مور ڪيو وڃيٿو، انهن مان هڪ مکيه عنصر
ب آهي. دنيا جي قومن جي ترقيءَ جي تاريخ
ري نظر وجهڻ سان اسان جي هن دعوا جي ثابتي
سگهندي.

برصغير هند جي ورهاڱي بعد اسان ڪي ميٺا ڏنا ويا ٿي
تہ اسان پنهنجي ادب لاءِ ڪجهہ ڪين ڪيو آهي. پاڪستان
ڪان اڳ سنڌي ادب ڪهڙيءَ حالت ۾ ۽ ڪيئن هو، ان
متعلق ٻہ چار ڪتاب ڇپجي چڪا آهن."

مٿي عرض ڪيو ويو آهي تہ آزاديءَ کي اجا ڪجهہ عرصو
ٿي نہ گذريو هو تہ سنڌي زبان ۽ ادب کي ختم ڪرڻ لاءِ ڪجهہ ۾ سٿون
سٽجڻ لڳيون، ۽ منصوبا ٺهڻ لڳا. انهن منصوبن جو ڪجهو رهڻ،
سڄاڳ قوم لاءِ ناممڪن هو. آگسٽ ١٩٥١ع ۾، نئين زندگيءَ
جي ايڊيٽر صاحب انهيءَ منصوبي جو بيان هنن لفظن ۾ ڪيو آهي:

"پاڪستان جي وجود ۾ اچڻ کان پوءِ، خود پاڪستان
لاءِ زبان جو مسئلو پيدا ٿي پيو. انگريزي ۽ اردوءَ جي
وچ ۾ ڪشمڪش هلڻ لڳي، ۽ نيٺ اردوءَ کي سرڪاري
۽ تعليمي زبان تسليم ڪيو ويو. سنڌ جو پر ڳڻو، پاڪستاني
مرڪز کي ٻين سڀني کان وڌيڪ ويجهو هو، سو زبان
جي انهيءَ ڪشمڪش کان هي صوبو وڌيڪ متاثر ٿيو،
۽ هاڻي سنڌ جي هر هڪ ڳوٺ ۽ شهر ۾ سنڌيءَ لاءِ هڪ
جذبو نظر اچڻ لڳو آهي."

نئين زندگي رسالي جي ايڊيٽر جي لفظن مان بلڪل ظاهر
ٿو ٿئي تہ سنڌي قوم مست، غافل، ڪاهل يا اڻڄاڻ هرگز نہ آهي،
هن پنهنجن مسئلن تي نہ فقط ويهين صديءَ ۾ سوچيو آهي، پر انين
صديءَ جي اوائلي دور وارن عرب سياحن جي احوالن مان بہ ظاهر
آهي تہ سنڌي عوام پنهنجي مادري زبان جي مقابلي ۾ ٻيءَ ڪنهن بہ
زبان کي قبول ڪرڻ وارا نہ هئا. عربي ٻولي جيتوڻيڪ اسان جي
مذهبي زبان آهي، جا سنڌ ۾ اسلام جهڙي مڪمل ۽ وسيع مذهب

سان گڏ سنڌ ۾ آئي هئي، پر سنڌ جي ماڻهن، پنهنجي روزمره جي ڪاروبار لاءِ سنڌي زبان کي ترجيح ڏيئي، پنهنجو وسيلو بنايو؛ ايتريقدر جو خود عرب واپارين، عالمن ۽ مبلغن کي لازمي طور سنڌي زبان سکڻي پيئي. عربي زبان ڪجهه وقت هلي، پر نيٺ مدرسن ۾ بہ ذريعہ تعليم لاءِ عربي زبان جي جاءِ سنڌي زبان ورتي. ساڳي حالت فارسي زبان سان بہ ٿي. اٺ سو سال فارسي ٻولي سرڪاري ۽ دفتري زبان رهي، پر تنهن هوندي بہ اها صرف سرڪاري دفترن تائين ئي محدود رهي، ۽ عوام جي دلين کي موهي، ڏيهي زبان جي جاءِ وٺي نہ سگهي.

١٩٥٥ع ۾ مغربي پاڪستان جي سڀني صوبن کي ملائي وحدت مغربي پاڪستان (One unit) ناهڻ کان اڳ تائين، سنڌي زبان کي پنهنجيءَ صوبائي حڪومت ۽ سنڌيدان عوام، ٻنهي جي سرپرستي حاصل هئي. انهيءَ سبب جي ڪري اهو ئي دور سنڌي زبان ۽ ادب جي ترقيءَ جو سچو پچو بنيادي دور آهي. هڪ پاسي حڪومت کي خيال آيو تہ سنڌي زبان ۽ آن ۾ پيدا ٿيندڙ ادب جي ترقي ٿئي، تہ ٻئي پاسي عوام محسوس ڪيو تہ تهذيب ۽ تمدن جو قيام ۽ بقا، صحيح ۽ صحتمند ادب کانسواءِ ناممڪن آهي، ۽ انهيءَ ڪري ٻنهي جي طرفان قديم ۽ ڪلاسيڪي ادب جي زنده ڪرڻ، ۽ جديد ادب جي پيدا ڪرڻ لاءِ ڪوششون ٿيون ۽ تعليمي ادارن لاءِ نوان ڪتاب لکرايا ويا.

ساڳئي وقت سنڌ يونيورسٽيءَ طرفان بي-اي، بي-اي (آنرز) ۽ ايم-اي (سنڌي) لاءِ سنڌيءَ جي نصاب لاءِ معياري ڪتابن جي تلاش ٿي. سنڌ صوبي جي حڪومت بهترين تصنيف لاءِ انعامن ۽ معاوضن ڏيڻ جو سلسلو شروع ڪيو. انهن سڀني تحريڪن ڪري ١٩٤٧ع کان ١٩٥١ع تائين يعني چئن سالن جي عرصي ۾، سنڌي زبان ۽ ادب جي ترقيءَ ۽ بقا لاءِ ڪيترائي ادبي مرڪز ۽ انجمنون ٺهيون، جن ڪيترائي قيمتي ڪتاب ڇپرائي پڌرا ڪيا. اهي ادبي مرڪز ۽ انجمنون ڪراچي، حيدرآباد، لاڙڪاڻي، شڪارپور، هالا ۽ ٽنڊي محمد خان ۾ قائم ڪيا ويا، جتي تخليقي ۽ تعميري ادب پيدا ڪرڻ لاءِ ڪوششون ٿيون. انهن ادبي مرڪزن ۽ انجمنن مان ڪي هي

هيون:

(i) **مهراڻ پبلشينگ ڪمپني ڪراچي** - هن اداري جو روح روان سنڌ جو مشهور مفڪر، اهل قلم ۽ سياسي رهنما محترم شيخ عبدالحميد سنڌي هو.

(ii) **سنڌي ادبي سوسائٽي ڪراچي** - هي ادارو ڊاڪٽر دائود پوٽي صاحب جي ڪوشش سان قائم ٿيو.

(iii) **سنڌ سرڪار طرفان مقرر ڪيل ڪاميٽي** - هن اداري کي سنڌ سرڪار هڪ لک رپيا گرانٽ طور ڏنا، انهيءَ لاءِ ته اها رقم سنڌي ادب ۽ زبان جي ترقيءَ لاءِ خرچ ڪيا وڃن.

(iv) **سنڌي سڌار سوسائٽي لاڙڪاڻو** - هن سوسائٽيءَ جي سهاري هيٺ 'اديب سنڌ' رسالو نڪرڻ لڳو، جنهن ۾ ادب ۽ شعر تي معلوماتي ۽ تنقيدي مضمون شايع ٿيندا هئا. فون اديبن کي هن رسالي گهڻو همٿايو.

انهن ۽ ٻين ادارن طرفان ١٩٤٧ع کان آگسٽ ١٩٥١ع تائين ڪل ٥٧ کن ڪتاب ڇپجي ظاهر ٿيا، جيڪي ادبي، تنقيدي، تعليمي، سياست، تاريخ، سيرت، سوانح، درسي، نظم، ناول، ناٽڪ، سير و سفر، انشاء، اخلاقيات، مذهبيات ۽ ڪهاڻين تي مشتمل هئا.

١٩٥٣ع ۾ سنڌ يونيورسٽيءَ ۾ ٻين شعبن سان گڏ سنڌي شعبو به شروع ڪيو ويو. سنڌ يونيورسٽيءَ جي هن قدم سنڌي جي زبان اهميت کي هيڪاري وڌايو. سنڌي زبان هاڻ پوسٽ گرئجوئيٽ سطح تائين پڙهائجڻ لڳي. هونئن به ته سنڌي ادب ۾ ڪا کوٽ ڪانه هئي ، تنهنڪري ايم - اي جي نصاب مقرر ڪرڻ مهل سنڌي زبان جي ماهرن کي ڪابه اٽڪ يا رڪاوٽ ڪانه ٿي.

هي ئي زمانو هو جڏهن حيدرآباد شهر ۾ 'سٽي ڪاليج' شروع ٿيو. هن ئي زماني ۾ سيد ميران محمد شاهه مرحوم، آغا تاج محمد مرحوم ۽ محترم جي- ايم سيد جي ڪوشش سان سنڌ جي سدا حيات شاعر ۽ سنڌين جي دنوي ۽ روحاني رهنما شاهه عبداللطيف ڀٽائيءَ جي درگاهه تي، سنڌي ادبي ڪانفرنس ۽ لطيف جي ڪلام ۽ راڳ جي

ساليانې محفل جي شروعات ٿي. هن ئي زماني ۾ ”شاهه لطيف يادگار ڪائونسل“ جو پايو وڌو ويو. جيتوڻيڪ هن سلسلي جو بنياد ۱۹۴۲ ۾ ڪراچيءَ ۾ پيو هو، جنهن ۾ ڪيترن ئي هندو بزرگن دلچسپي ورتي . پر هن سال محترم جي-ايم سيد ۽ ميران محمد شاهه مرحوم جي ذاتي دلچسپيءَ سبب يادگار ڪائونسل طرفان سڏايل ڪانفرنس ۾ جيڪي مقالا پڙهيا ويندا هئا، تن نوجوانن ۾ لطيف جي ڪلام جي مطالعي جو چاهه جاڳايو. ساڳئي وقت هنن ڪانفرنسن ۾ راڳ جي محفل به ٿيندي هئي، جنهن ڪري لطيف جو ڪلام هاڻ عام محفلن ۾ ڳائجڻ لڳو، انهيءَ ڪري راڳيندڙ جي همت افزائي ٿي. انهن ڪانفرنسن ۾ جيڪي بزرگ شرڪت ڪندا هئا، انهن ۾ مخدوم محمد زمان صاحب ’طالب المولا‘، محترم مولائي شيدائي، مولانا غلام محمد ’گرامي‘، آغا تاج محمد، امير ’بخش امير‘، علي محمد خالدي، ڊاڪٽر اسد الله شاهه حسيني ۽ سيد احسن الهاشمي، خاص خاص هئا.

هن وقت ڌاري حيدرآباد جي راما بڪ ڊيپو، آزاد بڪ ڊيپو، ايجوڪيشنل بڪ ڊيپو، آر-ايچ احمد بردرز، يوسف برادرز ۽ ڪراچيءَ جي بشير احمد اينڊ سنز جهونا مارڪيٽ، عباسي ڪتب خانہ ڪراچيءَ طرفان سنڌي زبان ۾ ڪيترائي ڪتاب ڇپايا ويا. اهڙيءَ طرح هن نئي دور ۾ ٻارن جي ادب طرف به ڌيان ڏنو ويو. اردو اڪيڊيمي سنڌ، ڪراچيءَ، طرفان ’اسلامي تاريخ جون سچيون ڪهاڻيون‘ ڇپايون ويئيون.

هن دور ۾ فردوس پبليڪيشن هالا به پاڻ موکيو، حاصل مطلب تہ ۱۹۵۲ع کان ۱۹۵۴ع واري عرصي تائين ڪافي ڪتاب نڪتا.

۱۹۵۴ع ۾ سنڌ ڪاليج حيدرآباد طرفان سنڌ جي تاريخ ۾ پهريون دفعو آل پاڪستان سنڌي مباحثي جي شروعات ڪئي ويئي. هن مباحثي ۾ شرڪت ڪرڻ لاءِ مغربي پاڪستان ۾ سڀني ڪاليجن کي دعوت ڏني ويئي. سنڌ ڪاليج جي انهيءَ قدم حيدرآباد، ڪراچي ۽ سنڌ جي ٻين شهرن ۾ اردوءَ سان گڏ سنڌي مباحثن ڪرائڻ جو بندوبست

ڪيو. هنن مباحثن سنڌي شاگردن ۾ تقرير ڪرڻ جو چاهه پيدا ڪيو. ڪيترائي سٺا سٺا مقرر پيدا ٿيا.

ساڳيءَ طرح هن نئي دور ۾ سنڌي ڊراما اسٽيج تي ڪيا ويا. گورنمينٽ گرلز ڪاليج حيدرآباد ۽ گورنمينٽ بوائز ڪاليج حيدرآباد هن ڏس ۾ اڳرا هئا. هن نئين تحريڪ سنڌي شاگردن ۾ نوان نوان رجحان پيدا ڪيا. هو سنڌي ڊرامن کان خاص طور متاثر ٿيا، تنهنڪري هنن ۾ جديد ادب پڙهڻ جو شوق جاڳيو ۽ منجهن سنڌي زبان ۽ سنڌيت جي لاءِ چاهه پيدا ٿيو. انهيءَ جو اثر اهو ٿيو جو نصاب ۾ تبديلي آندي ويئي. اڳي ملڪ سرفراز يا جان عالم ۽ انجمن آرا جهڙا قصا نصاب تي رکيل هوندا هئا، جن ۾ جنن پرين جا دلچسپ داستان پڙهڻا پوندا هئا، هنن ڪتابن ۾ روزانه زندگيءَ جي مسئلن بابت ڪا خاص چيز ڪانه هوندي هئي. پر هاڻ نظم خواهه نثر ۾ زندگيءَ جي مسئلن سان واسطو رکندڙ جديد ادب جا به ڪي ڪتاب آندا ويا، مثال طور پمپائيءَ جو ’غريبن جو وارثو.‘ هن نئي دور ۾ نصاب تي رکيو ويو. سنڌيت ۽ سنڌي ثقافت جي مطالعي لاءِ سير ڪوهستان جهڙا ڪتاب نصاب تي رکيا ويا، ۽ تعليم جي انقلابي نظرين کان واقف ٿيڻ لاءِ ’ايميلي عرف تعليم‘ جهڙا ڪتاب مقرر ڪيا ويا.

سٽي ڪاليج هڪ ٻيو نئون قدم اهو کنيو، جو ڪاليج ۾ ’سنڌي ادبي مجلس‘ قائم ٿي، ۽ اُن جي طرفان شاهه لطيف جي ورسي ملهائڻ جي شروعات ڪئي ويئي، جنهن تي سنڌ جي سڀني ڪاليجن به ائين ئي ڪيو. سٽي ڪاليج جي انهن ورسين ۾ ريڊيو پاڪستان جو مشهور ڳائڻو عبدالغفور ۽ بينون وڄائيندڙ خميسو خان عوام جي سامهون آيا. انهن مجلسن ۾ مخدوم محمد زمان ’طالب المولي‘ آغا تاج محمد، سيد ميران محمد شاهه، بيگم زينت چنا صدارت ڪري چڪا هئا. مصري فقير ۽ حسين بخش خادم به هن ورسيءَ ۾ حاضري ڀريندا هئا. مائي ساران ماڻهن کي پنهنجي آلاپ سان موهيندي هئي.

سٽي ڪاليج موسيقيءَ جي چٽاڀيٽيءَ جي به شروعات ڪئي، انهن چٽاڀيٽين روبينا جهڙيون ڳائڻيون سنڌين کي ڏنيون.

١٧- ٨- ١٩٥٥ تي حيدرآباد ۾ ريڊيو پاڪستان قائم ٿيو.

هونئن ته ريڊيو پاڪستان ڪراچيءَ تان سنڌي ۾ راڳ جو پروگرام نشر ٿيندو هو، مگر سنڌي ٻوليءَ جي جيڪا خدمت ريڊيو حيدرآباد ڪئي آهي، سا هميشه ياد رهندي. هن ريڊيو نوان نوان فنڪار، نوان نوان ڳائڻا، ۽ نوان نوان مقرر پيدا ڪيا آهن. هن ريڊيو سنڌين کي سنڌي راڳن ٻڌڻ جو نئين سر شوق ڏياريو. ابراهيم جا سريلا آلاپ، جمن جون نئيون ڌنون، مصري خان جماليءَ جون بينون ۽ شاهه محمد نابينيءَ جا لهرا سنڌين کي پنهنجي فن جي اهميت جتائي آهي. انهيءَ ڪري هاڻ ٻوڌن ۾ اردو ڳانن ۽ راڳن جي بدران سنڌي سنگيت کي وڏيڪ پسند ڪيو پيو وڃي. (هلندڙ)

هن مضمون جو پهريون باب 'نئين زندگي' مخزن ۾ ڇپيو هو.

ورهاڱي کان اڳ جو هڪ اڻ لڀ ڪتاب

اڻ وسرندڙ ڪهاڻيون

(ريگستاني ڦول)

ورهاڱي کان اڳ جي تيرهن مشهور ڪهاڻيڪارن جون ۱۳ اڻ وسرندڙ ڪهاڻيون

ٽه رنگو ٽائيٽل صفحا هڪ سؤ ٻارنهن قيمت ڏيڍ رپيو

ڪنهن به ايجنٽ کان وٺو يا اسانکان گهرايو

سوڀي پبليڪيشن

الهندو ڪڇو، حيدرآباد، سنڌ

پرک

> اهڙو اديب جيڪو تنقيد نه سهي سگهي، اهڙو زنده نه رهي سگهندو ۽ نه ئي اڳيان وڌي سگهندو. تنقيد ڪندڙ جو مرتبو تمام گهڻو بلند آهي، جيڪر هو ايمانداريءَ سان تنقيد ڪري.

رهبر ڊائجسٽ، ايڊيٽر: عابد لغاري، سائيز: $\frac{20X30}{5}$، صفحا: ۱۵۲ پنو: اخباري، قيمت: ۰۰-۲ رپيا، تاريخ اشاعت: جنوري ۱۹۷۳ع، ڇپائيندڙ: رهبر پبلڪيشن، حيدرآباد، سنڌ.

ڪنين، ٻچڙين، گندين، ڀوائتين تصويرن سان سينگاريل **رهبر ڊائجسٽ** جو هيءُ سال ڇوٿين جو پهريون پرچو آهي. انهيءَ پرچي ۾ پڙهندڙن کي ڪٿي اڇا، ڪٿي پيلا ۽ ڪٿي ساوا ڪاغذ ڏسڻ ۾ ايندا، بلڪل ائين، جيئن مودودي جماعت جا ڇاڙتا، ڪڏهين کهڙا بيان ڏيندا آهن، ۽ ڪڏهن کهڙا.

رهبر ڊائجسٽ ۾ اتفاق سان ئي ڪو ڇاتل سڃاتل ليکڪ نظر ايندو، نه ته هن ۾ ڪو ڇڱو ليکڪ خاص ڪري ترقي پسند ليکڪ جي ڪابه لکت هن پرچي ۾ نظر نه ايندي، نه هن ۾ شيخ اياز، تنوير، نياز امداد ۽ قمر شهباز جا شعر ڇپيا آهي نه ئي آغا سليم، امر جليل، نسيم احمد کرل ۽ غلام نبي مغل جون ڪهاڻيون، ڇاڪاڻ ته رهبر ڊائجسٽ مودودي جماعت جو ڇاڙتو رسالو آهي. انهيءَ ۾ گهڻو ڪري رکيو آهي ليکڪ نظر ايندا، جن وقت به وقت اياز ۽ ٻين ترقي پسند ليکڪن لاءِ ڪفر جون فتوائون ڏنيون هيون، ۽ کين ڀارت جو ايجنٽ سڏيو. اهي آهي ئي آهن جن جيئي سنڌ کي جئي سنڌ ۾ قيرايو آهي. سدائين سنڌ جي خلاف ڪات کهاڙا کنيا آهن. ۽ اڄ جڏهن ون يونٽ ٽٽي پيو، جيئي سنڌ جو نالو امر ٿي ويو، اياز کي سنڌ جي عوام پنهنجو عظيم شاعر مڃي ورتو ته اهي به سنڌيءَ ۾ رسالا ڪڍي، ٻن ٽن سنڌي مسئلن جي آڙ وٺي، اسانجي رهبر ٿيڻ جي ڪوشش ۾ مصروف ٿي ويا. پر پنهجي آقا مودودي ۽ جسارات اخبار جي هدايت تي مضمونن ۽ ۽ ايڊيٽوريل ۾ اهڙو مواد به ڏيندا رهنتا، جن سان سنڌ ۾ تفرقو ڦهلجي

سگهي. اهڙيءَ هڪ ڪوشش رهبر ڊائجسٽ ۾ ٽي مهينا اڳ به ڪئي هئي، ۽ پنهنجي ايڊيٽوريل ۾ ٽر جي سنڌي هندن خلاف لکيو هئائين. پر اهڙو ماحول نه ڏسي وري انهيءَ تان ڦرڻي ڪاڏائين. اِهي اسلام جا نام نهاد ٺيڪدار، آمريڪي ايجنٽ، سرمائيدار جا پڇ لٽڪائو. اِهي سوشلزم ۽ ڪميونزم جي سخت خلاف آهن، اِهي چين ۽ روس جا دشمن آهن، پر پنهنجي مفاد ڪارڻ اڄڪلهه مائوزي تنگ ۽ چين جي حمايت ۾ نعرا هڻي اِهو ٿا ثابت ڪرڻ گهرن ته ترقيءَ پسند ليکڪ ته چين ۽ مائوجا دشمن آهي، ۽ اِهي چين ۽ مائو جا سڄڻ آهن. رسول بخش پيلجي جو شمار سنڌ جي وڏن ليکڪن ۾ ٿئي ٿو ۽ سندس خيال سوشلسٽ آهن. ۽ سوشلسٽ نظريات جي صحيح ڄاڻ خاطر هن مائوزي تنگ ڪتاب به سنڌيءَ ۾ ترجمو ڪيو، جيڪو هڪ سٺو ڪتاب آهي. پر رهبر ڊائجسٽ رڳو پڙهندڙ کي غلط تاثر ڏيڻ لاءِ، انهيءَ ڪتاب تي غلط رنگ ۾ تبصرو ڪري رهيو آهي، ته جيئن پڙهندڙن جو اميج (Immage) خراب ڪجي، پر شايد رهبر ڊائجسٽ وارن کي اِها خبر ڪانهي ته سنڌ جو پڙهيل لکيل عوام ۽ سنڌ جو هر سڄڻ، مودودي جماعت کان نفرت ڪري ٿو، سندن انهن ڪريل حرڪت جو اثر اُنهن تي ڪونه ٿيندو.

پنهنجي نظريئي ۽ اصول مطابق، ڪجهه وقت اڳ رهبر ڊائجسٽ مشهور ليکڪ الطاف شيخ جي هڪ طويل سفرنامي کي ڪٽي، فقط اُهو ٽڪر ڇاپيو، جنهن ۾ الطاف هڪ هندو گهراڻي جي شڪايت ڪئي هئي، جيتوڻيڪ الطاف جي گهڻن ئي سفرنامن ۾ سنڌي هندن جي تعريف ۽ سنڌ لاءِ محبت جو ذڪر ڪيل آهي. جنوريءَ واري پرچي ۾ الطاف جي احتجاج تي ايڊيٽر صاحب لکيو آهي ته: 'الطاف شيخ جو ڪتاب شايع ٿي ويو هو، ۽ اِهو مضمون (جنهنجو آپريشن ڪيو ويو) به انهيءَ ۾ شامل هو، تنهنڪري اسان اهو ٽڪر ڪڍي شايع ڪيو.' اسين ايڊيٽر صاحب کان پڇون ٿا ته سڄي مضمون مان اوهان فقط اِهو ٽڪر ئي ڇو منتخب ڪيو؟

ٿورو وقت اڳ ڪن سنڌي ڪتابي سلسلن ۽ رسالن کي ماهوار سهڻيءَ جي باري ۾ غلطفهمي ٿي پئي، ۽ انهن سهڻيءَ جي خلاف

لکيو. پرسھڻيءَ انھن جي خلاف ڪجھہ بہ نہ لکيو، ڇاڪاڻ تہ اسانکي خبر ھئي تہ اِھو سڀ ڪجھہ غلط فھميءَ ۾ ٿيو آھي. اسانکي انھن سيني ڪتابي سلسلن ۽ رسالن لاءِ عزت آھي، ڇاڪاڻ تہ آھي محب وطن آھن. پر چوندا آھن تہ، 'لڙ ۾ ڪانوَ ڪي مزو.' جھڙيءَ ريت ڪنھن بہ جماعت ۾، جيڪڏھن ڪنھنکي پنھنجي جماعت سان رنجش ٿي پوندي آھي، تہ مودودي جماعت يڪدم ھڪ جو پاس ڪٽي جيھڙي ڪي واڌئيندي آھي، ۽ ڪوشش ھوندي اٿس تہ پاڻ ۾ نہ ٺھن. مثال طور – پيپلز پارٽي ۽ عبدالحميد جتوئي. تھڙيءَ ريت مودوديءَ جي ڇاڙتي رسالي رھبر ڊائجسٽ بہ ڪيو. جڏھن ٻين رسالن سھڻيءَ تي لکي بس ڪيو، تہ انھيءَ بہ موقعي مان فائدو وٺي سھڻي جي خلاف لکيو.

پر اسين فقط اھو چونداسين – رھبر ڊائجسٽ مودودي جو 'ڇاڙتو رسالو' آھي. ۽ مودودي پارٽي سنڌ جي دشمن جماعت آھي.

– طارق اشرف

شاديءَ جا ڳجھہ

ھڪ معلوماتي ڪتاب

جنھنجي پڙھڻ سان گھرو زندگي خوشگوار گذرندي، اھو ڪارائتو ڪتاب ھڪ عرصي کان اڻلڀ ھو، ھاڻ وڌيڪ اضافي ۽ ڪارائتين تصويرن سان **مارچ تاري شايع ٿي ويندو.**

ونڊرز ٽائيٽل، صفحا اٽڪل ٻي سوَ، قيمت پنج رپيا

جواڻ جماڻ پبليڪيشن

معرفت سھڻي پبليڪيشن

الھندو ڪچو، حيدرآباد، سنڌ

تنقيد ۽ رايا

مان اوهانجي هن حق لاءِ سدائين وڙهندس،
ته اوهين مون سان اختلاف راءِ ڪري سگهو.
— والتيئر.

■ 'سهڻي' جي خاص نمبر (١) ۾، منهنجي باري ۾ ٻه غلطيون ڪيون ويون آهن: صفحي ١٦ تي ڇاپيو ويو آهي ته منهنجي پهرئين ڪهاڻي 'سندو' مخزن ۾ شايع ٿي هئي. حقيقت ۾ منهنجي پهرين ڪهاڻي 'مهراڻ' رسالي (٤٦) ۾ ڇپي هئي. ■ ٻيو، صفحي ١٥٣، تي مسٽر قاضي خادم، منهنجي جنهن ڪهاڻيءَ جو ذڪر ڪيو آهي، اها 'نه گهر جو، نه گهاٽ جو' آهي، 'پٿر تي ليڪو' نه، جيئن هن مضمون ۾ لکيو ويو آهي. اميد ته توهين پڙهندڙن جو هن درستيءَ طرف توجهه ڇڪائيندا. مهرباني.

— نجم عباسي، حيدرآباد، سنڌ.

■ ڊسمبر جي سهڻيءَ ۾ منهنجو مضمون تنقيد يا تخليق، ڇپيو هو، تنهن جي آخر ۾ ڪتابن ۽ مضمونن جا نالا ڏنل هئا مگر شايد وساري ويئا آهيو. مهرباني ڪري اهي نالا هاڻي ڏئي ڇڏيندا. آءٌ اوهانکي اهي نالا ڏيان ٿو. (١) ڪرافٽ آف فڪشن- پرسي ليوباڪ (٢) ميڪنگ آف لٽريچر - اسڪاٽ جيمس (٣) لٽريچر اينڊ ڪرٽسزم - ايچ - ڪومبس (٤) پرئڪٽيڪل ڪرٽسزم- رچرڊس (٥) ڪاروان ادب- ڊاڪٽر وحيد (٦) ادب اور تنقيد- ڊاڪٽر سلام سنديلوي. انکانسواءِ ڊاڪٽر احسن فاروقي، مجنون گورکپوري ۽ ٻين اديبن جا مضمون.

— قاضي خادم، حيدرآباد، سنڌ.

■ امر جليل جي ڪهاڻي 'سرد لاش جو سفر' ڪنڊڪوٽ ۾ ٦ سيپٽمبر جو عڪس سچو ۽ حقيقي آهي. مان ڪهڙا، موتين، هيرن جهڙا لفظ دل ۽ دماغ کي چيري ڪيدان جو اُنهن جي سالها بنايان ۽ 'امر' جي ڳلي ۾ هار ڪري وجهان. هن فرشتي جي ساراهه لاءِ الفاظ ڪونئا ملن. امر جليل پوري پوري ڏک ڀري ترجماني ڪئي آهي.

امر جليل جي هيءَ ڪهاڻي، اهي مودودي جا چاڙتا، ڪڙ، چابي ۽ ڪجي چاپ مُلا پڙهي به نه پڏا ته پوءِ آهي انسان نه پر حيوان جي مثل آهن. سهڻي نئين سال جي لاءِ دابي واڌايون ڪٺي آئي آهي، ۽ شل هن سال به اونده ۾ مشعل ثابت ٿئي. پنهنجي طرفان ۾ طارق صاحب هميشه سهڻي ۾ هڪ نئون سج اُپاريندو آهي، جنهنجي گرمي ۽ روشني سنڌي ملهار لاءِ 'سهڻي جي سوغات' هوندي آهي. آغا سليم جي ڪهاڻي زبردست آهي ۽ قابل تعريف آهي ۽ جڏهن جهان آرا سومرو جي ڪهاڻي 'آئي منڌ ملهار جي' پڙهيم ته خوشيءَ جا ڳوڙها ڳڙي آيا ۽ سچ پچ ته دل ۾ سڪون جي لهر دوڙي آئي ته اسانجي سنڌين عورتن ۾ اهڙيون به عورتون آهن جو ايڏيون زبردست ڪهاڻيون لکي سگهن ٿيون ۽ لکي ٻين عورتن ليڪن کي رشڪ جو تحفو بخشين ٿيون. سومرو صاحبه، منهنجون ۾ ٻيئرن جون دلي مبارڪون قبول ڪندا. غلام نبي مغل، نجم عباسي ۽ عبدالجبار جوڻيجي جون ڪهاڻيون تمام سٺيون آهن ۽ پڙهيءَ تان لڳل ماڻهن لاءِ هڪ وسيع راهه جو آئينو عطا ڪن ٿيون. شعرن جو حصو به قابل تعريف آهي، خاص ڪري شيخ اياز، قمر شهباز، امداد حسيني، سحر بلوچ ۽ ملڪ نديم جا شعر دل جي دريءَ ۾ سانڍڻ جهڙا آهن.

— ڏياچ ڏاواڻي، ڪنڌڪوٽ.

سهڻي خاص نمبر جي ڀرين پرچي ته هانءَ ٺاري ڇڏيو. آمر جليل جو ڪنڌڪوٽ وارو لکيل واقعو پڙهي شرم کان ڪنڌ جهڪي ويو. خبر ناهي اسلام جي نالي ۾ اهي ظلم ڪيستائين قائم رهندا. آغا صاحب جي ناول جي آخري باب کي پڙهيم. سارنگ کي ماري ڇڻ آغا صاحب پڙهندڙن سان ويل ڪيو آهي. خبر ناهي، اهي سارنگ ڪيستائين ائين مرندا رهندا ۽ سڪينه جهڙيون سهاڳڻيون ڏهاڳڻ ڏريبيون رهنديون. سچ ته آغا سڄل سنڌين کي سجاڳ ٿيڻ جو پيغام ڏنو آهي. ادي جهان آرا سومرو جي لکيل ڪهاڻي پڙهيم. ڪهاڻي جي شروع کان آخر تائين ڪهاڻي ۾ ايترو ته تجسس هو، جو مان ته ڇڻ اعصابي مريض بنجي ويس. ڪهاڻي ختم ٿيڻ تائين مان

ڪيڏانھن به چري نه سگھيس. ڪھاڻي پڙھڻ ڪانپوءِ منھنجو ڪنڌ فخر کان اوچو ٿي ويو ته اسان سنڌين جا ليک ڪنھن به طرح اردو وارن کان گھٽ ڪين آھن. ■ غلام نبي مغل مختصر ٽوٽڪن ۾ چڱو ملھايو آھي. نجم صاحب جي ڪھاڻي به سٺي ھئي. شعر جي حصي ۾ شيخ اياز، قمر شھباز، تنوير ۽ انور پاڻ ملھايو.

— غلام رسول سرڪي، ڳوٺ سچل سرڪي، جيڪب آباد.

نئين سال جي نئين سوکڙي 'سھڻي' پڙھي. ھڪ طرف خوشي به ٿي ته مايوسي به. ھڪ سھڻي کي ٻن حصن ۾ ورھائي ٻه مختلف نمونا ڏنا آھن، سي پنھنجي نوعيت جا انوکا آھن. مايوسي انڪري ٿي، جو سھڻي جو ٻيو حصو واقعي 'فحاشي' جو نچوڙ آھي. اھڙين ڪھاڻين جو انتخاب ڪري اوھان: معياري ادب پيش ڪندڙ ڪي ميٽجڻ جي پوري ڪوشش ڪئي آھي. 'ٽڪل سُريت' ڪھاڻي ۾ اھڙا ته جذبات انگيز الفاظ استعمال ٿيل آھن جو دماغ ۽ دل تي برو اثر ڪن ٿا. اھڙيءَ طرح 'پنھنجا پرايا' پڻ ھڪ ذھن تي برو اثر ڇڏيندڙ ڪھاڻي ھئي. ائين ڇو ڪيو ويو؟ ڇا غدار جي ماءُ جھڙيون ڪھاڻيون موجود ڪونه ھيون جو اھڙين گندين ۽ واھيات ڪھاڻين جو انتخاب ڪري 'نارنگيون'، 'نانگ'، 'وچايل سوٽ ڪيس' 'ڏوھي' ۽ 'موت ڪانپوءِ' جھڙين اعليٰ ۽ منفرد حيثيت وارين ڪھاڻين کي ذھن مان ڪيڻ جي ڪوشش ڪئي آھي. ائين ڇو ڪيو ويو، انجي خبر ھڪ اوھانکي ٻيو اوھانجي صلاحڪارن کي. ■ 'ون يونٽ' جھڙيون ڪھاڻيون ھنن جي راھ ۾ وڏي رڪاوٽ آھن— گھٽ ۾ گھٽ ھاسٽل جي زندگي ايتري واھيات نه آھي، جيتري عبدالجبار جوڻيجي جي ون يونٽ ۾ ملي ٿي. ڇا اھڙين ڪھاڻين کي پڙھڻ ڪانپوءِ سنڌي والدين پنھنجي ڌيئرن کي آزاد ڇڏيندا؟ ■ غلام نبيءَ جون چار ڪھاڻيون واقعي چار لک لھن— ثاني آيا سنڌ ۾ پرپورٽوڪ ھئي. مختصر پر معنيٰ خيز— ھڪ نئين وک ھڪ نئون تجربو. ■ آغا سليم جي '۰۰ل جو دو ڪو' تمام گھڻي پسند آئي. 'سونھي ھجي ساڻ' روايتي از جي ڪھاڻي ھئي، جنھنکي محترم نجم عباسيءَ حادثات جي ريڪائن مان ڪيدي 'قومي' ريڪائن ۾ جڙڻ جي ڪوشش ڪئي

آهي. ’آئي مند ملهار‘ الائي چا هئي. ■ آفرين هجي آمر جليل جي
جگر کي، جنهن ظالمن جي کنڌ کي قلم جي نوڪ سان ڇيت
ڇيت ڪري وڌو. جيڪو ڪم نه ٿيئو هو اهو هن ڪري ڏيکار
’سرد لاش جو سفر‘ ظلم ۽ بربريت جي آتم ڪهاڻي هئي. آمر جليل
جي لکڻ جو مخصوص انداز اڻ ڏٺي، پر ڇيٽي ۽ طرح اهي منظر
آڪاري ڏيکاريا جيڪي عالمگير جي مذهب جي پوئلڳن کيا. تاهم اهو
برداشت کان ٻاهر آهي ته آمر جليل جي هربار ’ قرآن شريف‘ تي
ٽوڪ مناسب نه هئي. ■ ’ پس منظر‘ تمام سٺو ۽ جامع مضمون
هو. پنهنجي طرفان ۾ هن پيري اوهان کيرون لهڻيون، واقعي مودوديت
ملڪ جي لاءِ وڏي رڪاوٽ آهي. اسانکي هن ڏينهن جو انتظار آهي
ته: ڪڏهن ٿو ’ناصر‘ جهڙو مانجهي مرد پيدا ٿئي. ■ حصه نظم ۾ شيخ
اياز ڪانسواءِ امداد حسيني، انور، قمر شهباز ۽ خاڪي جويو جون
شيون تمام بهترين ۽ موقع محل جي لحاظ کان سٺيون هيون. خاص
نمبر ۾ ديس ديس جي شاعرن ۾ تنوير جو شعر پڻ مهلاٿتو آهي. ترڪي
۽ چيني شعر وزنائتا هئا. ■ طارق پاءُ، ڪيڏو نه سٺو ٿئي جو اوهان
هر مهيني سهڻيءَ کي عنواني تصويرن ۽ سنهين هٿنبنگن سان
سنواريو.

— سيما ممتاز عباسي، لاڙڪاڻو.

هن مهيني جي ’سهڻي‘ (خاص نمبر) نظر مان گذريو. ترجما
(ٻئي حصي ۾) چونڊ هئا ۽ کين سنڌي لباس موزون طريقي سان
سان پهرايو ويو هو. ■ سنڌ جي ڏتڙيل قوم جي هڪ فرد جي
حيثيت ۾ اوهان گهڻو ڪجهه ڪري رهيا آهيو. ادارين ۾ اوهان
هيل تائين پاڻ ملهايو آهي. ان لاءِ سنڌي اوهانجا ٿورائتا رهندا.
امر جليل تحرير جو ساحر آهي. سندس لکڻي پڙهندڙن تي عجيب .
عالم طاري ڪيو ڇڏي ۽ پڙهندڙ لکڻيءَ جي چار منجهه اٽڪ
پوي. ڪيس ڦٿڪڻ به وسريو وڃي. اها هڪ عظيم قوت آهي. ه
به تحرير جي جادوءَ کان ڪير منڪر ٿيندو، راءِ عام کي تسخير
۾ تحرير جي قوت وڏو ڪم ٿي ڪري، يا ڪٿي ائين ڇنجي
عوام جي مشتعل جذبات کي سرد ڪري سگهي ٿي،

جذبات کي نمايان، ۽ جهڙو نظريو، تحرير جو آقا عوام تي مڙهڻ چاهي مڙهي سگهي ٿو ۽ پنهنجي ان خوبيءَ کان امرجليل بخوبي واقف آهي، انجو مثال هن شماري ۾ سندس ڪهاڻي 'سرد لاش جو سفر' آهي. ■ هيءَ ڪهاڻي ڪنڊڪوٽ ۾ ٿيل افسوسناڪ واقعي کان متاثر ٿي لکي وئي آهي، ۽ ان واقعي تي لکڻ هر اديب جو ادبي فرض هو— حيرت انتي اٿم ته امرجليل ان ڪهاڻي ۾ تعميري ڪم وٺڻ بجاءِ فقط لادينيت جو پرچار ڇو وڌيڪ ڪيو آهي— خير ايستائين ڳالهه رهجي اچي ها ته به ٺهيو، پر ڇوڏو ٿو پويم ته صاحب مذڪور پڙهندڙن کي به مذهب کان متنفر ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. انجو ثبوت سندس 'ضروري وضاحت' آهي. اها 'ضروري وضاحت' قاريءَ جي ذهن کي Trance ۾ آڻڻ لاءِ هڪ ٽرڪ آهي. مضبوط قوت ارادي‌ءَ جو مالڪ هجي جو ان چار مان بچي سگهي، نه ته ٽبي. ■ ڀلا اوهين هي ٻڌايو ته جيڪڏهن ڪو مولانا ڪا شرمناڪ حرڪت ڪري ته انجو قصوروار مذهب اسلام ڇو؟ — جيڪڏهن معاشري جا چند فرد بڇڙا ۽ ڪڏا ڪرتوت ڪن ته ذميوار پورو معاشرو ٿيندو ڇا؟ اهو ڪهڙو ذي شعور مڃيندو؟ دنيا ۾ ڪهڙو مذهب آهي، جو انهن حرڪتن کي پسنديده ٿو قرار ڏئي؟

— ڪريم بخش صديقي

■ جيڪي سنڌ. سهڻي جنوري ١٩٧٣ جو خاص نمبر پڙهيم. آمرجليل جي سچي ڪهاڻي 'سرد لاش جو سفر' پڙهڻ کانپوءِ طبيعت هڪدم بي‌چين ٿي ويئي. مٿو ڦرڻ لڳو. اکين ۾ لڙڪ اچي ويا. دل اُداس ۽ منجهڻ لڳي. خدا جو قسم 'آمر' رواجي انسان نه آهي. فرشتو آهي. هو نه هندو، نه مسلمان، نه سک، نه عيسائي، بلڪ انسانيت جو علمبردار آهي. هتي تنديءَ باڳي جو مظلوم عوام ته امرجليل کي ديوتا ڪري ٿا سمجهن. خاص ڪري اسان دراوڙن، اڻآرين ۽ مفتوح قومن جو ته ديوتا آهي. ڀلا ديوتا کي سگ ته ڪونه ٿيندا آهن. مظلوم ٿي ديوتائن کي پوڇيندا آهن. ڪو وقت ايندو جو امر، اياز، حيدر، سيد ۽ رزاق، ۽ ٻين سپوتن جون پوڄائون ٿينديون. سندن مورتيون دل جي

منڊرن، اوطاقن، دڪانن ۽ آفيسن ۾ لڳايون ويندين، ۽ سنڌ روزانا پاٽ پوڄا ٿيندي رهندي. 'سهڻي' جي ڪهڙي ساراهه ڪجي. 'سهڻي' ڪا بازاري يا واپاري رسالو ڪونهي. هو نه سچي قوم جي روح جي ترجماني ڪندڙ آواز آهي. اسانجو نه ساهه ۽ دلين جي ڌڙڪڻ آهي. مظلوم قومن جو آڌار ۽ آسرو آهي.

—ڀالومل موٽي، ٽنڊوباگو

سهڻي جو خاص نمبر (جنوري ٧٣) توهانجي هڪ ڪامياب ڪاوش آهي. ٻيئي خاص پرچا پنهنجي پنهنجي جاءِ تي سٺا آهن. پرچي نمبر هڪ جو سڀ مواد وڻندڙ آهي. امرجليل جي ڪهاڻي 'سرد لاش جو سفر' هڪ همت ڀريو قدم آهي. ظالمن جي ظلم جو پردو جنهن نموني ڀاءُ جليل صاحب چاڪ ڪيو آهي، واقعي قابل داد آهي. امرجليل نه فقط عظيم ڪهاڻيڪار پر هڪ وڏو حقيقت پسند قوم پرست به آهي. سنڌس عظمت ڪهاڻي نگاريءَ ۾ نه پر حقيقت کي کولي بيان ڪرڻ ۾ سمايل آهي. ڪنڌڪوٽ ۾ ڪيليل خوني ڊرامي کي سنڌس اصلي روپ ۾ پيش ڪرڻ ۾ امرجليل حد ڪري ڇڏي آهي. سنڌس ان سچائيءَ تيڪي ڪاوڙبا ڪي مڄربا، پر سچائي کي پردي پويان لڪائي نه ڪو نه سگهيو آهي. اها نهايت مسرت جهڙي ڳالهه آهي، جو توهانکي سنڌي جي باهمت اديبن جو تعاون حاصل آهي. جي سچ چوڻ کان ڪونه ٿا ڪيٻائن، چاهي پوءِ سچ خاطر سختيون ڇو نه ڪٺي سهڻيون پون. 'سوٽي هجي سان' به هڪ سٺي ڪهاڻي آهي. انڪا نسواءِ آغا سليم جي ڪهاڻي ۽ 'منزل جا دوڪا' پيٺ جهان آرا جي لکيل ڪهاڻي 'آئي منڊ ملهار' به پرچي جي سونهن ۾ اضافو ڪيو آهي. نظم جي حصي ۾ سڀني برک شاعرن جو شعر شايع ڪيل آهي، جي سنڌي ٻولي جي ادبي ميدان ۾ شاهوڪاريءَ جي ساک ڀرين ٿا. خاص نمبر جي ٻئي حصي ۾ توهان دنيا جي مختلف ٻولين جي چونڊ ادب کي سميٽي ۽ سموهي هڪ جڳهه ڪٺو ڪرڻ جي چڱي ڪوشش ڪئي آهي. اڳ پارٽ جي هڪ سنڌي رسالي 'نيئن دينا' ۾ به اهڙيطرح ديس ديس جون انوکيون ڪهاڻيون شايع ڪيون هيون، پر توهان انڪان به سٺو ۽ جامع مواد پيش

ڏنو آهي. ■ هن پرچي ۾ ڊارين ٻولين سان گڏ سنڌي ادب جي شاهڪار ڪهاڻي 'پريم ۽ سندرتا' به پڙهيم اها اڳ مون سماهي مهراڻ جي ڪنهن پرچي ۾ پڙهي هئي پر وري پڙهڻ سان به منجهس انو کي تازگي محسوس ٿي ۽ ساڳيو چاهه قائم رهيو. هن ڪهاڻيءَ کي ٻين ڪهاڻين سان گڏ پڙهڻ سان اهو اندازو لڳايم ته اسانجو سنڌي ادب ڪنهن به حالت ۾ دنيا جي نا مياري ادب کان گهٽ ڪونهي. ڪيس هر ديس جي ادب سان برميچي سگهجيتو. ڪهاڻين جي چونڊ سٺي نموني ڪرڻ لاءِ توهان ڏنيواد جا مستحق آهيو. سهڻيءَ جا اهي ٻئي پرچا سانديڻ جهڙا آهن. ■ توهانجي لکيل پنهنجي طرفان جي باري ۾ منهنجي طرفان مان ڇا لکان؟ اها هن اونداهه ۾ هڪ مشعل آهي جا وقت جي حالات کي سچ جي روشنيءَ ۾ پڌرو ڪريٿي. توهانجو آواز سنڌ دشمن مُرن لاءِ للڪار آهي، نانگن جي ناپاڪ ارادن کان قوم کي واقف ۽ خبردار ڪرڻ لاءِ توهان جيڪو جو ڪم سر تي ڪنيو آهي انلاءِ سنڌي جاتي توهانجي احسانمند آهي. ساٿي اسان توهان سان هر وک تي ساڻ آهيون. اسانجي پڪار—جيئي سنڌ.

—ڏي-آنند-تواڻي، ميرپورخاص.

■ جيئي سنڌ، مان هميشه توهانجي رسالي ماهوار 'سهڻي' جو وڏي چاهه سان مطالعو ڪندو آهيان. مون هميشه سهڻيءَ کي سنڌ جو هڪ عظيم رسالو ڄاتو آهي. سهڻي جهانگيرڙن ۽ سانگهيڙن جي بي زبان دل جي ترجمان آهي. پر هن دفعي توهان امرجليل جي هڪ عظيم ڪهاڻي 'سرد لاش جو سفر' شايع ڪري، مذهبي ٺيڪيدارن، مُلا هجن يا پنڊت جن جي ڪارنهين عمل ۽ چالاڪين کي انسانيت جي اعليٰ قدرن جي حامل انسانن جي دنيا ۾ سرِبازار ننگو ڪيو آهي— امر واقعي مذهب جي پردي ۾ ٿيندڙ ظلمن کي اگهاڙو ڪري، انسانيت جو پوچارِ ٿيو آهي—— ڪٿي آهن، ڪفر جون فتوائون ڏيندڙ؟ ڪٿي آهن، مسلمانن کي ڪافر بنائڻ وارا؟ ڪٿي آهن سنڌي هندن کي ڪافر چوڻ وارا؟ ڪٿي آهن نظريه پاڪستان جا علمبردار ۽ پاڪستان سان محب، وطنيءَ جو سرٽيفڪيٽ ڏيندڙ؟ ڇا آهي ڪو انهن ۾ جيڪو گوپال کي، گوپال جي ماءُ کي— ساوتري

۽ اندرا کي پنهنجون عصمتون موٽائي ڏئي. اڄ به معصوم پريتم جا، پريتم جي روح جا سڏڪا فضا ۾ منتشر آهن. انهن جي آهن ۽ دانهن جو ڪير جوابدار آهي؟ پر— امر لاءِ ايترو چوان ٿو ته — امر تون منهنجي لاءِ پوتر ديوتا آهين. مان هميشه تنهنجي پوڄا ڪندو رهندس.

— شيام قلندري، ميهڙ.

جيئي سنڌ، سهڻي جو خاص نمبر مليو. جيڏي سهڻيءَ کي سينگارڻ جي اوهان دعوي ڪئي هئي، اوڏي ڪا سهڻي خاص نه رهي. سهڻي جو پهريون ڀاڱو مواد جي لحاظ کان بهتر رهيو. پر ٻيو حصو ايڏو اهم نه هو. امرجليل جو 'سرد لاش جو سفر'، غلام نبي مغل جون چار ننڍيون ڪهاڻيون ۽ نجم عباسي جي ڪهاڻي 'سهڻيءَ جي سونهن هيون. آغا سليم جي لکيل ناولٽ 'اونداهي ڌرتي روشن هٿ' جو آخري باب چڱو هو. ■ شاعريءَ واري حصي ۾ شاعرن پنهنجو پاڻ کي پلي پت مو ڪيو. ٻي حصي اندر 'ڪارو سوٽ ڪيس'، 'غدار جي ماءُ'، ۽ ٻيون به ڪهاڻيون بهتر هيون. هونئن به سهڻي هڪ تحريڪ آهي ۽ تحريڪ ڪڏهن به پنهنجي پڄاڻي نٿي سگهي، ڇاڪاڻ ته تحريڪ جا حامي هزارين نڪريو نروار ٿين ۽ پوءِ پنهنجو رت، ست ڏيئي به تحريڪ کي جاري رکندا اچن. سهڻي هڪڙي جٽي جو آواز نه آهي، پر سنڌين جي آهه ۽ فرياد آهي، جنهنکي ٻڌڻ وارا گهڻي قدر ٻوڙا آهن ۽ جڏهن سندن ڪنن مٿان ميري مٽي جا چڙهيل تهه ڌوپجي ويندا، تڏهن سنڌ جي ڌرتي سدائين لاءِ سهاڳڻ بنجي ويندي، ۽ سهڻي جو ڪردار انهيءَ سهاڳڻ سنڌ جي ادب ۾ پڻ ڪان به وکون اڳتي هوندو.

— آداس ٿري، ٿرپارڪر.

■ جيئي سنڌ، جنوريءَ جا خاص نمبر ٻئي پڙهياسون. پر جيڪ 'سهڻي' جي پهرين حصي ۾ مزو آيو، اهو ٻئي حصي ۾ ڪونه هو پهرين حصي ۾ امرجليل جي ڪهاڻي هڪ تاريخي ڪهاڻيءَ جي حيثيت رکي ٿي. هتي نوجوان طبقي طرفان ڪهاڻيءَ کي ڏاڍو پسند ڪيو ويو آهي ۽ همدردي جي لحاظ کان پڙهيو ويو آهي. ڪهاڻي

هن پرچي جا ڪجهه ليکڪ

زيب پٺي، پورو نالو قادر بخش زيب پٺي، سنڌي ۽ اردو ۾ ايم-اي ڪيل اٿس، هن وقت ميرپورخاص جي شاه لطيف ڪاليج ۾ سنڌيءَ جو لڪچرار آهي. پاڻ ڪهاڻيڪار سان گڏ شاعر ۽ مضمون نگار پڻ آهي. سندس شعر سنڌيءَ جي سڀني مخزن ۾ ڇپيا آهن، ڪهاڻيون سهڻيءَ سماهي مهراڻ مخزن ۾ ڇپيون اٿس.

عبدالحليم بروهي، موجوده وقت ۾ گهڻي پاڳي اهو ڏي اهڙو ليکڪ آهي، جيڪو مزاحيه مضمون ۽ ڪهاڻيون باقاعده لکي رهيو آهي، سندس ڪافي ڪهاڻيون سهڻي ۽ ٻين ڪتابي سلسلن ۾ ڇپيون آهن. سنڌيءَ سان گڏ اردو ۽ انگريزيءَ ۾ به لکندو آهي ۽ ٽنهي زبانن ۾ سندس ڪهاڻين ۽ مضمونن جا ڪافي مجموعا ڇپجي چڪا آهن.

منظور، پورو نالو منظور احمد قريشي ١٩٦٥ع ۾ سندس به ڪهاڻيون 'روح رهاڻ' مخزن ۾ منظور قريشيءَ جي نالي سان شايع ٿي چڪيون آهن. طويل خاموشيءَ ڪانپوءِ هيءَ سندس ٽين ڪهاڻي آهي. هاڻ جيئن ته منظور قريشي به ٿي ويا آهن تنهنڪري هيءَ هاڻ 'منظور' ٿي ويو آهي. ايڪانامڪس ۾ ايم - اي ڪيل اٿس، هينئر سنڌ يونيورسٽيءَ ۾ نوڪري ڪري رهيو آهي.

انور، مشهور شاعر انور ڪجهه ڪهاڻيون به لکيون آهن، جن مان پهرين ڪهاڻي هن پرچي ۾ شايع ڪئي ويئي آهي. هيءُ انگريزيءَ ۾ ايم - اي آهي. هڪ حقيت پريو خط لکڻ جي ڏوهه ۾ سندس ڪورٽ مارشل ٿيو هو، ۽ نوڪري کسجي ويئي. هن وقت ڪراچي ۾ گلستان اسڪول ۾ ماستر آهي.

فتاح ملڪ، موجوده وقت جي سٺن شاعرن ۾ ليکجي ٿو. سنڌيءَ جي سڀني سٺين مخزنن ۾ سندس شعر شايع ٿيا آهن. هاڻ سکر ۾ وڪالت ڪري رهيو آهي.

منظور قريشي، پورو نالو منظور الله قريشي. ڪافي وقت کان شعر ۽ ڪهاڻيون لکي رهيو آهي. پهريون دفعو سندس شعر سهڻي ۾ ڇپيا هئا، سندس ڪهاڻيون بادل ۽ برسات ۾ ڇپيون آهن. هن وقت هلال پاڪستان ڪراچيءَ ۾ اسسٽنٽ ايڊيٽر آهي.

ڪي اهڙا اهڃاڻ آهن، جيڪي انهيءَ دردناڪ واقعي جي ياد تازي ڪرائن ٿا.

— ديپڪ اترادي، ڪنڊڪوٽ.

■ جيئي سنڌ، واڌايون هجنوَ خاص پرچي لاءِ، خاص پرچو واقعي ساڻيڻ جهڙو آهي ۽ جنهن تڪليف، محنت، ڪوشش ۽ ڳلن سان اوهان انهن کي سينگاريو آهي، انهيءَ لاءِ اوهان کي جس ڏيڻ کان رهي نٿو سگهجي. ■ هونءَ ته سهڻي جا ٻئي پرچا پنهنجو مٽ پاڻ هئا، حصو ٻيو ڪافي وڌندڙ هو، ڇو ته ان ۾ ديس ديس جي ڪهاڻين جا ترجما هئا، جي اسانجي ادب جي واڌاري لاءِ نهايت ضروري آهن. ڪن ڪن آکاڻين تي اوهان اسڪيچ ڪونه ڏنا آهن. مثلاً: نانگ، نارنگيون، هڪ غدار جي ماءُ وغيره، جا اوهانجي واعدي خلافي آهي، لطيفا بي حد وڌيا، پر اهي تمام ٿورا هئا. ڪارٽون صرف هڪڙو هو جو به مونکي صفا نه وڻيو. مهرباني ڪري ايندڙ پرچن ۾ گهڻا لطيفا ۽ ٻه ٽي سٺا ڪارٽون ڏيندا. ■ ٻهرين پرچي ۾ امر جليل جي ڪهاڻي پسند آئي. پر امر ڪهاڻيءَ ۾ ڪنڊڪوٽ واري واقعي کي بيان ڪرڻ کان گهڻو ڌيان مذهبي ٽوڪ تي ڏنو آهي- سٺو ائين ٿئي ها جو پوليس تي ڪجهه لکي ها، جنهن هن واقعي کي عملي جامو پهرائڻ ۾ مجاهدن جي مدد ڪئي. عبدالجبار جوڻيجي جي، ڪهاڻي ون يونٽ جي (٢) حصي جو خاص مقصد ڪونه هو، ٻهرين مقصد واري هئي، پر اها تمام اگهاڙي هئي، مهرباني ڪري اهڙن قسمن جون آکاڻيون شايع نه ڪيو، ڇو ته سهڻيءَ کي نه صرف ميهر پڙهن ٿا، پر سهڻيءَ کي سندس ساهڙيون (سنڌ جون ماريون) به پڙهن ٿيون. ■ شعر قوم پرستي تي هجن، باقي ڪنهنجي چاچي جي موت تي يا پيءُ جي، ماءُ جي يا زال جي موت تي ڇپيل شعرن شايع ڪرڻ مان ڪوبه فائدو نه آهي. ڪهاڻيون گهٽيون پر ننڍيون شايع ڪيو، جيئن گهڻن نون ليکڪن کي ان قومي رسالي ۾ هٿ ونڊائڻ جو موقعو ملي سگهي. وڌيڪ مرضيءَ جا مالڪ آهيو. اسانجو ڪم لکڻ. جيئي سنڌ ۽ سنڌي تهذيب.

— سري چند هرجاڻي، لاڙڪاڻو.